

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**1980-2000 YILLARI ARASI SERBESTLEŞME
DÖNEMLERİ VE İZMİR İKTİSAT KONGRELERİNE
YANSIMALAR**

Yüksek Lisans Tezi

AKIN MENGÜTAY

İstanbul, 2010

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**1980-2000 YILLARI ARASI SERBESTLEŞME
DÖNEMLERİ VE İZMİR İKTİSAT KONGRELERİNE
YANSIMALAR**

Yüksek Lisans Tezi

AKIN MENGÜTAY

Danışman: YARD. DOÇ. DR. FAHRİ SOLAK

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi AKIN MENGÜTAY'ın 1980 - 2000 YILLARI ARASI SERBESTLEŞME DÖNEMLERİ VE İZMİR İKTİSAT KONGRELERİNE YANSIMALAR adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2010 tarih ve 2010-14/19 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 29.4.2010
1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. FAHRİ SOLAK
2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. RAHMİ DENİZ ÖZBAY
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. İ.MURAT BOZKURT

.....
.....
.....

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER..... i

TABLolar LİSTESİ..... iii

KISALTMALAR LİSTESİ..... iv

1. GİRİŞ..... 1

2. GELİŞEN DÜNYA EKONOMİK KOŞULLARI VE TÜRKİYE

2.1. 1980 Öncesine Genel Bir Bakış.....3

2.1.1. İthal İkameci Sanayileşme.....4

2.2. 1980 – 2000 Dönemi.....8

2.2.1. 1980 Sonrası Ekonomik Düzenin Düşünsel Temelleri.....9

2.2.2. 24 Ocak Kararları ve Dış Ekonomik İlişkiler.....11

3. 2-7 KASIM 1981 İKİNCİ İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE DIŞA AÇILMA

3.1. İktisat Kongrelerinin Toplanma Nedenleri ve Önemi.....17

3.2. İkinci İzmir İktisat Kongresi ve Açılış Amacı.....19

3.3. Küreselleşme ve Yeni Ekonomi Politiği.....21

3.4. Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları.....30

3.4.1. Yabancı Sermaye Hareketleri ve Dış Ticaret Teorileri.....31

3.4.2. Cumhuriyet Öncesi Yabancı Sermaye Hareketleri.....33

3.4.3 Cumhuriyet Dönemi Yabancı Sermaye Yatırımları.....34

3.4.3.1. 1980 Sonrası Yabancı Sermaye.....36

3.5. 1980 Sonrası Yeni Ekonomik Düzen.....	40
3.5.1. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi.....	40
3.6. Kur Politikası ve Kamu Müdahalesi.....	46
3.6.1. Tarihi Süreç İçinde Kambiyo İşlemlerine Müdahale.....	47
3.6.2. Türkiye ve Kur Politikaları.....	48
3.6.3 1980 Sonrası Döviz Kuru Politikası.....	50
4. 1990-2000 DÖNEMİ VE ÜÇÜNCÜ İZMİR İKTİSAT KONGRESİ	
4.1. Kongre ve İçeriği.....	52
4.2. Avrupa Birliği ve Düşünsel Temelleri.....	54
4.2.1. Avrupa Birliği ve Türkiye.....	56
4.3. Gümrük Birliği ve Türkiye.....	64
4.4. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve Dünya Ticaret Örgütü.....	74
4.4.1. GATT'dan Dünya Ticaret Örgütü'ne.....	75
5. SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	81

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Küreselleşme Süreci	24
Tablo 2: 6224 Sayılı Yabancı Sermaye'yi Teşvik Kanunu'ndan Yararlanan Firmaların Ükelere Göre Dağılımı (31 Aralık 1980)	38
Tablo 3: Dünya Rekabet Sıralaması (2007)	61
Tablo 4: Uluslar Arası Rekabet Gücü Olan Sanayilerimiz (1985).....	63
Tablo 5: Rekabet Gücü Zayıf Olup, Yaşatabilmek İçin Önemli Önlemler Alınması Gerekli Sanayiler (1985)	64
Tablo 6: Gümrük Birliği Sonrası Türkiye Avrupa Ekonomik İlişkileri.....	70
Tablo 7: Gümrük Birliği'nden Olumsuz Etkilenmemek İçin İşletmelerin Aldığı Tedbirler (1996) (%).....	71
Tablo 8: Bölgesel Birliklere Göre Türkiye'nin Dış Ticareti – İhracat (%).....	72

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFTA	Asya Serbest Ticaret Bölgesi
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEK	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
IMF	Uluslar arası Para Fonu
KDV	Katma Değer Vergisi
MB	Merkez Bankası
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu

1. GİRİŞ

Dünya ekonomisi sürekli olarak değişmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu değişim çeşitli boyutlarda hız kazanmıştır. Dış ekonomik ilişkiler alanında meydana gelen değişmelerin bir yanında bölgesel ticaret bloklarının artması diğer yanında ise küreselleşme olgusu yer almaktadır. Bu süreç birçok önemli soruyu da beraberinde getirmektedir. Bu gelişmelerin dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri neler olacaktır? Bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin atması gereken adımlar nelerdir?

Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde ve onu izleyen yıllardaki görüş, yaklaşım ve iktisat politikalarının oluşumunda dünyadaki çağdaş gelişmelerin etkisi sınırlı olmuştur. 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihinde toplanan kongre Lozan Barış Görüşmeleri'nin kesildiği bir tarihte, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş safhasında gerçekleşmiştir. 1923 yılında İzmir'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde devletin ekonomiye müdahalesinin kurumlaştırılmasına yer verilmemiştir. O dönemde devlet öncülüğünde sanayileşme ve kalkınma gündemde yer almıyordu. Devlet müdahalesi asıl olarak 1930'dan sonra başlamaktadır.

2 - 7 Kasım 1981'de İkinci İzmir İktisat Kongresi, ekonomide köklü dönüşümler amaçlayan 24 Ocak 1980 Kararları'ndan sonra toplanmıştır. Bu tarihten sonra ithal ikamecilikten vazgeçilerek, sanayileşmeye ağırlık veren bir stratejiye geçilmiştir. Kongre Türkiye'nin dışa açılma sürecinde yol gösterici olmuştur.

4 - 7 Haziran 1992'de toplanan Üçüncü İzmir İktisat Kongresi ise, teknolojinin oldukça ilerlediği, dünyada entegrasyon sürecinin hız kazandığı 1990 sonrasına denk gelmiştir. Bu dönemden sonra işleyen bir piyasa ekonomisi, tek pazar ve tek para piyasası dünya ekonomisinde temel amaç haline gelmiştir.

17 - 20 Şubat 2004 tarihleri arasında düzenlenen Dördüncü İzmir İktisat Kongresi ise, ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişiminin daha ileri aşamalara ulaştırılmasını amaçlamıştır. Bu bakımdan kongrelerin toplanış zamanları oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Gelişen dünya ekonomik koşullarında ülkeler geleceğe yönelik makro ekonomik politikalar belirleme ihtiyacı da duymaktadır. İktisat politikalarını, geleceğe ışık tutması açısından altını çizerek belirlemek ve nasıl bir iktisat politikası izleneceğini tespit etmek de İktisat Kongreleri'nin görevi olmuştur. Yeni düzende uygulanması gereken iktisat politikalarına yönelik kongrelerde dile getirilen görüşlere tarihi arka planına değinilerek yer verilmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde, 1970'lerin sonunda gelişen dünya ekonomik koşullarına ve ithal ikameci politika uygulamalarına yer verilmiştir. 1980 sonrası ekonomi politikalarını anlayabilmek için özellikle ithal ikameci sanayileşme stratejisinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Yine bu bölümde 1980 sonrası ekonomi politikalarının düşünsel temellerine yer verilmiştir. Bu bölümde yer verilen bir diğer konu da 24 Ocak 1980'de alınan ekonomik kararlarıdır.

İkinci bölümde 2 - 7 Kasım 1981 yılında düzenlenen İkinci İzmir İktisat Kongresi ele alınmıştır. İzmir İktisat Kongreleri'nin toplanma nedenleri ve önemine yer verilmiştir. Bu temel başlık altında yeni dünya düzeni ve küreselleşme olguları incelenmiştir. Yine değişen dünya koşullarında yabancı sermaye ve dış ticaret politikalarındaki değişmelere değinilmiştir. Dışa açılma ve ihracat teşvikleri de yine bu bölümde incelenmiştir. Son olarak kur politikası bu bölümde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, 4 - 7 Haziran 1992 yılında gerçekleştirilen Üçüncü İzmir İktisat Kongresi ele alınmıştır. Bu başlık altında Avrupa Birliği ve Türkiye, Gümrük Birliği, dünyadaki ekonomik bütünleşmeler ve bu bağlamda Dünya Ticaret Örgütüne yer verilmiştir.

Çalışmamız 1980 – 2000 dönemi ile sınırlı olduğundan 17 – 20 Şubat 2004'te toplanan Dördüncü İzmir İktisat Kongresi'ne yer verilmemiştir.

2. GELİŞEN DÜNYA EKONOMİK KOŞULLARI VE TÜRKİYE

2.1. 1980 ÖNCESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye 1950'lerden 1980'lere kadar içe dönük, ithal ikameci sanayileşme stratejisi izlemiştir. Genellikle bu dönemlerde devlet yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı yüksek oranlarda olmuştur. Dış ticarete ise korumacılık uygulanmış, Türk Lirası çok kere aşırı değerlendirilmiştir. Bu stratejilerle, oldukça yüksek bir büyüme hızı sağlanmış fakat aynı zamanda ciddi dış ödemeler krizleriyle karşılaşmıştır. 1958, 1971, 1979 krizleri gibi. 1979 krizini izleyerek 24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye bu defa dışa açılma ve ihracata yönelme stratejisini uygulamaya başlamıştır.¹

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri kapitalist sistemin bir tıkanma sürecine girdiği dönemi ifade etmektedir. Bu krizler kapitalist sistemin karşılaştığı ilk krizler değildir. Daha önce 1929 yılında yaşanan büyük buhran tüm dünyada bu konuda büyük bir deneyim olmuştur. Büyük buhrandan sonra Keynes'in iktisatta devrim yaratan düşünceleri hayata geçmiştir.

Temelinde devlet müdahalesi yatan Keynesyen düşünce tarafsız devlet anlayışına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu görüşün savunucularına göre, serbest piyasa koşullarında devletin elinin kolunun bağlı olması, sermayenin belli kişilerin elinde toplanmasına yol açacaktır. Bu da ekonomik düzende tıkanmalara yol açacaktır. Uygulanan bu politikalar sonucu ellerinde yeterli sermaye bulunmayan kitlelerde talep yetersizliği meydana gelecektir. Bu sorunun ortadan kaldırılabilmesi için devlet piyasaya müdahale ederek gelir dağılımını yeniden düzenlemelidir.

1970'lere kadar Fordist üretim yöntemleriyle uyumlu olarak başarılı bir şekilde uygulanan Keynesyen politikalar, bu dönemden sonra tıkanma sürecine girmiştir. Keynesyen politikalar var olan ekonomik sorunları gidermede yetersiz kalınca yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Neo-Liberal politikalar doğrultusunda Milton Friedman ve onun öncülük ettiği Monetarist akım güç kazanmıştır. Türkiye'de 1970'lerin sonuna kadar ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulanmıştır. Bu tarihten sonra devlet müdahalesinin tartışılır hale gelmesiyle Neo-Liberal politikalar geçerlik kazanmaya başlamıştır.

¹ Mükerrerem Hiç, "Elili Yıllardan Günümüze Kalkınma Ekonomisi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 51, Sayı 2, (GÜZ 2001), ss. 30-31

İthal ikamesi, çoğu ülkede, ekonomik yapıyı gelişmiş ülkelerin ekonomisi ile aynı düzeye getirmek için uygulanmıştır. Bu amaçla yurt içi üretim dışı karşı çeşitli yöntemlerle korunmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla içe dönük bir sanayileşme stratejisidir.

2.1.1. İthal İkameci Sanayileşme

İthal İkameci Sanayileşme kısaca yurt dışından temin edilen malların yurt içinde üretilmesine yönelik bir sanayileşme stratejisidir. Bunun da gerçekleştirilebilmesi için sıkı bir devlet kontrolü, yani devletçilik politikasının uygulanması gerekmektedir. Özellikle gümrükte uygulanan gümrük kotalarıyla yerli sanayi dışı karşı korunmaya çalışılmaktadır.

İthal ikamesi ile dışı karşı koruma daima el ele gider. Kurulan endüstriler, her türlü dışı ticaret ve kambiyo politikaları ile dışı ticaretin rekabetinden korunmaya çalışılır. İthal ikameci sanayileşme modelinde Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'nin yol göstericiliğinden yararlanılmaz. Seçici değil, dengeli bir sanayileşme söz konusudur. İleride gelişip rekabetçi duruma geçecek, dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere sahip endüstrilerin seçilip bunların bir süre korunması ilkesine dayalı değildir.²

İthal ikamesi, özellikle az gelişmiş ülkelerde ekonomiyi gelişmiş ülkelerdeki bir sanayi yapısına kavuşturmak amacıyla uygulanmıştır. Uygulamaya ilk aşama olarak tüketim malları endüstrisi ile başlanır. Daha sonra ara ve yatırım malları da ithal-ikamesinin kapsamına alınır. Sanayi daha da ileri teknoloji ve yoğun sermaye gerektiren mallar yönünde gelişme gösterir.³

Ülkeler ithalat ikamesinin sınırlarına ulaştıktan sonra geleneksel politikalarını değiştirerek dışı açılmaya başlamışlardır. İthalat ikamesi aslında ihracata yönelik sanayiye ters düşmemektedir. Zaten sanayileşmenin başarılı olabilmesi için olmazsa olmaz bir durumdur. Ancak bu politikaların uzun bir dönem aynı şekilde uygulanmasına devam edilmesi tam tersi sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Daha büyük sermaye ve teknoloji gerektiren malların üretiminde sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Gereffi'ye göre; İthal ikamesi stratejisi bir, pür strateji olarak yerli sanayiye geliştirip onun verimliliğini arttırabilir. Böyle bir gelişme onun dışı rekabet gücünü de arttıracağından

² Halil Seyidoğlu, **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1982, s. 31.

³ Seyidoğlu, s. 34.

artık dışa dönmeye, dış rekabet arenasına çıkmaya hazırdır; dışa açılır, ihracata da büyük yer verir. Böylece iki kutupta, iki uçta yer alan iki ayrı strateji bir notada birbirine tam yaklaşır.⁴

Türkiye'nin uyguladığı ithal ikameci sanayileşme stratejisi Prof. Gereffi'nin "Yaklaşım Tezi" nde belirttiği gibi ihracatı arttırmamıştır. Yukarıda belirtilen yaklaşımın varsayımlarının Türk ekonomisi için 1970'lerde ve 1980'lerde gerçekleştiğini söylemek pek de mümkün değildir. Ülkemizde uygulanan ithal ikameci sanayi stratejisi daha çok tüketim mallarına yönelik olmuştur. Daha sonra ortaya çıkan ara malı ve yatırım malı ihtiyacı dış ticaret açıklarının artmasına neden olmuştur. Türkiye özellikle dış ödemeler üzerindeki baskıyı azaltmak için, ithal ikamesini önemli bir araç olarak görmüş, çeşitli yollarla ithal edilen malların ülkeye girişini yasaklamıştır. Bu uygulamalarla aynı zamanda sanayileşme teşvik edilmiştir.

İthal girdilerin daha düşük fiyatlardan ithalini sağlaması, ayrıca ihracatı caydırarak kaynakların ithal ikameci sanayilere kaymasını sağlaması nedeniyle bir teşvik aracı gibi düşünülen aşırı değerlenmiş kur politikası da, amaçlananın tersine ara ve yatırım malları sanayilerinde ithalata bağımlılığı arttırmış ve bu sanayilerdeki korumanın azalmasına neden olmuştur. Bu politika sonucu ortaya çıkan bir başka olumsuzluk da, teknoloji seçimini işgücü aleyhine değiştirip, yabancı teknolojinin tercihine neden olmasıdır. Yurtiçi enflasyon artışları ile döviz kurundaki aşırı değerlenme artmış ve buna yurtdışı enflasyonun da etkisi eklenince girdi maliyetleri yükselmiştir. Gerek maliyet artışları gerekse reel efektif kurdaki düşüş, ihracatı özendirici olmaktan çıkararak, ilgili üretim dallarını iç piyasaya yöneltmiştir. Mutlak koruma sağlayan dış ticaret kontrol araçlarının, yerli sanayiye tamamen rekabet ortamı dışına çıkarması nedeniyle, bu dönemde kurulan birimlerin önemli bir kısmı kapasite kullanımı, etkinlik ve verimlilik kaygularından uzak bir ortamda çalışma olanağı bulabilmişlerdir. Korumanın seçici değil genel bir koruma şeklinde olması ve belirli bir takvime bağlı olarak uygulanmaması, her ölçekte üretim birimlerinin, aynı olanaklardan yararlanabilmesini sağlamıştır. Bu durum, bir yandan girişimcilerin maliyet düşürücü yenilikler ve verimlilik artışı çabalarını gereksiz kılarken, diğer yandan rekabetten uzak, yüksek maliyet ve yüksek kar marjlarıyla çalışan tekelleri rekabet ve oligopolistik bir sanayi yapısının oluşmasına neden olmuştur.⁵

⁴ Ahmet Kılıçbay, **Değişen Dünyada Türk ekonomisi**, Birinci Basım, İstanbul: Cem Yayınevi, 1993, s. 25.

⁵ Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İstanbul: Altın Kitaplar, 1985, s. 20.

1970'lerden sonra yaşanan çalkantılar sadece dünya ekonomik sisteminde değil diğer alanlarda da büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Amerika Birleşik Devletleri hala süper güç olmakla beraber, ileride kendisine rakip olacak Almanya ve Japonya da ekonomik olarak güçlü bir şekilde küresel arenada söz sahibi olmaya başlamışlardır. İki kutuplu dünyada Amerika kendi sahasını muhafaza edebilmek için oldukça güç kaybetmiştir. Kendini gücünü korumak için oldukça harcama yapmıştır, bu da ülke ekonomisine büyük bir zarar vermiştir.⁶ Bu yıllarda Türkiye eskiye göre sanayileşmesinde bir hayli yol almıştır. Kentleşmede artış yaşanmış ve tarımın GSMH'daki pay da bir hayli düşmüştür. Fakat ihracat ürünlerimizin büyük çoğunluğunu yine tarımsal ürünler oluşturmaktadır.

Bu yıllarda dünya ticaretini etkileyen en önemli faktör, şüphesiz petrol fiyatlarındaki artışlardır. 1973 - 1974'de birinci petrol şoku denilen petrol fiyatlarındaki dört misli fiyat artışları, başlangıçta, özellikle bu hammaddenin fiyatının bundan böyle güçlü bir üretici Kartel'i tarafından tespit edileceğini göstermesi bakımından ilginç idi. Hammadde üreticisi ülkelerin, ülkelerinden çıkarılan maddelerin fiyatları üzerinde önemli bir söz hakkına sahip olmaması ve hammadde fiyatlarını genel olarak üretim masraflarına dayandırılan ve tüketici pazarlarındaki talebe göre belirlenen bir fiyat üzerinde satılması, petrolde gerçekleştirilen uygulama ile değiştirilmiş olmaktadır.⁷

Petrol fiyatlarında yaşanan bu artışlar sadece az gelişmiş ülkeleri değil gelişmiş ülkeleri de zor durumda bırakmıştır. Dış ticaret fazlaları hızla eriyen gelişmiş ülkeler ihracatlarını artırma yoluna gitmişlerdir. Fakat birçok gelişmiş ülkenin aynı durumda oluşu sorunun bu yolla çözülmesini güçleştirmiştir. Gelişmekte olan ülkelere ise sermayenin çoğunun petrole gitmesi bu ülkelerin gelişmiş ülkelere ithalat yapmasını zorlaştırmıştır.

Yukarıda kısaca anlatıldığı gibi ithal ikameci politikaların tıkanması sonucu, birçok dünya ülkesi ayakta kalabilmek için ihracatını arttırma ve ithalatını azaltma yoluna başvurmuş, sonuç olarak da global pazarda büyük bir daralma söz konusu olmuştur. Zorlaşan şartlar karşısında daha önce büyük dış ticaret fazlalarına dayalı ve bu kaynaktan kolayca finanse edilebildiği için rahatlıkla serbest ticarettten yana olan gelişmiş ülkeler, giderek ithalatlarını kısıtlayıcı önlemler almak zorunda kalmışlardır. Henüz başlangıç safhasında olan bu gelişmenin diğer nedenleri de vardır. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu artık piyasalarda

⁶ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler**, Birinci Basım, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005 ss. 131-132.

⁷ Atilla Bağrıaçık, "Gelişen Dünya Ekonomik Koşulları ve Türkiye'de İhracatın Önemi", **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, s. 11.

rekabet edebilen kalite ve özelliklerde mamul ürün üretebilmektedirler. Gelişmiş ülke pazarlarının talep açısından gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duydukları ihracat artışını kabul edebilecek oranda gelişmemesi sonucu, gelişmekte olan ülkeler ihracat artışları için geleneksel pazarlarının dışında yeni pazarlar aramak zorunda kalmaktadırlar. Böyle bir gelişme dünya ticareti için çok önemli sonuçlar verici niteliktedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere dönen dünya ticaret akımında, gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarında gerçekleştireceği ticaret akımları ağırlık kazanmaya başlayacaktır.

Türkiye, 1930'larda, 1950'lerde ve nihayet özellikle 1960'larda yoğun bir iktisadi devletçilik uygulaması gerçekleştirmiştir. Doğrusu, 1963'te başlayan planlı döneme gelinceye kadar, Türkiye'nin adım adım yoğun devletçi modele, diğer bir deyişle ithal ikameci modele doğru ilerlediği görülmektedir. Türkiye'nin ithal ikameci modelinin diğer ülkelerin uyguladıklarından en belirgin farklılığı içe dönük dışa kapalı nitelikte olmasıdır.

Sanayide ithal ikameci politikaların temel uygulama araçları; ithalat yasakları ve kotalar, yüksek gümrük vergileri, sıkı kambiyo kontrolleri, kredi ve vergi teşvikleri olmuştur. 1960'ların başlarında temel tüketim mallarında, daha sonra ara mallara yönelen ithal ikameci sanayileşme stratejisi 1970'lerde ileri teknoloji gerektiren yatırım mallarına yönelmiştir. Daha çok iç talepteki genişlemeye dayanan bu süreç ihracatı arttırmada başarılı olamamıştır.⁸

İlk başlarda temel tüketim mallarında uygulanan ithal ikameci politikalar 1970'lerden sonra ara ve yatırım mallarının üretiminde uygulanmaya başlamıştır. Asıl sorun bu dönemden sonra baş göstermeye başlamıştır. İleri bir teknoloji gerektirmeyen temel tüketim mallarında döviz ihtiyacı önemli boyutlarda olmadığından üretimde sıkıntı yaşanmamıştır. İthal ikameci politikaların sonraki aşaması olan ara ve yatırım mallarında ise durum farklılık göstermiştir. Bu yatırımlar ileri bir teknoloji ve büyük sermaye birikimi ihtiyacı olan yatırımlardır. Sanayi üretiminde ithal girdi kullanımı oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır. Fakat bunu karşılayacak döviz olmayınca iç piyasada daralma yaşanmıştır. Yüksek koruma duvarlarının ardında kendisini uluslar arası rekabetten koruyan sanayimiz verimlilikten uzak önemli tekel rantları elde etmiştir. Küçük ölçek, düşük verimlilik ve yüksek orandaki koruma ile sanayimiz

⁸ Uğur Yüce, "İzmir İktisat Kongreleri ve Türkiye'nin Kalkınmasında Sanayileşme Zorunluluğu", **3. İzmir İktisat Kongresi Görüşler**, İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 55.

gelişmesini tamamlayamamıştır. Buna petrol krizi ile ortaya çıkan ekonomik buhran da eklenince gelişme duraklamıştır.⁹

Bu dönemde Türkiye’de uygulanan ithal ikameci politikalar kısıtlı bir ithalat politikası ile uygulanmış, ihraç ürünlerinin çoğunu da tarım ürünleri oluşturmuştur. İthal ihtiyacına yönelik dış ticaret, sanayi ürünlerinin yurt dışı pazarlarda tüketici tercihlerine uygunluğunu bir nevi engellemiştir. Bu da artık yurt dışı talebe dönük üretimin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.

Türkiye’nin mevcut ithalat ihtiyacının karşılanamayacak nitelikte oluşu, hatta gelişme süreci içinde daha çok artmasının mümkün ve kaçınılmaz görülüşü, dönmesi gereken dış borçların yüksekliği ve dış borç temininde ulaşılmış olan sınırlar, Türkiye’yi ithal ihtiyacını finanse edebilmek için ihracatını kısa sürede ve büyük oranda arttırmak sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır.

1970-1974 dönemi Türkiye’nin dış ticaret açığı sürekli bir artış trendi göstermiştir. Bu dönemde ihracat fazla bir gelişme gösterememiş ve daha sonrasında artış gösteren petrol fiyatları ve ithal malların fiyatlarındaki artış döviz kaynaklarını iyice tüketmiştir. Döviz gelirlerini artırmak için ihracatı arttırmak ise şart olarak görülmüştür.

İthal ikameci strateji ile döviz tasarrufu sağlamak, ithalatı azaltmak yoluyla dış ticaret açığının kapatılması ve sanayileşmedeki sorunların giderilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefin tam tersine, “*ithal ikamesi yapar görünen gerçekte ithal gereğini arttıran*” bir sanayi yapısı ortaya çıkmıştır. Sektörel öncelikler, sosyal karlılık, ulusal gelire katkı gibi kriterlerin dikkate alınması yerine “üretim yapılsın, baka tütsün” ilkesiyle, her şeyin teşvik edildiği, sonuçta hiçbir şeyin teşvik edilmediği bir teşvik furyası yaşanmıştır.¹⁰

1980 sonrası dönemde ise İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi uygulanmaya başlanmıştır. Bu strateji temelinde dış ticaret rejiminin liberalleşmesi ile güç kazanmıştır.

2.2. 1980 – 2000 DÖNEMİ

Planlamayı esas alan ve ithal ikamesine dayanan büyüme ve sanayileşme politikaları 1980 yılından sonra terk edilmeye başlanmıştır. 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konan

⁹ Korkut Boratav ve Diğerleri, **Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 17.

¹⁰ Kenan Mortan ve C. Çakmaklı, **Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları**, İstanbul: Altın Kitaplar, 1987, s. 334.

kararlar doğrultusunda serbest piyasa ekonomisini esas alan bir dışı açılma süreci başlamıştır. Dışa açık ve ihracata dönük büyüme ve sanayileşmeyi gerçekleştirmek için çeşitli tedbirler alınmıştır.

Uygulamaya konana bu yeni programda, Keynes'i tahtından indiren yeni "neo-klasik monetarist" çizgideki anlayışın büyük etkisi olmuştur.¹¹ Bu tarihten sonra liberal düşünce ekonomiye hakim olmaya başlamıştır. Tabi bu beraberinde birçok tartışmayı da getirmiştir.

2.2.1. 1980 Sonrası Ekonomik Düzenin Düşünsel Temelleri

Liberal düşüncenin uzun bir aradan sonra 1980'lerin başında tekrar prestijli hale gelmesi devletin ekonomide oynadığı rolü tartışılır hale getirmiştir.

Bu tartışmanın bir yanında Smith'in görünmez el deyiimiyle piyasa ekonomisinin erdemlerine vurgu yapan ve devletin piyasaya müdahalesine şiddetle karşı çıkan Neo-Klasik Teori, diğer yanda ise devletin ekonomiye müdahalesinin daha fazla refah ve mutluluk getireceğini savunan reel sosyalizm vardır. İktisadi düşünce bu iki kutup arasında var olan çekişmenin hikayesidir denebilir.¹² İkinci yaklaşım yaklaşık yetmiş yıllık bir egemenliğin ardından 1980'lerde yenilgiye uğramıştır. Bu da piyasa yaklaşımın tekrar itibar kazanmasına neden olmuştur.

1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonra Keynesyen düşünce güçlenerek 1970'lere kadar söz sahibi olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşının yıkımının da etkisiyle devlet birçok alanda faaliyet göstermiştir. Ta ki 1970 petrol krizi baş gösterene kadar. Bu tarihten sonra işsizlik ve enflasyon yükselmiştir. Bu dönemden sonra Keynesyen İktisada ciddi eleştiriler yöneltilmeye başlanmıştır. Keynesyen iktisadın geçerliliğini yitirmesiyle beraber krizden çıkışın yolu olarak ekonomi politikalarında farklı düşünce akımlarına yönelinmiştir. Devletin ekonomideki rolünün küçültülmesi gerektiğini savunan görüşler güç kazanmıştır.

Monetaristlere göre, devlet piyasa aksaklıkları dışında ekonomiye müdahale etmemelidir. Arz yanlı iktisatçılar ideal bir vergi miktarı olduğunu, bu oranların yükseltilmesinin özel sektör yatırımlarını engellediğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla kamu harcamaları ve vergiler azaltılarak devletin ekonomideki rolü küçültülmelidir. Anayasal iktisat okuluna bağlı iktisatçılar devletin ekonomideki rolü arttıkça temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanacağını bunun da ekonomik başarısızlığa yol açacağını ileri sürmüşlerdir. Yeni Klasik

¹¹ Kazgan, s. 195

¹² M. Kemal Aydın, **Sermayenin Küreselleşmesi**, Birinci Baskı, İstanbul: Değişim Yayınları, 2003, s. 13.

İktisatçılar da devletin ekonomideki rolüne şiddetle karşı çıkmışlardır. Onlara göre devletin ekonomideki yol gösterici rolü ortadan kaldırılmalıdır. Çünkü ekonomik düzendeki aksaklıkların temelinde devlet vardır. Keynesyen düşünceye karşı çıkarak özel girişimi desteklemişlerdir.¹³

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi yeni düzen özel sektörü öncelik olarak görmektedir. Fakat özel sektör ile kamu sektörü arasında var olan bariz farklar da vardır. Özel sektörde faaliyet gösteren firmaların temel amacı karlılıktır. Kamu sektöründe faaliyet gösteren firmaların ise kamu hizmeti gerçekleştirme, sosyal adalet, devlete vergi geliri sağlamak gibi birçok amacı vardır. Karlılık bunlardan sadece bir tanesidir fakat temel amaç değildir. Dolayısıyla kamu işletmelerini özel sektör mantığıyla algılamaya çalışmak pek de doğru olmasa gerek. Bu özelliklerinden dolayı çoğu zaman açık veren bütçeleri merkezi bütçeden karşılanmıştır. Üretimin düşüklüğü, bütçe açıkları bunların topluma yükünü arttırmıştır. Bunlarda çalışanlar devlet memuru kişilerdir. Kamu kurumlarında çalışan yöneticiler kardan pay almazlar, zarar edince de maaşlarında azalma olmaz. Kamu firmalarını diğer firmalardan ayıran bir başka özellik de bunların iflas etmemesi, mallarının haczedilememesidir. Bu denli sağlam güvencelere sahip firmaların yöneticilerinin rekabetçi bir tutum içinde olmaları da söz konusu olamaz. Girişimciler düşük maliyet ve kaliteli mal üretme konusunda kamu çalışanlarına oranla üstündürler. Belki de üzerinde en çok durulan özelleştirme uygulamalarının nedeni budur.

Kamu Tercihleri Teorisi, kamu sektörünü adeta özel sektör gibi algılamış, özel sektöre ait olan fayda maksimizasyonu, karlılık gibi bazı kavramların kamuya da ait olduğunu dile getirmiştir. Kamuda çalışanlar sahip oldukları konumlarını daha da güçlendirmek için tıpkı özel sektör koşullarında faaliyet gösteren firma çalışanları gibi hareket ederler.¹⁴ İddialı bir görüş olmakla birlikte Türkiye koşullarını düşününce bu düşüncenin pek de sağlam temellere oturmadığını söyleyebiliriz. Ülkemizde devlet memurluğu hala bir yerlere kapak atma olarak değerlendirilip, işin hizmet boyutu hiç düşünülmemektedir. Özel üreticiler de ürünlerini daha yüksek fiyattan satmak isterler.

Yeni Klasik Kuramın temsilcilerine göre bunu başarmanın yolu fiyatların herkesin lehine değişmesidir. Ludwig Von Mises'e göre; rekabet olmaksızın piyasa sistemi yaşayamaz. Rekabet daha yararlı üretim metotlarını daha az yararlı olanların yerine yerleştirir. Yüksek

¹³ Osman Demir, **Özelleştirme, Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**, Ankara: Liberte yayınları, 2003, s. 16.

¹⁴ Demir, s. 22.

verimle çalışanı düşük verimle çalışan rakibine karşı korur. Herkesin en iyi becerdiği işi yapmasını ve her üretim faktörünün en verimli olduğu yerde kullanılmasını, yani en etkin kaynak tahsisini sağlayarak ilerleme ve gelişmenin yolunu açar. Herhangi bir kimse veya işletmenin, belli bir alanda bütün gücü ele geçirerek diğer insanların özgürlüğünü kısıtlamasını önler.¹⁵ Özelleştirme sayesinde devleti iş yükü hafifler. Ayrıca devlet kamu işletmelerinin zararlarını karşılamak zorunda kalmayarak gelir kaybına uğramaz. Temel kamu hizmetlerini ise daha iyi yapacak düzeye gelir. Özel kesimin yaptığı üretim sonucu vergi gelirleri sağlanarak kaynak elde edilir.

Fakat devletin piyasa başarısızlığı karşısında daha iyi bir üretici olduğunu savunanlar da vardır:

Sözleşme dışı kalite bozulmalarına yol açan maliyet azaltma fırsatlarının önemli, yeniliği nispeten önemsiz, rekabetin zayıf ve tüketici tercihlerinin etkisiz ve ün yapma mekanizmalarının da zayıf olduğu durumlardır. Ancak böyle durumlarda da kar amaçsız firmalar daha iyi bir alternatif olabilir. Çünkü kar amaçsız firmalar doğurdıkları fazlalıkları; ek ödemeleri arttırmak, çalışanların yaşam şartlarını iyileştirmek ve hatta toplumsal olarak motive edildikleri zaman kaliteyi yükseltmek için kullanırlar.¹⁶

1980'lerden sonra yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de 24 Ocak 1980 Kararları uygulamaya konulmuştur. Neo – Liberal bir yaklaşımla hazırlanan bu kararlar ekonomide önemli bir kırılma noktasını oluşturmaktadır.

2.2.2. 24 Ocak Kararları ve Dış Ekonomik İlişkiler

İthal ikamesine dayanan büyüme ve sanayileşme politikaları Türk ekonomisinin büyük bir krize girmesi nedeniyle 1980 yılından itibaren terk edilmeye başlanmıştır. 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konan ekonomik kararlarla başlayan süreç içinde, serbest piyasa ekonomisini esas alan ve dışa açık ve ihracata dönük bir büyüme ve sanayileşme stratejisi uygulanmaya başlamıştır.

Türkiye'nin ekonomik düzeninde bir kırılma noktasını ifade eden bu kararlar bundan sonra alınacak yol haritasını bizlere göstermektedir. Bu kararların en önemli özelliği kısa vadeli olmaktan çok uzun vadeli, kalıcı ve yapısal değişimler içermesidir. Temel felsefe,

¹⁵ Demir, ss. 30-31.

¹⁶ Demir, s. 32.

ekonomide devlet müdahalesini asgari seviyeye indirmek, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve ekonomide fiyat mekanizmasını geçerli kılmaktır. Program, 1980 yılına kadar Türkiye’de izlenen ithal ikameci sanayileşme politikasını terk ederek ihracata dönük sanayileşme politikasını benimsemiş ve ekonominin dışa açılması için önündeki engelleri kaldırmaya yönelik önlemler almıştır. Bu nitelikleriyle 24 Ocak Kararları, Neo-Liberal bir yaklaşımla hazırlanmış bir programdır. 24 Ocak Programı ile alınan ve daha sonra belli tarihlerde yürürlüğe konulan kararlar ana hatlarıyla şunlardır:¹⁷

a) Yüzde 48.6 oranında devalüasyon yapılarak TL’nin değeri 1 dolar =47.80 TL’den 71.40 TL’ye düşürülmüştür.

b) Devletin ekonomideki yerini küçülten önlemler alınmış, sigara tekeli kaldırılmış, KİT’lerin özelleştirilmesi çalışmalarına başlanılmış, madenlerin kamulaştırılmasına ilişkin kararlar yürürlükten kaldırılmıştır. Bu çerçevede, Fiyat Tespit ve Kontrol Komitesi’nin çalışmalarına son verilmiş, KİT’lerin ürettikleri malların fiyatlarını kendilerinin belirlemeleri sağlanmıştır.

c) KİT’lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmıştır. Tarımsal ürün taban fiyatları, enflasyonist baskıyı hafifletmek amacıyla düşük tutulmuştur. Bunun sonucunda iç ticaret hadleri tarım sektörünün aleyhine gelişmiş, çiftçilerin ulusal gelirden aldıkları pay azalmıştır.

d) Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır.

e) Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kar transferlerine kolaylık sağlanmış, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir. İthalat kademeli olarak libere edilmiş, ihracat vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörlere göre farklılaşan teşvik sistemi ile ihracat teşvik edilmiştir. DÇM uygulamasına son verilmiştir.

f) Döviz alım ve satımı liberalleştirilmiş, döviz piyasası üzerindeki kontroller kaldırılmış, TPPK mevzuatı liberalleştirilmiştir.

g) Faiz oranları serbestleştirilmiş ve reel faiz politikası izlenmiştir. 01.07.1980 tarihinde faiz oranları tamamen serbest bırakılmış, fakat daha sonra bundan tamamen

¹⁷ Rıdvan Karluk, **Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm**, 11. Baskı, İstanbul: Beta Basın Yayın, 2007, s. 419.

vazgeçilerek Temmuz 1983'ten sonra mevduat faiz oranlarının denetimi ve uygulanacak taban faiz oranları konusunda TC Merkez Bankası yetkili kılınmıştır.

h) 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile sendikal faaliyetler yasaklandığı için çalışanların maaş ve ücretleri, fiyat artışından daha az artmıştır. Bunda, 24 Ocak ile maaş ve ücret artışlarına getirilen sınırlamanın da etkisi vardır. Bunun sonucunda çiftçi kesiminde olduğu gibi çalışan kesimin ulusal gelirdeki payı azalmıştır

Alınan bu kararların temel özelliği, piyasa ekonomisinin işleyişinin önündeki engelleri kaldırmak ve ihracatı arttırmaya yönelik bir politika izlemektir. Bunun için de döviz kurları, koruma politikası, faiz hadleri, KİT fiyatları gibi alanlarda yeni politika uygulamasına geçilmiştir.

Bu program çerçevesinde ihracatın arttırılmasına yönelik politikalardan biri kur politikası olmuştur. 24 Ocak kararları ile döviz kurlarında yüksek oranlı bir devalüasyon yapılmıştır. 1 Mayıs 1981'den itibaren de kurlarda günlük ayarlamalar yapmaya dayanan gerçekçi kur sistemine geçilmiştir. Devletin ekonomideki rolünü azaltmak için daraltıcı para ve maliye politikalarına geçilmiştir. Böylece ekonomideki talep fazlası ortadan kaldırılarak enflasyonun hızı düşürülmüştür. İktisadi Devlet Teşekküllerine fiyat tayininde otonomi tanınmıştır. 1 Temmuz 1981 tarihinden itibaren faiz oranları üzerindeki denetim kaldırılarak serbest faiz politikasına geçilmiştir. Yine 1981 yılından itibaren Türk dış ticaretinde kotalar kaldırılmıştır.¹⁸

24 ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ve daha sonra alınan önlemler Türkiye ekonomisini dışa açmayı ve dünya ekonomisi ile bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Yapısal değişiklikler içermesi bakımından önceki istikrar programlarından farklıdır. Konumuzla doğrudan ilgili olmadığından ileriki tarihlerde alınan kararlara ve kriz dönemlerine değinmiyoruz. 24 Ocak Kararları Türkiye'nin dışa açılması ve sermayenin, yeni ekonomik düzendeki rolü açısından bir kırılma noktasını oluşturduğundan konumuzla doğrudan ilgilidir.

Dış ticaret politikasında ana yöneliş dışa açılma doğrultusuna olmuştur. Dışa açılma, esas olarak çok güçlü ihraç teşvikleri, düşen emekli maliyetleri ve 1980 devalüasyonunun etkilerinin kaybolmasını önleyen döviz kuru politikaları aracılığı ile sanayi ürünlerinde dünya piyasalarına girmek olmuştur. Dış ekonomik ilişkiler bakımından bu dönemin belirleyici özellikleri, ithalatta liberalizasyon, ihracatta çok cömert teşvikler ve döviz kurunda zaman

¹⁸ Seyidoğlu, s. 163-164.

içinde ılımlı tempoda reel devalüasyonları hedefleyen bir esnek kur sistemidir. İthalatta miktar kontrolleri bu dönem içinde büyük ölçüde kaldırılmış, gümrük tarifeleri indirilmiş, ancak birçok durumda indiren tarifeleri telafi eden ve keyfi olarak azaltılıp artırılabilen fon uygulamaları yaygınlaşmıştır. Çok yaygınlaşan ve keyfi özellikler de taşıyan ihracat teşvikleri, hayali ihracat skandallarına yol açmıştır. Döviz kontrollerinin hafiflemesi, dış borçlanmalara izin verilmesi ve bireylerin yurt içinde döviz tutma ve döviz tevdiat hesabı açmalarına izin verilmesi de bu yılları içinde gerçekleşmiştir.¹⁹

24 Ocak kararları ekonominin içinde bulunduğu bunalımdan çıkması için alınmıştır. Son derece büyük bir öneme sahip bu kararların uzun vadeli amaçlarının yanında bir de kısa vadeli amaçları vardır: Dış ödemeler güçlüklerine çözüm bulmak, enflasyon hızının düşürülmesi, atıl kapasitelerin harekete geçirilmesi ve büyüme hızının artırılması başlıca kısa vadeli amaçlar arasındadır.²⁰

24 Ocak 1980 programı dünya borç krizi yaşanırken ABD ve İngiltere'nin başlattıkları serbestleşme hareketlerinin bir uygulaması olmuştur. Bu serbestleşme programı klasik liberal anlayıştan farklı değildir. Devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, özel girişime dayalı pazar ekonomisinin kurulması ve fiyat denetimi programının öncelikleri arasındadır. Bu önceliklerle ortaya konacak ekonomi politikalarının amaçları ise şunlarıdır: Alınan kararlar merkezden değil serbest piyasa güçlerince alınacak, kamu kesiminin ekonomideki rolü daraltılacak ve özel girişim teşvik edilecek, mal ve sermaye hareketleri, döviz kuru, faiz haddi giderek daha serbest koşullarda belirlenecektir.

Bu politikalarla Keynesyen düşüncenin temelini oluşturan maliye politikası anlayışı rafa kalkıyordu. Arz yönlü ekonominin temelini oluşturan yüksek faiz ve sıkı para politikası piyasaya hakim oluyordu.²¹ Keynes'ci ekonomi politikalarının temelindeki maliye politikaları artık geri planda kalıyordu. Yüksek faiz, sıkı para politikası arz yönlü ekonomiyle tamamlanıyordu. Kamu tüketim ve yatırım harcamaları azaltılıyordu.

24 Ocak programının uygulanması askeri hükümete kalmıştır. Demokrasi ve özgürlükler askıya alınırken piyasalar serbestleşmiştir. Türkiye'nin bu dönemde serbest piyasa koşullarında dışa açılması için birçok dış baskı yapılmıştır. Piyasa ekonomisinin öncülüğünü yapan IMF, Dünya Banksı ve OECD bu dönemde baskılarını arttırmıştır. Pazarlık

¹⁹ Boratav, s. 152-155.

²⁰ Güldan Ülgen, **Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Giriş Süreci ve Sürdürülebilirliği**, İstanbul: Derin Yayınları, 2005, s. 78.

²¹ Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, s. 195-196.

gücü zayıf olan Türkiye bu baskılara 24 Ocak kararları ile onay vermiştir. Yeniden yapılanma amacıyla yapılan program Dünya Bankası kredileriyle desteklenmiştir.

1980 İstikrar önlemleri sonucunda, negatif değerli büyüme hızı artarak % 4.1'e yükselmiş ve sürekli büyüme, ancak 1988 yılına kadar devam etmiştir. Bu gelişmenin temel nedenlerinden belki de en önemlisi, daha önce de belirttiğimiz gibi, ekonomideki var olan atıl kapasitenin harekete geçirilmesidir. 1980-88 döneminde ortalama % 8.8 olan büyüme hızı, 1989 yılında % 1.6'a gerilemiştir. Bunun nedeni, 1988 sonrasında var olan kapasite sınırına ulaşılması sonucu ihracatta yaşanan gerilemeler ve kamu finansman gereklerinin artmasından kaynaklanan enflasyonist baskıdır. Büyüme hızı 1990 yılından sonra yine 1980 öncesinde olduğu gibi iç talep genişlemesi nedeniyle artmaya başlamıştır. İmalat sanayi genelinde, 1982 yılından sonra yaşanan pozitif büyümeye karşın, büyüme hızının yıldan yıla değişmesi, büyümenin istikrarsızlığını ortaya koymaktadır.²² Bu sağlıksız ve dengesiz büyümede, yatırımların ve ihracat artışlarının payı düşük olmuştur. Yurtiçi talep artışının büyümenin temel kaynağı olması, 1980 öncesinde aşırı ithal ikamesine yol açarken, 1980 sonrasında da ihracatçı kesimlerin kaynak ve üretimlerini rantların yüksek olduğu iç piyasaya yönlendirmelerine, dolayısıyla ihracatın engellenmesine yol açmıştır. Sonuçta, tüketim harcamalarını uyararak ve bunu da kısa süreli dış kaynakla finanse etme politikası uzun süreli olmamış, ekonomide "5 Nisan 1994" bunalımı yaşanmıştır. 1995 sonrası tekrar canlanan ekonomi iç talep genişlemesi ile genişlemeci maliye ve para politikaları sayesinde büyümesini devam ettirmiştir. GSMH içindeki en yüksek pay hizmetler sektörüne aitken, dönem içerisinde sanayi sektörü payı önemli oranda artmış; tarım sektörünün payı ise azalmıştır. Sanayi sektörü payındaki artışta, inşaat (konut) ve ticaret alt sektörlerindeki önemli orandaki artışların payı yüksektir. 1980 sonrasında, uygulanan politikalar sonucu, tüketim malları ve ara malları sanayi üretimi, 1992'deki artışlara karşın azalmıştır. Ancak, tüketim malları sanayi, toplam imalat sanayi üretimindeki en büyük paya sahip olma özelliğini sürdürmüştür.²³

Türkiye ekonomisi, 1980 istikrar kararlarından sonra köklü bir değişim sürecine girmiş olmasına rağmen ekonomide tam bir istikrar sağlanamamıştır. Bunun sonucunda ekonomi 1988 yılında yeni bir krize girmiştir. Bu defa yaşanan kriz 1970 öncesi krizden farklı bir niteliğe sahiptir. Bu dönem, fiyatlar yükselirken üretim düşmüş, tüketim artmış, reel

²² Ahmet Demir, "Türk İmalat Sanayinde Sektörel Risk Değerlendirmesi", **3. İzmir İktisat Kongresi Sektörel Gelişme Stratejileri**, Ankara: DTP, 4-7 Haziran 1992, s. 55.

²³ DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1995)**, Ankara: DPT, 1995, s. 13.

ücretler düşmüş ve faizler yükselmiştir. Kamu açıkları da oldukça yükselmiştir bu dönemde. Bu açığı kapatmak için KİT ürünlerine önemli ölçüde zam yapılmıştır. Faizlerin yükselmesi maliyetleri yükseltmiş, kamu ve özel kesim yatırımları bundan olumsuz etkilenmiştir.²⁴

Türk ekonomisinde kritik dönemler vardır. 24 Ocak kararları da bu dönemlerden birisidir. 24 Ocak Kararları ile Türkiye ithal kameci sanayileşme politikasını terk ederek ihracata dayalı sanayi stratejisini benimsemiştir. Alınan kararlar ile ekonomide istikrar sağlanmaya çalışılmış fakat tam olarak başarılı olunamamıştır. Bu kararlar piyasa ekonomisinin tam işletilmesi için gerekli reformlar olmaktan çok, kontrollerin kaldırılması ile sınırlı kaldığından ekonomide istenilen düzeyde tutarlı ve uyumlu bir gelişme sağlanamamıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki, 24 Ocak 1980 sonrası uygulanan ihracata dayalı sanayileşme stratejisi de, ithal ikameci stratejide olduğu gibi tıkanmış ve düş kırıklığı yaşatmıştır. Her iki stratejinin başlangıç noktası olan ödemeler dengesi sorunları kararlı bir şekilde çözümlenememiş; ithalata olan bağımlılık devam etmiştir. Başka bir deyişle her iki strateji de ekonomide yarattığı olumlu gelişmeler yanında, olumsuz sonuçları ile sanayileşmeyi ve buna bağlı istikrarlı büyümeyi sağlamada yeterli olmamıştır. Bu sonuç, stratejiler arası uyumun ve tamamlamanın gerektirdiği yapısal dönüşüm yerine getirilmeden İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi terk edilerek İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi'ne geçilmesinin, durumu değiştirmediğini, başlangıç noktasına geri dönüldüğünü göstermektedir. Bu sorunlar 2000'li yıllarda sanayide yeniden yapılanma gerekliliğini gündeme getirmektedir. Türkiye gibi, gelişmekte olan ülkelerin sorunu, sanayileşmede hangi stratejiye ağırlık ve öncelik verileceği değil, ancak bu iki strateji arasında tercih yapmayan, aynı anda hem içe dönük hem dışa dönük sanayileşmelerin gelişmesini sağlayacak, bütünleştirilmiş bir stratejiyi bulmaktır.²⁵

²⁴ Karluk, **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, s. 420.

²⁵ Emin Çarıkçı, **Yarıgelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları**, Turhan Kitabevi, 1983, s. 98.

3. 2-7 KASIM 1981 İKİNCİ İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE DIŞA AÇILMA

3.1. İKTİSAT KONGRELERİNİN TOPLANMA NEDENLERİ VE ÖNEMİ

İlk iktisat kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Daha sonra on yıllık periyotlarla ile gerçekleştirilmesi amaçlanan bu kongrelerin ikincisi elli sekiz yıl sonra, 2 - 7 Kasım 1981 yılında, üçüncüsü 4 - 7 Haziran 1992 yılında ve dördüncüsü de 17 - 20 Şubat 2004 yılında gerçekleştirilmiştir. Kongrelerin toplanma zamanları ve mekanları da ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü iktisat kongreleri klasik birer kongre olmanın ötesinde anlamlar taşımaktadırlar.

Atatürk için Erzurum Kongresi nasıl milli egemenliğimizi sağlamada kritik bir öneme sahipse, İzmir İktisat Kongresi de ekonomik alanda aynı öneme sahiptir. İzmir İktisat Kongresi milletin ve memleketin gerçek kuruluşuna neden olacak ekonominin temel taşlarının ve esaslarının hazırlayıp ortaya koymak suretiyle tarihe geçecektir.²⁶

İlk İktisat Kongresinin 1923 yılında ulusal kurtuluş savaşından sonra ve cumhuriyetin ilanından hemen önce toplanmış olması kongreye yüklenen misyon açısından dikkat çekicidir.

Birinci iktisat kongresinde sanayisini tamamlayamamış ve savaştan harap olmuş ülkenin tekrar müreffeh bir yapıya kavuşturulması için bir kalkınma modeli benimsenmiştir. Bu modelde liberal politikalar irdelenmiş ve özel sektörün gelişmemiş olması dolayısıyla devlet öncülüğünde bir kalkınma modeli benimsenmiştir. Bu politikaların ömrü kısa olmuştur. Bundan sonra uygulanan ithal ikameci politikalar da 1970'lerin ikinci yarısında bir tıkanma sürecine girmiştir. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iktisat politikalarında yeni arayışlar ağırlık kazanmış bu arayışların bir sonucu olarak 2 - 7 Kasım 1981 tarihinde İkinci İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu kongre ilkinde göre daha geniş kapsamlı olmuştur. 4-7 Haziran 1992 tarihli Üçüncü İzmir İktisat Kongresi Türkiye'de daha önce uygulanan ithal ikameci politikalarla daha sonra uygulamaya konulan ihracata yönelik politikaların bir kompozisyonu şeklinde tezahür etmiş yeni bir model oluşturma sürecidir denilebilir. Zira Türkiye artık 1923'lerin sanayide deneyimsiz ve birikimsiz bir ülkesi değildir. Daha önce uygulanan ithal ikameci politikalarla ihracat yönlü uygulamalar bütünleştirilerek, olumlu faktörlerin birleşiminden oluşan bir model oluşturmak zorunlu hale gelmiştir. *“Bu modelin belirleyici dinamiğinin, teknoloji üretim bazında bir sanayileşme olması da nüfus yoğunluğu,*

²⁶ Yüce, s. 61.

nüfus kompozisyonunda genç kesimin ağırlığı ve nüfusun ekonomik, sosyal talepleri açısından kaçınılmazdır.” ²⁷ Bu model, sadece Türkiye gerçeklerinin bir iç gerekliliği değil, aynı zamanda gelmekte olan yeni bir çağın ve oluşmakta olan yeni dünya koşullarının oluşturduğu bir gerekliliktir.

Yukarıdaki açıklamalar, bu kongrenin değişen yeni dünya koşullarına entegrasyon sürecinde yol gösterici bir misyon üstlendiğini göstermektedir. Türk ekonomisinde yaşanan son gelişmeler kongrede alınan kararların ne dereci öneme sahip olduğunu göstermiştir. Nitekim daha önce düzenlenen İkinci İzmir İktisat Kongresi de daha sonra alınan kararlarda yol gösterici olmuştur.

Bu kongrelerin İzmir’de toplanmasının bir anlamı var mıdır? Neden kongrelerin hepsi İzmir’de gerçekleştirilmiştir? Bu soruların cevabını da kongre metinlerinde bulmak mümkündür.

Kurtuluş Savaşı’nın başarı ile sonuçlanmasından sonra, iktisat kongresinin İzmir’de toplanmasında bölgenin direniş potansiyelinin olduğunu söylemek pek yanlış olmasa gerek. Büyük bir değişim süreci yaşayan dünyamız hızla bir bütünleşmeye doğru gitmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeleri, bilimsel-teknolojik sürecin alt yapısını oluşturan sanayileşme konusunda radikal dönüşümler yapma zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Oluşan yeni şartlara uyum sağlamak için dış dünya ile işbirliği içinde iç kaynaklarımızı harekete geçirmeliyiz. Günümüz sanayileşmesi ileri bir teknoloji ve bilgi birikimine dayanmaktadır. Bilimsel ve teknolojik gelişme diğer sektörlerde de belli bir gelişmişlik düzeyine ihtiyaç duymaktadır. Ege Bölgesi dış dünyaya açık ve rahat ilişki kurabilen bir bölgemizdir. İnsan yapısı, tarihsel ve doğal koşulların etkisi ile esnek, yumuşak, değişimlere açık bir nitelik taşımaktadır. İzmir ise Ege Bölgesi içinde ayrı bir öneme sahiptir. İzmir, Ege’nin organik merkezidir. İzmir’i hinterlandı ile bir bütün olarak ele alacak ve İzmir’i seçilmiş bazı imalat sanayi alt dallarında dünya standartlarında ileri teknoloji ürünlerinin üretildiği, dış ilişkilerin yoğunlaştığı, sermaye hareketlerinin odaklaştığı bir metropol niteliği kazandıracak bir program, Türkiye’de gerçekleştirilecek bir atılım stratejisinin başlangıcı olabilir. Bölge anlayış ve kavrayışı günümüzde özü itibari ile değişime uğramıştır. Kaynak ve kazanımları kendinde toplayan geleneksel yaklaşım çevresini besleyen dinamik bölge anlayışına dönmektedir. Bu açıdan Ege’nin başarısı nihai olarak Türkiye’nin kazanımı olacaktır. Türkiye İktisat Kongrelerine böyle bir yaklaşım ile bakıldığında İzmir ve

²⁷ Yüce, s. 62.

Ege'nin coğrafik tercihinde derin bir mantiki tutarlılığın tarihsel sürekliliği açıkça görülmektedir.²⁸

3. 2. İKİNCİ İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE AÇILIŞ AMACI

İkinci İzmir İktisat Kongresi 12 Eylül Darbesinden yaklaşık bir yıl sonra gerçekleştirilmiştir. Kongre uygulanacak ekonomi politikalarına yol gösterici olması bakımından büyük önem taşımaktadır.

İkinci Türkiye İktisat Kongresi'nin toplanmasındaki asıl amaç, esas itibariyle bir yandan Cumhuriyet'in kurucusu Büyük Atatürk'ü saygıyla anmak, öte yandan da Türkiye'nin içinde bulunduğu şartları değerlendirmek, geleceğinden ne beklediğini belirtecek görüşlerin ifade edilmesi için ortak bir zemin hazırlamaktadır. Kongre bu amaçla toplumun bütün kesimlerine açık olma, bütün fikirlerin ifadesine imkan hazırlama ilkesinden hareketle hazırlanmıştır. Ticaret Bakanlığı, Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları tarafından başlatılan ilk hazırlık çalışmaları, dönemin Başbakanı Bülent Ulusu'nun direktifi ile Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın başkanlığında kurulan 'İkinci İzmir İktisat Kongresi Tertip Komitesi' tarafından olgunlaştırılmıştır. Tertip komitesi 3 komiteyi görevlendirmiştir: D)- İlmi ve Teknik Komite: Bu komite kongre çalışmalarının yürütüleceği komisyonlar ile bu komisyonlarda ele alınacak tebliğ konularını tespit etmiş, gönderilen tebliğlerle kongrenin çalışma programını düzenlemiştir. Buna göre İkinci İzmir İktisat Kongresi, aşağıda isimleri yer alan, 7 komisyon halinde çalışacak, tartışmalar ise komisyonda yapılacaktır.²⁹

Kongrede dile getirilen düşünceler var olan sorunlara çözüm önerileri getirmesi bakımından çok önemlidir. Daha önce ithal ikameci politikalar ele alınırken var olan sorunların nedeni aranmış ve çözüm yolları saptanmaya çalışılmıştır. 2 - 7 1981 Kasım İzmir İktisat Kongresi'nde ekonominin içinde bulunduğu durum ve çözüm önerileri dile getirilmiştir.

Ekonomik kalkınma ülkelerin sahip oldukları sermaye birikiminde sürekli ve hızlı bir artışı ifade etmektedir. Bu durumda kalkınma sürecinin başarıyla gerçekleşebilmesi için diğer ülkelerden mal alınması zorunlu olmaktadır. Ancak böyle bir uygulama ile yatırım malları temin edilebilir. Özellikle büyük sermaye gerektiren mallara yapılan harcama ithalatı gerekli

²⁸ Yüce, ss. 65-66.

²⁹ İkinci İzmir İktisat Kongresi İlmi ve Teknik Komite, **2. Türkiye İktisat Kongresi Kalkınma Komisyonu Tebliğleri**, İzmir: 1981, s. 3

kılmaktadır. Türkiye'nin ekonomik gelişmesinde ithalat kapasitesi ve ihracat gücü arasındaki ilişki büyük önem arz etmektedir. İhracat gelirlerinin miktarı da belli bir dönemdeki ithalat hacmini belirlemektedir. Bir başka deyişle ihracat gelirlerinin miktarı, belli bir dönemdeki ithalat hacmini tayin etmektedir. Bundan dolayı büyük ölçekli yatırımların dış finansmanının sağlanarak, kalkınmanın sürdürülebilmesi için ihracat gelirlerinin de artırılması büyük önem taşımaktadır. Aksi takdirde gerekli ithalatın sağlanabilmesi için dış borçlanma gerekir. Bu da ekonominin gelişimi açısından hoş olmayan bir durum ortaya koyar.³⁰

1980 sonrasında Türkiye'nin ekonomisini geliştirebilmesi için özellikle ihracat yolu ile döviz gelirlerini artırması gerekmiştir. İthalat artış hızının ihracat artış hızından yüksek olduğu, dış borç yükünün de fazla olduğu düşünüldüğünde kalkınma sürecinin ne kadar zahmetli olacağı tahmin edilebilir. Türkiye dış ödemeler imkanlarını rasyonel tedbirlerle arttırmalıdır. Bunun uzun vadede başarılabilmesi için, ihracat gelirleri ithalattaki büyümeye uygun bir şekilde arttırılmalıdır. Anca Türk ekonomisinde büyüme hızındaki süreklilik ve ekonomide istikrar açısından önemli sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle dünya ekonomisinde yaşanan sorunlar, kırılgan bir yapıya sahip Türk ekonomisini ciddi anlamda zora sokabilmektedir.

1970 - 1980 döneminde yaşanan petrol fiyatlarındaki ikinci artış ithalatçı ülkeleri, bu arada Türkiye'yi derinden sarsmıştır. Petrol ithalatçısı ülkeler tekrar daralmaya gitmişlerdir. Türkiye'nin ve gelişmekte olan ülkelerin borç krizine sürüklenmesi bazı tedbirleri zorunlu kılıyordu. IMF ve Dünya bankası ile işbirliğine gidilmiştir. 1977 yılından sonra krizin artık yapısal bir nitelik taşıdığı ve krizden çıkışın bazı politikalarla pek de kolay aşılamayacağı anlaşılmıştır. Krizin basit ödemeler dengesinden öte yapısal olması ekonomide yeni yönelişlere neden olmuştur.

Bütün dünyanın kötü bir şekilde etkilendiği bu kriz ortamında Türkiye de payına düşeni almıştır. Kriz Türkiye'yi şu açılardan etkilemiştir: Öncelikle 1977 yılında ortaya çıkan krizin eski klasik yöntemlerle giderilemeyeceği açıkça anlaşılmıştır. Çünkü kriz giderek yapısal bir nitelik kazanmaktaydı. Petrol fiyatlarındaki aşırı artışlar Türkiye gibi petrol ithalatçısı ülkeleri derinden sarsmıştır. Bu dönemde Türkiye ekonomisindeki daralmanın en büyük nedeni dünya ekonomisindeki zor koşullardır. Sanayileşmiş ülkelerin de dahil olduğu dünya ülkeleri ithalatlarını kısma yoluna gitmişlerdir. Bu durum Türkiye'nin dış kredi bulma imkanlarını ve dış ticaret hadlerini olumsuz etkilemiştir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin

³⁰ Necdet Serin, "İhracatı Arttırma Politikası", **2. Türkiye İktisat Kongresi**, İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, ss. 37-38.

oluşturdukları denetimsiz harcamalar da merkezi bütçeden karşılandıkları için bütçe açıklarına neden olmuşlardır.³¹

1977 ortalarından sonra yüksek enflasyon, tıkanan transferler, enerji yetersizliği, dış ticaret açıkları gibi sorunlar ekonomiye damgasını vurmuştur. Artık iktisadi düşüncede radikal değişimler kaçınılmaz görünüyordu. Bu dönemde uygulanan anti kriz politikaları da beklenen sonucu vermemiştir. Ekonomide 1977'den 1980'e kadarki anti kriz politikalarının başarısızlığının birçok nedeni vardır.

Siyasi istikrarsızlık bunların başında gelmektedir. Bu dönemdeki hükümetler zayıf hükümetlerdi. Güç dengesi hesabı ile ayakta kalan hükümetler, ne siyasi istikrarı sağlayabiliyor ne de ekonomide köklü değişimler yapabiliyorlardı. Ekonomik olarak ileriye gidebilmek için siyasi ve bürokratik yapıdaki uyumsuzluklar giderilmeliydi. Bir başka neden de alınan kararların tutarlılıktan yoksun olmasıydı. Hatta alınan bazı önerilerin demokratik bir ortamda gerçekleştirilme şansı dahi yoktu. Alınan bazı kararlar ise toplumun geniş bir kesiminin muhalefeti ile karşılaşmıştır. Ücretlerin düşürülmesi, destekleme alımlarının durdurulması bunlardan bir kaçıdır. Anti-kriz politikalarının başarısızlığında dışarıdaki olumsuzluklar da önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin dışarıdan sağladığı krediler tam olarak temin edilemiyordu. Çoğu zaman uluslararası kuruluşlar da ülke koşullarını dikkate almayan taleplerde bulunuyorlardı.³²

Bütün bunlar ve ekonominin yapısı ve işleyişine ilişkin daha köklü olumsuzluklar, ihracatın yapısı ve hacmi v.b alınan anti-kriz önlemlerin Türkiye ekonomisindeki krizi tersine çevirmede başarılı olmasını engellemiştir

Türkiye uzun bir süre içe dönük bir ekonomi politikası izlemiştir. Bu dönemde devlet ekonominin bütününe hakim bir görünüm sergilemiştir. Hatta çoğu alanda tekel niteliğinde mal üretiyordu. Özel girişimin gelişimine de yine devlet kontrolünde izin verildi. Temel amaç olarak ulusal bir burjuva sınıfı yaratmak ve her alanda iç üretimin teşvik edilerek dışa bağımlılığın azaltılmasıdır.

3. 3. KÜRESELLEŞME VE YENİ EKONOMİ POLİTİĞİ

Tarihsel süreçte kapitalist sistemin dönemsel koşullarında belirleyici olan, kapitalizmin içsel çelişkileri ile ortaya çıkan krizlerdir. Bu bağlamda kapitalist sistem, kar

³¹ Fikret Başkaya, **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Ankara: Maki Basın Yayın, 2004, s. 183.

³² Başkaya, ss. 187-188.

hadlerinin düşmesi istikrarlı sermaye birikim olanaklarının ortadan kalkması ile içine girdiği krizden çıkmak için sermaye birikiminin yeniden canlanması koşullarını yaratmak üzere, sistemin bütününde bir yapılanmaya gider. Kapitalist sistemin, varlığını sürdürebilmek ve sermayenin yeniden üretkenliğini sağlamak üzere gerçekleştirdiği bu yeniden yapılanma sürecinde, üretim güçleri, toplumsal ilişkiler, yapılar ve kurumlar yeniden biçimlenirken ekonomik ilişkiler, siyasal ve ideolojik ilişkilerle de desteklenir ve devletin ekonomideki rolü değişime uğrar. Küreselleşme de bu süreçlerden birisidir.

Günümüz dünyasında uluslar arası ilişkilerin en moda kavramlarından biri olan küreselleşme 20. Yüzyılda ortaya çıkmış bir kavram değildir. Çakmaktaşı ticareti yapan *Neandertal* insanından beri ticaret uluslar arası bir kimlik taşımakta ve küreselleşme ilk çağlardan bu yana tarih sahnesinde boy göstermektedir. Roma İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu, egemenlikleri süresince kendi dünya sistemlerinin geliştirmiş ve Pax Romana ile Pax Ottoman küreselleşmenin bir örneğini sergilemiştir. Modern anlamda küreselleşme 19. Yüzyılda İngiltere'nin kendi çıkarlarına uygun olarak geliştirdiği dünya düzeni Pax Britannica ile ortaya çıkmıştır. Sanayi devri küreselleşme sürecine hız kazandırmıştır. İki dünya savaşı ve akabinde ortaya çıkan iki kutuplu Soğu Savaş'tan sonra uluslar arası ilişkiler militarizmden arındırıldı. Küresel uyumun sağlanması bakımından NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerini içine alarak genişlemesi, istikrarı ve barışı korumak ve geliştirmek için kendisine yeni görevler yüklemiştir.³³

Küreselleşme halen tanımı üzerinde tartışmaların olduğu bir olgudur. Kavramsal olarak tanımı üzerinde bir görüş birliğinden bahsetmek pek de mümkün değildir. Alan Tourain tarafından dönüşü olmayan bir sosyo-ekonomik süreç olarak nitelendirilen küreselleşme; adalet, fakirlik, demokratikleşme gibi birçok kavramı içinde barındıran tanımı tam olarak yapılamayan bir karamdır. H. Thompson küreselleşmeyi, birçok kesim tarafından kullanılan moda bir kavram olarak niteler. Campbell, gelişen teknolojiye yola çıkarak mal ve hizmetlerin giderek artan hareketliliğinden kaynaklanan sınır ötesi karşılıklı ekonomik bütünleşme olarak tanımlamaktadır. Uluslararası Para Fonu'nun küreselleşme tanımı da Campbell'in tanımı ile bir hayli örtüşmektedir: Dünya çapında ülkelerin birbirine olan bağımlılığı, uluslar arası sermaye, mal ve hizmet akışı ile ticaretin çeşit ve hacminin artmasıdır. Savran'ın küreselleşmeye yaklaşımı diğer tanımlardan farklılık arz etmektedir: *“Küreselleşme ekonomik liberalizmin günümüz koşullarına uyarlanmış bir versiyonudur.*

³³ DPT, **DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: 2000, s. 50-51.

Bütün amacı emperyalist sermayenin hakimiyetinde yaşamakta olan uluslar arası bütünleşme sürecinin önündeki engelleri ayıklamanın ideolojik temellerini sağlamaktır.”³⁴ Savran’ın tanımını diğerlerinden ayrı tutarsak, küreselleşme olgusu üzerinde birçok ortak nokta bulunabilir. Sınırların ortadan kalkması, bilginin bütün iletişim teknolojileri ile sınır tanımaksızın her yere girmesi ve orada kendine has etkiler meydana getirmesi, farklılıkların ortadan kalkması küreselleşme olgusunun sonuçlarıdır. Bütün bu küreselleşme tanımlarından sonra daha geniş bir tanım yapılabilir.

Küreselleşme, kapitalizmin gelişmesinde var olan aşamalardan birisidir. Sözlük anlamı olarak dünyanın bütünleşerek tek bir pazar haline gelmesi olarak tanımlanabilir. Aslında bu olayın çok da yeni olmadığını hemen söylemek gerekir. Çünkü kapitalizm, dünya tarihi sahnesine çıktığı andan itibaren küreseldir. Ulus devletler de büyük kapitalist dönüşümün ortaya çıkardığı yapılardır. Onların içinde kalmıyor ve derhal bu sınırları aşarak, dünya ölçeğinde etkili oluyor. Kapitalizm, kendinden önceki toplumsal sistemlerden, üretim modlarından bir önemli farklılık gösteriyor. Çok dinamik ve kendini yineleyebiliyor. Kapitalizmin 300 - 350 yıllık tarihine baktığımız zaman, bu yenileme sürecinin, ”kriz, krizden çıkış, büyüme, tekrar kriz” türünden bir dönemsel gelişme özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz. 50 - 60 yıllık dönemleri kapsıyor bu dönüşümler. Yükselme, durgunluk, kriz, krizle beraber çöküş ve tekrar çıkış. İletişim devrinin sunduğu imkanlar, uluslar arası ekonomi politiğin, karşılıklı bağımlılık örgüsü içinde küreselleşmesine neden oldu. Sınır ötesi iktisadi ilişkiler, doğaldır ki, 21. Yüzyıla özgü değildir. Biz burada ekonominin küreselleşmesinden bahsederken, sadece serbest ticaretin önündeki ulusal gümrüklerin kaldırılmasının kastetmiyoruz. Küreselleşme, liberalleşmenin doğal bir sonucu olmakla beraber, bizim burada vurgulamaya çalıştığımız; uluslar arası ticaretten küresel ticarete, uluslar arası finanstan, küresel finansa, uluslararası veya çok uluslu şirketlerden küresel şirketlere dönüşümdür³⁵

Küreselleşme süreci çok gerilere gitmesine rağmen Sanayi Devrimi’ni başlangıç olarak kabul edenler de vardır. Ne kadar geriye giderse gitsin 1919 sonrası dönemin küreselleşme sürecinde birçok kırılmalar meydana getirdiği aşikardır. Yukarıda da belirtildiği gibi küreselleşme çok eskilere gitmesine karşın günümüzde baş döndürücü bir hızla ilerlemektedir. Artık zaman ve mekan kavramları özellikle ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişme sayesinde eskisi gibi anlamlandırılmıyor. Bütün dünyayı bir ağ şeklinde saran internet

³⁴ Veyse Bozkurt, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Bursa: Alfa Kitabevi, 2000, s. 132.

³⁵ Mim Kemal Öke, **Küresel Toplum**, Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, s. 33.

adeta mekan kavramını ortadan kaldırmıştır. Çok gerilere gitmeden genel olarak küreselleşme sürecini bir tabloda gösterebiliriz.

Tablo 1

Küreselleşme Süreci

Dönemsel Ölçütler	Etki Sahası	Hareket Sahası	Uygulama Sahası
1919 ve öncesi	Ekonomik, dinsel, politik ve düşünsel	Sanayi, Bilim ve Fransız Devrimlerinin reform, Rönesans, kapitalizm, coğrafi keşifler ve ulus devletle eklemlenmesi	Politik mücadelede ekonomik gücü olmayanların eritilmesi
1919-1944	Ekonomik, coğrafi, sosyal ve politik	Ulus devletlerin dünya düzeni oluşturma çabaları ve buna paralel savaş ve kriz ekonomisinin yarattığı borç ve Milletler Cemiyeti'nin etkileri	İdeolojik kutuplaşmanın ivme kazanması, çözümsüzlük, etnik ve coğrafi sorunların göz ardı edilmesi
1944-1973	Politik ve ekonomik	Kutuplu ve bloklü dünya düzeni, ulus devlet dışı aktörlerin yükselişi	Soğuk savaş, modernleşmenin küreselleşmesi, kapitalist dünyanın yeni patronu
1973-1989	Politik, teknolojik ve ekonomik	Neo-liberal anlayışın pekişerek küreselleşmenin ivmelenmesine destek vermesi, siyasi ve ekonomik işbirlikleri ve bütünleşmeler	Ulusal ve küresel düşüncelerin çatışması, inovasyon ve teknolojinin eş-bütünleşmesi
1989-1995	Etnik, politik, ekonomik, coğrafi ve teknolojik	Çok uluslu işletmecilikten küresel işletmeciliğe geçiş, küresel sorunlara karşı uzlaşma, ulus devlet dışı aktörlerin yeni misyonlarla yüklenmesi	Yeni küresel dengesizlikler, prestroyka, glasnost, yeni etnik çatışmalar
1995-	Teknolojik ve ekonomik	Teknolojinin ekonomiye katkısının artması, uzayda küresel çalışmalar, uzay hukuk ve hakları, internet	Yeni ekonominin küreselleşmeyi doğrudan revize etmesi, küresel, politik ve ekonomik duyarlılık

Kaynak: Murat Ali Dulupçu, **Küresel Rekabet Gücü**, Birinci Basım, Ankara: 2001, s. 21.

Tablo birden de izlenebileceği gibi küreselleşmenin kırılma noktaları bir bütünlük arz etmektedir. Fakat bu kırılma noktalarının etkileri farklılık göstermektedir. 1919 ile öncesinin modernleşme hareketi ulus devleti ortaya çıkarmıştır. 1919 ve İkinci Dünya Savaşına kadar geçen dönem ulus ve ekonomileri yeniden yapılandırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında konjonktürel yükselme ortak çıkar alanlarını yeniden tanımlamış, petrol şoku sonrasında gelişmemiş ekonomilerin dışa açılma alt yapısını oluşturmuştur. 1989-1995 arasında tek kutuplu ya da kutupsuz dünya düzeninin şekillenmesi ve nihayetinde ABD destekli yeni ekonomi konseptinin realize edilmesi gibi farklı kırılmalar küreselleşmeyi şekillendirmiştir.³⁶

Uluslar arası ekonomide 1970'lerde yaşanan devrim niteliğindeki değişimler mevcut ekonomik düzenin kurallarını kökünden değiştirdi. Bunun sonucu olarak da, bir Fransız ekonomistin ifadesiyle, "*artık dünya pazarı buyurmakta, ulusal pazar uymaktadır.*"³⁷

Oysa önceden iç pazar buyurur dünya ona ayak uydururdu. Önceki uygulamalarda üretilen mallar için ülkelerin kendi iç pazarları yeterli görülmüştür. Malların dış pazarlarda alıcı bulamaması gibi bir kaygı söz konusu değildi. Henüz ulaşım ve iletişimin çok ileri seviyelere ulaşmadığı bu zamanda dış pazarlar sadece satılamayan fazla ürünlerin elden çıkarılması için ikinci bir pazar olarak görülmüştür. Ayrıca bu pazarların talep koşulları da dikkate alınmamıştır. Üretilen malların dış pazarlarda alıcı bulması için herhangi bir standart öngörülmemiştir. Kısaca dış ticaretin bu dönemde dünya ölçeğinde bir etkisinden söz edebilmek mümkün görülmemektedir.³⁸

Yüzyıl önce de küreselleşme söz konusu idi; ancak, küreselleşmenin yeni olan yönü, nitel ve nicel boyutlarındaki değişimdir. Nitelik olarak sermaye, ticaret, yatırım ve insanların ülkeler arasında yer değiştirmesi anlaşılmaktadır. Bunu karşılıklı bağımlılık olarak adlandıranlar da vardır. Niteliksel olarak ise, politik, ekonomik ve sosyal süreçleri kapsar. Teknolojideki gelişmeler adeta sınırları ortadan kaldıran bir rol oynamaktadır.

Metin Toprak'a göre küreselleşme birbiriyle ilişkili üç unsurdan oluşur: Piyasaların genişlemesi, devletlere ve kurumlara meydan okunması ve sosyal ve politik akımların doğuşu. Bunların her biri küreselleşmenin farklı yönlerini ifade eder. Temelinde devletler ve toplumlararası bir çerçeveye sahiptir. Dünya düzeyinde ekonomiye olan etkisi bakımından; çok uluslu şirketler ve yatırımlar, uluslar arası ticaret ve bölgesellik, küresel finans ve para gibi

³⁶ Murat Ali Dulupçu, **Küresel Rekabet Gücü**, Birinci Basım, Ankara: 2001, s. 22.

³⁷ Nazım Güvenç, **Küreselleşme ve Türkiye**, 1. Basım, İstanbul: BDS Yayınları, 1998, s. 19.

³⁸ Güvenç, s. 19.

yönleriyle ele alınmaktadır. Küreselleşmeyi uygarlaşmanın yeni formu olarak ele alanlar da vardır. Küreselleşme karşıtları ise; küreselleşmenin insanları baskı altına aldığını, diğer devletleri emperyalist devletlerin egemenliğine soktuğunu, güçsüzleri ezdiğini ve gelişmekte olan ülkeleri yok ettiğini savunmaktadırlar.³⁹

İktisadi anlamda küreselleşme, devletin daha önce yoğun bir şekilde kullandığı ekonomideki elinin çektilmesidir. Devletin ekonomiden el çektilmesi sosyal malların üretimine özel sektörün katılması ile devletin alanlarının sınırlandırılması istenmektedir. Bu talepler devletin ekonomik düzendeki rolünün daha çok olduğu gelişmekte olan ülkelerde etkisini yoğun bir şekilde hissettirmektedir. Özelleştirme, deregülasyon, pazarın egemenliği temel özellikleridir.

Küreselleşme milli devlet anlayışı içinde oluşan iktisadi sınırların giderek anlamını yitirmesi sonucunu doğurmaktadır. Küreselleşme ile kaynak tahsisi tüm dünyadaki gelişmeler göz önüne alınarak yapılmaktadır. Giderek uluslar arası düzeyde üstünlük kazanmış teknolojilerin seçimini, firmaların uluslar arası düzeyde faaliyet göstermesini, sermaye piyasalarının uluslararası düzeyde organize edilmesini, kısacası serbest rekabet düzeninin tüm kurumlarıyla dünya ölçüsünde işlerlik kazanmaya başlamasını gerektirmektedir.⁴⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Bretton Woods sistemi kurulurken, liberal düşünce, liberal kapitalist yolu benimseyen ülkelerin ekonomik büyümeyi, serbestleşen ticaret sistemi içinde kolaylıkla gerçekleştirebileceklerini savunmaktadır. Üstelik, ülkelerin GSMH istatistiklerini de görüşlerinin doğruluğu için kullanmaktadır. 1980'den sonra, ABD'den başlayarak ekonomi politikalarının dünya çapında değiştirilmesi sürecine girildi; serbest piyasa ekonomisi ve küreselleşme gelişmekte olan ülkeler için de geçerli politika oluyordu artık, korumacı politikalara hoş görü sona eriyordu. Türkiye bu serbestleşme sürecini 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra askeri rejim altında yürürlüğe koymuştur. 1980'de ABD'de başlayan ve İngiltere'ye sıçrayan serbestleşme hareketi, borç ödeyemez duruma düşen gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak IMF ve Dünya bankası tarafından "İhracata Dönük Büyüme İçin Serbestleşme" modeline dönüştürülmüştür. 24 Ocak 1980 tarihinde Türk lirası %49 oranında devalüe edilerek dolar kuru 47 TL'den 70 TL'ye çıkarılmıştır. Türkiye'nin bu dönemde serbestleşme sürecinde temel amacı döviz açığını kapatmaktır.⁴¹ Yeni politikalarla

³⁹Metin Toprak, **Küreselleşme ve Kriz**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001, s. 9.

⁴⁰Hasan Denizkurt, **2. Türkiye İktisat Kongresi Açılış Konuşmaları**, İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 83.

⁴¹Kazgan, **Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 118.

amaç artık dışa açılmaktı. İçe dönük modelden dışa dönük modele geçiş piyasa güçlerinin desteği ile sağlanacaktı.

Yeni düzen artık sadece iktisat politikaları demek değil toplumun değer yargılarında ve buna mukabil yeni kurumlar, yeni bir yaşam biçimi demektir. Yeni düzenin toplumsal, siyasal ve ekonomik bir çok yeni boyutu vardır. Artık serbest piyasa ekonomisine geçiş ve dış ticaret gelirlerinin artırılması gerekiyordu. Dolayısıyla ihracat ve döviz gelirlerini arttırmak hedefti. Artık yeni kurumların oluşturulması ve yeni düzene uygun yasal düzenlemelerin yapılması gerekiyordu. Özellikle toplum yapısında var olan durumu tespit ve gerekli değişimler için adım atılması konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Küreselleşme kültürlerarası çatışmayı da getirebilir. Kimi kültürler küreselleşmeye direnç gösterirken, kimisi de kolayca benimseyebilir. Bu süreçte toplum olarak bizim de nerede durduğumuz çok önemlidir.

Türk toplumu olarak genelde dışa açık bir toplum değiliz. Bunun sonucu olarak dış dünya ile iletişim kurmada sorunlar yaşayabilmekteyiz. Temel eğitimimizdeki noksanlıklar bizim dışa açılmamızı önler. Bugün dünyanın birçok ülkesinde iki dil bilmeyen insanlar garipsenmektedir. Bizde ise gümrük memuru bile insanlarla el kol hareketleri ile anlaşmaktadır. Eğitim sistemimizdeki temel aksaklıklar bize bunları aşma fırsatı vermemektedir. Uzun vadede eğitim ekonomik ve toplumsal kalkınmada kritik bir öneme sahiptir. Maalesef bugün Türkiye’de üniversitelerimiz bile ileri düzey bilgi ve teknoloji alt yapısı sorunlarını çözememiştir. İkinci İzmir İktisat Kongresi’nde bu soruna ilişkin dile getirilen çözüm önerileri gayet akılcıdır.

Yabancı dil öğrenerek dışa açılmanın ilk adımları atılabilir. Daha önce Japonya da dışa açılma hamlesini yabancı dil öğrenmek başlatmıştır. Milletçe yabancı dil bilerek dışarıyı anlamaya çalışalım ki onlardan da bizi anlamalarını isteyelim... Halen ülkemizde yapılan okuma-yazma seferberliğine paralel bir yabancı dil öğrenme hamlesi yapılabilir. Böylece sanayide çalışan teknisyen, dışarıda gelen siparişin teknik özelliklerini tam kavrayacak, tercüme hatalarına kurban olmayacak, teknik resmi anında okuyacaktır. Fabrikanın gümrükçüsü istenen evrakı tam karşılayacaktır. Kalite kontrol uzmanı raporunu eksiksiz yapacak, deneylerini yürütecektir. Pazarlamacısı rahatça müşterisiyle konuşacak, tam ve eksiksiz kontrat yapabilecektir. Eğitimde dışa açılmak için , mevcut öğretilerde yabancı dil, Türk ihraç malları, dış ülkelerde ne yer, ne içer ne kullanır gibi bilgiler, herhalde pek çok

konudan daha yararlı olur. Ülkemizde yabancı dilde öğrenim yapan orta ve yüksek öğrenim kuruluşlarının sayısı arttırılmalıdır.⁴²

Burada dile getirilen düşüncelerde yeni dünya düzeninde Türkiye'nin klasik dışa kapalı hatta dışarıyı bir tehdit olarak gören düşünceden sıyrılması gerektiği aksi taktirde dünya ölçeğinde oluşan yeni düzenle bütünleşmenin zor olacağı vurgulanmaktadır. Toplum yapısında var olan düşünce kalıplarının ekonomik düzende de kendisini gösterdiği fakat birçok Ortadoğu ülkesinin dahi bunu aştığı Türkiye'nin de zaman kaybetmeden gerekli önlemleri alması gerektiği dile getirilmektedir. Bunun yolunun da eğitimden geçtiği vurgulanmıştır. Dış ticarete en önemli faktör olarak insan unsuru görülmüştür. Daha çok beşeri sermayenin eğitilmesi ve buna paralel dış ticaretin başarısından söz edilmiştir. Günümüzde üretimin gerçekleştirilmesi için beşeri sermaye giderek öne çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeleri avantajlı kılan sahip oldukları bilgi ve beceri düzeyi yüksek sermaye faktörüdür. Eğitim ekonomik gelişmenin temel ve aktif bir ögesi olan beşeri sermayenin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Küreselleşmenin en çok etkilediği alanlardan birisi de dış ticarettir. Dünya nüfusundaki artış ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki ilerleme, soğuk savaşın sona ermesi ile birçok ülkenin serbest piyasa ekonomisine yönelmesi gibi gelişmelere bağlı olarak uluslar arası ticaret de önemli artışlar kaydetmiştir.⁴³

İnsan faktörünü eğitmek, doğru yola yönlendirme, onu uzmanlaştırmak, dışa açılma arzusunda olan tüm toplumun görevidir. İnsan Kaynakları kuvvetli bir ülkeyiz. Özellikle sanayi malı ihracında emek yoğun kolların geliştirilmesini temin etmek, rekabet gücümüzü arttıracaktır. Küreselleşmenin sunduğu fırsatlardan en iyi şekilde faydalanabilmek ve olumsuz yönlerinden korunmak için iyi bir beşeri sermaye politikası gereklidir.

Gelişen dünya ekonomik koşullarında kapalı bir ekonomik sistemle uzun vadede gelişme sağlanmasının mümkün olmadığı görülmüştür. 24 Ocak Kararları doğrultusunda Türkiye'nin ekonomi politikasının dünya ekonomik konjonktüründeki gelişmelere paralel olarak gelişmesi söz konusudur. Daha önceleri bu süreci çok ağır takip eden Türkiye ağır

⁴² Tunç Uluğ, Türk Sanayiinin Dış Rekabet Gücünün Arttırılması Ve Dışa Açılması", **2. Türkiye İktisat Kongresi Sanayi Komisyonu Tebliğleri**, İzmir: 2-7 Kasım 1981, s. 209.

⁴³ DPT, **DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: 2000, s. 22-23.

bedeller ödemiştir. Artık öncelik ihracat artışı sağlanarak düzenli dış borç ödeyebilir bir düzeye gelmek olmalıdır. Özellikle sınai mamullere yönelik ihracatımızı arttırmalıyız.⁴⁴

Kültürel değişim milli kültürün yok oluşu olarak algılanmamalıdır, aynı zamanda kültürel değişim bir kazanç da olabilir. Aslında Türk toplumsal ve siyasal geleneği, farklı kültürlerle karşı farklı kültürlerle karşı saygılı olmayı ve uzlaşmayı öngören bir referansa sahiptir. Kültürlerarası etkileşim kültürel alışverişi çoğaltarak tüm tarafların iyiliği ile sonuçlanacak kültürel değişime neden olur.

Küreselleşme olgusu sivil dayanışmanın ne kadar güçlü olduğunu bize gösterirken aklın rehberliğinde bir yönetim biçiminin gerekliliğini öğretmektedir. Karşılıklı anlayışın artması ve kardeşliğin pekiştirilmesi amacıyla çaba saf edilmeli, ön yargılı davranmaktan mümkün olduğunca uzak durulmalıdır. Gerçek uygarlığa giden yolda öne çıkan tüm bağnazlıkların üstesinden gelmede devletin yanı sıra toplumun tüm bireyleri ve katmanlarına büyük görevler düşmektedir. Türk kültür tarihinde hoşgörü ve toleransın timsali olan Yunus'lar, Hacı Bektaş - 1 Veliler ve Mevlanalar diğer topluluklarla kültürel etkileşim içine girebilmişlerdir. Uluslar arası boyutu ile kültür konusuna bakıldığında, ülkemiz, izlediği kültür, sanat ve dil politikasının yetersizliğinin bir sonucu olarak, son dönemde ihraç ettiğinden çok daha fazla kültür ithal etmekte ve yabancı kültürlerin etkisi altında kalmaktadır. Kültürel üretimimizi arttırdığımızda, hem ilişkilerimizi, hem de karşı etkileri dengelememiz kolaylaşacaktır. Ancak kendini bilmek değişik kültürleri tanımakla mümkün olduğundan ve dış dünyaya genellikle kapalı bir toplum olduğumuzdan kendimizi de yeterince tanıdığımızı söyleyemeyiz.⁴⁵

Küreselleşme kavramına yönelik genel olarak bazı yanlış anlaşılımlar da mevcuttur. Küreselleşmeyi, batılı ülkelerin diğer az gelişmiş ülkeler üzerinde bir tahakküm kurması olarak görenler vardır. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerin daha etkin ve güçlü görünmeleri diğer az gelişmiş ülkelerin bu sürecin içinde yer almadığını göstermez. Zaten küreselleşme bazılarının iddia ettiği gibi Soğu Savaş sonrası ortaya çıkmış bir olgu değildir. Aksine tarihsel bir süreç içinde sürekli olarak gelişen, yaygınlaşan ve bütün toplumların etkileşimleri sonucu ortaya çıkan ve devam eden bir süreçtir.

Bir yandan birbirine yakınlaşan ülkelerin herkese açık fırsatlardan yararlanabilme şansını kazanması, diğer yandan sömürü için dünya çapında yeni bir sistemin oluşturulduğu

⁴⁴ Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, s. 132.

⁴⁵ DPT, *DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: 2000, s. 104-105.

söylemi küreselleşmenin ardındaki paradoksu ortaya koymaktadır. Fakat bu paradoksal durumun yanında dünya ölçüsünde düşünme ve davranma küreselleşmenin algılanmasını kolaylaştıracaktır. Ulusal ve uluslar arası aktörlerin belirleyiciliğinin göreceli düşüşü, yerel ile evrenseli buluşturan küreselleşmeye ait “küresel düşün yerel hareket et” sloganı yükselişe geçmiş ve yereli dünya ölçekli düşünmeye teşvik etmiştir. Küreselleşme parçalanma değil yerel renklerin korunduğu bir bütünleşmedir diyebiliriz. Çünkü küresel sorunlar yerel sorunlardan doğar ve küresel kararları gerektirir. Yerel uygulamalar da küresel karar ve davranışlara bağlıdır. Dolayısı ile küresel sorunların çözümüne mikro aktörler yerel faaliyetleri ile çözüm getirir. Bunun için de yerel aktörler küresel bağlama göre pozisyonlarını alırlar.⁴⁶

Küreselleşme daha önce de değinildiği gibi; ekonomik, politik, ve sosyal hayata dair birçok farklı boyutu bünyesinde barındırır. Fakat daha çok ekonomik yönü ortaya çıkmıştır. Özellikle küresel rekabet boyutu ön plandadır. İçinde birçok tehlike ve fırsatları barındıran küreselleşme süreci yaşanılması kaçınılmazdır. Bu nedenle bu süreci en az hasarla en kazançlı bir şekilde atlatmak için gerekli adımları atmalıyız.

3.4. TÜRKİYE’DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Yabancı sermaye, bir ülkenin karşılığını değişik biçimlerde ileride ödemek üzere, başka ülkelerden temin ederek kısa sürede ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknolojik kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Yabancı sermaye faaliyetleri ilk olarak borçlanma şeklinde ortaya çıkmıştır. 1800’li yıllarda sanayileşen ve belli bir sermaye birikimine sahip ülkelerden sermayesi kıt olan ülkelere kayması sonucu sermaye hareketleri başlamıştır. Ülke sanayisine hammadde sağlamak için İngiltere’nin sömürgelerinde giriştiği yatırımlar ise ilk yabancı yatırımlar olarak adlandırılmaktadır. 1970’lere doğru sermaye yatırımları Çok Uluslu Şirketler’e kaymaya başlamıştır. Bu gelişme sermayenin yapısında da köklü değişimlere neden olmuştur. Artık sermayenin milliyeti ortadan kalkmaya başlamıştır. Bütün dünya Pazar olarak görülmeye başlanmıştır. Sermayenin en ucuz olan yerde temin edilmesi, üretimin pazara en yakın olan yerde gerçekleştirilmesi ve en yüksek kar temel amaç olmuştur.⁴⁷

⁴⁶ Dulupçu, s. 18-19

⁴⁷ Güngör Uras, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, İzmir: 2-7 Kasım 1981, s. 407.

1980'li yıllarla başlayan küreselleşme hareketleri ile sermaye alanında da köklü değişimler yaşanmıştır. Yaşanan değişimler sermayenin de ulusal kimlik yerine uluslar arası kimlik kazanmasına sebep olmuştur. Dünya ekonomisinde teknolojinin ve yeni yatırım araçlarının etkisi ile gelişen sermaye piyasası, sermayenin üretim süreci dışında geçirdiği zamanın azalmasına yol açmıştır.

Ülkeye gelen yabancı sermaye iki ana grupta toplanır. İlki borç şeklinde gelen ve karşılığında da faiz sağlayan sermayedir. Diğeri de direkt yatırım olarak gelen ve karşılığında kar sağlayan sermayedir.

Osmanlı döneminde 1864 yılında Galata Bankerleri bir dernek kurarak sermaye piyasasının oluşumuna ön ayak olmuşlardır. 1866 yılında İstanbul'da ilk borsa Dersaadet Tahvilat Borsası(İMKB) faaliyete geçmiştir. Daha sonra borsanın adı İstanbul Menkul Kıymetler Borsa'sı olarak değiştirilmiştir. İMKB, Sermaye Piyasası Kurulu'nun denetimi altında çalışan, tüzel kişiliği haiz bir kamu kurumudur. 30 Temmuz 1981 tarih ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası yasasının çıkarılmasından sonra kurulmuştur. Bu yasanın kabulünden sonra, 1982 yılında Sermaye Piyasası Kurulu(SPK) oluşturulmuştur. SPK, tüzel kişiliğe haiz ve çalışmalarında bağımsız bir kurumdur. 1988 yılında Döviz ve Efektif Piyasaları, 1989'da Döviz Karşılığı Altın Piyasası kurularak faaliyete geçmiştir. İMKB Uluslar Arası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi Kurulmasına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı, 01.04.1995 tarihinde, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın konu ile ilgili yönetmeliği ise 25.07.1995 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴⁸

Daha önceleri klasik teorilerle açıklanan sermaye hareketleri gelişen teknoloji ve değişen dünya koşullarının da etkisiyle yeni açıklamalara ihtiyaç duymuştur. Uluslararası ticarete çok uluslu şirketlerin yaygınlık kazanmaları ile birlikte, işgücü ve sermayenin ülkelerarası hareketliliği artmıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı dünya ticaretinde, uluslararası üretim ve sermaye hareketlerini açıklamaya yönelik, yeni dış ticaret teorileri geliştirilmiştir.

3.4.1. Yabancı Sermaye Hareketleri ve Dış Ticaret Teorileri

Yeni geliştirilen teorilerde teknoloji olgusu analizlere dahil edilmiştir. Yabancı sermaye hareketlerini açıklamaya çalışan başlıca teoriler; Ürün Hayat Devreleri Teorisi ve Yabancı Sermaye, S.Hymer - C.P. Kindleberger Teorisi ve Yabancı Sermaye yatırımları,

⁴⁸ Karluk, *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm*, s. 375-377.

Piyasaların İçselleştirilmesi Teorisi ve Yabancı Sermaye Yatırımları, Oligopolistik Tepki Teorisi ve Yabancı Sermaye Yatırımları teorileridir.⁴⁹

Ürün Hayat Devreleri Teorisi'ne göre bir ürün, yenilik, olgunlaşma ve standartlaşma olmak üzere üç aşamaya sahiptir. İlk aşamada ürünü geliştiren firma tekel gücüne sahiptir. Daha sonra diğer firmalar da ürünün teknolojisine ulaşırlar ve bir rekabet ortamı oluşmaya başlar. Rekabet ortamının başladığı ikinci aşamada üretici sayısında bir artış meydana gelir. Ürünün son aşamasında da ürünün teknolojisi standart hale gelir ve fiyat rekabeti başlar. Hymer- Kindleberger'e göre ise, uluslar arası alanda yapılan dolaysız yatırımların nedeni piyasadaki oligopolistik yapıdır. Yabancı piyasalarda yatırım yapacak ülkeler, ev sahibi ülke şirketlerinden bazı üstünlüklere sahip olmalıdır. Mesela, yatırım yapılan ülkenin mal piyasalarında tam rekabet şartlarını aksatan her türlü faaliyetler, yatırımcı şirketlere oligopolistik güç kazandıracaktır. Bu faaliyetlere; mal ve fiyat farklılaştırması, özel pazarlama ve reklâm yöntemleri örnek olarak gösterilebilir.⁵⁰ Ev sahibi ülke şirketleri karşısında üstünlüklere sahip olan yatırımcı şirketler, bu üstünlüklerini dolaysız yatırımlar yoluyla değerlendireceklerdir.

Yabancı sermaye yatırımlarının nedenlerine açıklık getirmeye çalışan bir diğer teori ise İçselleştirme (Internalization) teorisidir. Şirketlerin mal ve hizmet üretmeleri üretim sürecinin dışındaki bazı faktörlere bağlıdır. Araştırma ve geliştirme faaliyetleri, yönetim, finansman gibi fonksiyonlar bu süreci etkiler. Yatırım yapılmak istenen piyasalarda yatırımların verimliliğine engel olabilecek aksaklıkların öngörülmesi, içselleştirmenin temelidir. Çok uluslu şirketler yabancı piyasalarda mevcut olan ve üretim süreçlerini olumsuz etkileyen piyasalardan kurtulmak için kendi üretim faaliyetleri ile ilgili olan bu piyasaları içselleştirirler.⁵¹

Yabancı sermaye yatırımlarına oligopolistik endüstriyel yapı içerisinde açıklık getirmeye çalışan diğer teori, Oligopolistik Tepki Teorisidir. Oligopolistik piyasa yapısının temel özelliğini, firmalar arası karşılıklı bağımlılık oluşturur. Oligopolde birbirine etki edebilecek kadar az sayıda firma olduğundan, piyasadaki herhangi bir firmanın üretim, fiyat, satış konularındaki kararı diğer firmaları yakından ilgilendirmektedir. Oligopolistik endüstrilerde rakip firmalardan birinin yatırım yapması halinde, aynı endüstride faaliyet

⁴⁹ Nejla Adanur Aklan, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", 2010, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/2sa6.doc. (1 Mayıs 2010)

⁵⁰ Aklan, s. 1-2.

⁵¹ Aklan, ss. 2-3.

gösteren diğer şirketlerin de öncü şirketi izleyerek yatırım faaliyetine yönelmeleri oligopolistik tepki nedeniyledir.⁵²

Çalışmamızın buraya kadar olan bölümünde yabancı sermaye yatırımlarının teorik nedenleri teorik bazda incelenmeye çalışıldı. Bu teorilerde ortaya konulan görüşler ile, günümüzde yabancı yatırımcıları harekete geçiren sebepler arasında çok büyük farklar yoktur. Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının oluşumunda ise tarihsel bir süreç söz konusudur.

3.4.2. Cumhuriyet Öncesi Yabancı Sermaye Hareketleri

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı devletinde ticari bir bilinçten söz etmek neredeyse imkansızdır. Bu zamana kadar tamamen yabancıların lehine olan uygulamalar var olmuş yerli tüccar ise adeta yok olmaya mahkum edilmiştir. İhracat üzerinden alınan verilerin ithalat vergilerinden aşırı yüksek olması bunun en bariz örneğidir. Daha sonra kapitalizmin olgunlaşma sürecinde elinde yeterli kaynağı bulunmayan devlet dış borçlarını arttırmış belli bir süreden sonra bunları ödeyemez hale gelmiştir. Sonuç olarak da ekonomik yapının hızla çöküşü ve buna mukabil devletin çöküşü meydana gelmiştir.

Kapitülasyonlarla beraber İngiltere ile imzalanan 1838 tarihli Balta Limanı Anlaşması ve diğer batılı devletlerle imzalanan benzer anlaşmalar Osmanlı’yı adeta bir açık pazar haline getirmiştir. Sanayileşme alanında Avrupa’nın gerisinde kalmış Osmanlı’da uygulanan bu politikalar o zaman Avrupalı devletlerce uygulanan yerli sanayi ve koruma tedbirlerine zıt bir görünüm arz etmekteydi. Bu durum Avrupalı devletlerin de işine geliyordu.⁵³ 1838 Balta Limanı Anlaşması ile her ne kadar dış ticaret hadleri artış göstermişse de dış ticarete büyük açıklar yaşanmıştır. Batılı devletlerden alınan vergi oranlarının batılı devletler lehine düşürülmesi, hem devlet bütçesine büyük zarara vermiş hem de sanayileşen Avrupa karşısında zor durumda olan yerli üreticiyi tamamen korumasız bırakmıştır.

Dış ticaretten sağlanan vergi gelirleri düşünce bütçe açıkları ortaya çıkmış, takip eden süreçte de mali kriz baş göstermiştir. Bu duruma bir çare olarak devlet Galata Bankerleri’nden borçlanmış, fakat iç piyasa bu borçları kapatmada yetersiz olunca bu sefer dışarıdan borçlanmalar başlamıştır. 1854 Osmanlı Devleti’nde dış borçlanmanın başladığı yıldır. Kırım Savaşı’ndan sonra alınan borçlar ödenememiştir. Daha sonra gerçekleştirilen lüks tüketim ve askeri harcamalar devleti bir borç batağına sürüklemiştir. Osmanlı’nın dış borcu 1881 yılında

⁵² Aklan, s. 3.

⁵³ T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz, 155.Baskı, Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, 1998, ss. 1-5.

252 milyon 801 bin 885 Osmanlı lirasına ulaşmıştır. Osmanlı Devleti, anapara ve faizleri ödemeyince, 20.12.1881 tarihinde moratoryum ilan etmiştir. Eski takvimde Muharrem ayında bir kararname çıkarıldığı için bu kararnameye Muharrem Kararnamesi denmiştir. Bu kararname ile o zamanki adı Duyun-u Umumiye- Osmai olan Genel Borçlar İdaresi Kurulmuştur. Duyu-u Umumiye Meclisi kendisine ayrılan gelirleri toplar, idare eder, masrafların ayrılmasından sonra kalan parayla borç taksitlerini öder, geriye bir şey kalması durumunda bu miktar devlete verilirdi.⁵⁴

Osmanlı Devleti bu tarihten sonra daha birçok borçlanmalar yapmıştır. Bu borçlar hep Duyun-u Umumiye İdaresi tarafından batı sermaye piyasalarına sürülmüştür. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin sözleşme yaptığı, imtiyaz verdiği demiryolu inşa ve işletme kumpanyalarının istihkaklarının kilometre garantisi üzerinden gelirlerinin ödenmesi işi de Duyun-u Umumiye İdaresince yerine getirilmiştir. Bu şirketlerin demiryolunun geçtiği bölgelerde tanınmış olan aşar hasılatının toplanması işini de yapmıştır.⁵⁵ 1838 Anlaşması uyarınca Tanzimat döneminde izlenen serbest ticaret politikasıyla ekonomik bağımsızlık büyük ölçüde kaybedilmiştir. Bu anlaşma adeta Osmanlının elini kolunu bağlıyordu. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulunca, Osmanlıdan kalan borçların Türkiye'ye düşen kısmı kabul edilmişti.

Tanzimat döneminde 1862 yılında değer üzerinde alınmakta olan %5'lik gümrük resmi oranı %8'e yükselmiş ve ihracattan alınmakta olan %12'lik gümrük resmi oranı %8'e düşürülmüştür. İthalattan alınan bu vergi 1915'de de %30'a yükseltilmiştir. 1934 yılında kabul edilen 2450 sayılı İktisat Vekaleti Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun ile dış ticaret alanındaki faaliyetler bir çatı altında toplanmıştır. 1946 yılında gerçekleştirilen cumhuriyet döneminin ilk devalüasyon ile amaçlanan yeni düzene ayak uydurmak ve ihracatı arttırmaktır. 1950'li yıllarda uygulanan liberal politikaların etkisi, dış yardımların artması, tarımda makineleşme ekonomide hızlı bir gelişme görülür.⁵⁶

3.4.3. Cumhuriyet Dönemi Yabancı Sermaye Yatırımları

Cumhuriyetin ilanından sonra yabancı sermayeye hoşgörü ile yaklaşmıştır. Ülke ekonomisine olumlu katkı yapması amacıyla ön yargı ile yaklaşılmamıştır. 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'ndeki konuşmasında Gazi Mustafa Kemal, yabancı sermaye hakkında şunları dile getirmiştir:

⁵⁴ Karluk, **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, s. 161-163.

⁵⁵ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1986, s. 62-64.

⁵⁶ **T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü**, ss. 1-5.

İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermaye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartıyla yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, yabancı sermayesi bizim emeğimize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil.⁵⁷

Türkiye'ye gelen yabancı sermayeyi iki ana grup altında toplayabiliriz. Bunlardan birincisi borç şeklinde Türkiye'ye gelen ve karşılığında faiz sağlayan yabancı sermaye, diğeri ise yabancıların direkt olarak Türkiye'de yatırım yapması tarzında gelen ve karşılığında kar sağlayan yabancı sermayedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir yandan yabancı sermaye ülkeye çekilmek istenmiş bir yandan da yapılan devletleştirme çalışmaları ile de yabancı sermayenin ülkeye gelmesi bir nevi engellenmiştir. 1933-1939 dünyadaki şartların da etkisi ile yabancı sermayeye karşı kapalı bir politika izlendiği söylenebilir. Fakat 1950'li yıllara kadar yabancı sermayeye karşı bilinçli bir politika izlenmemiştir. Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımlarına karşı olan ilgisi bilinçli bir şekilde 1950 yılından sonra başlamıştır. 1951 yılında yabancı sermaye yatırımlarını teşvik için ilk özel kanun çıkarılmıştır. Özellikle 1950'lerden sonra Türkiye'nin yabancı sermaye konusunda bazı düzenlemelere gittiği görülür. 1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu bunların başında gelmektedir.

Halen yürürlükte bulunan ve yabancı sermaye konusunda düzenlenen en önemli düzenlemedir. Türkiye'ye gelen yabancı sermaye ilgili makamlardan gerekli izni almalıdır. Yatırım yapılmasına izin verilmesi için ülke ekonomisine olumlu katkısının olması kanısı hakim olmalıdır. İzin verilirken, yatırımın, yatırımın kalkınma planlarında öncelik taşıyan sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet göstermesi, ülkeye ileri bir teknoloji getirmesi, ithal ikamesi sağlaması, AB'de rekabet imkanına sahip olması, yan sanayini geliştirmesi, büyük ölçüde ithal malı ham maddelere bağlı olmaması, yarattığı katma değer mükün olduğu kadar büyük olması ve ekonomide tekeller yaratmaması gibi şartlar aranmaktadır.⁵⁸

Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi yabancı sermaye yatırımlarının yapılması tamamen büyük ölçüde devletin inisiyatifindedir diyebiliriz. Belli analizler yapıldıktan sonra yabancı sermayenin gelip gelmeyeceğine karar verilir. Çıkarılan bu kanun sonucu ülkeye gelen

⁵⁷ Karluk, **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, s. 578-579.

⁵⁸ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, 5. Basım, İstanbul: Beta Yayınları, 1997, s. 525.

yabancı sermaye istenilen düzeyde olmamıştır. 24 Ocak 1980 Kararları'ndan sonra uygulamaya konan dışa açık bir strateji sonucu yabancı sermayenin ülkeye gelmesinde artış yaşanmıştır.

6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, dönemin doğrudan yabancı yatırımları için gerekli yasal altyapıyı sağlayan oldukça liberal bir yasa idi. 6224 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği tarihten bu yana doğrudan yatırımlara ilişkin olarak ortaya çıkan kavram ve uygulama farklılıklarını karşılamadaki ve yatırımcıların haklarını uluslar arası standartlarda korumadaki eksikliği, yeni bir yasaya ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda 6224 sayılı Yasa yerine, Türkiye'deki yatırım ortamının liberal niteliğini öne çıkaran bir yasa hazırlanmıştır. Doğrudan yatırımlara ilişkin temel yasa olarak tasarlanan yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile, Türkiye'nin uluslar arası yatırımlara yönelik eşitlikçi ve liberal yaklaşımı yansıtılmaktadır. 1954 yılında çıkarılan yasa mevcut duruma sar gelmeye başlayınca, 05.06.2003 tarih ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu çıkarılmıştır. Yasanın en önemli maddesi, yabancı sermayeli olarak kurulacak şirketlerin şirket kuruluşu için Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nden almak zorunda oldukları ön izin kaldırılmıştır.⁵⁹ 1980 öncesi uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle yetersiz olan sermaye yatırımları 24 Ocak Kararları ile birlikte artış göstermiştir.

3.4.3.1. 1980 Sonrası Yabancı Sermaye

Sermayenin bütün dünyada belirleyici bir rol oynadığı günümüz koşullarında devlet önemini yitirmese de ulusal devlet artık eskisi gibi bir öneme de sahip değildir. Artık yeni düzende ulusal devletin rolü de yeniden tanımlanmaktadır. Sermaye için artık ulusal pazarlar değil ulaşılacak bütün pazarlar öneme haiz olmuştur.

24 Ocak İstikrar Tedbirleri'nin önem verdiği bir alan da yabancı sermaye ile ilgilidir. Alınan kararlar göstermiştir ki, mevcut hükümet artık yabancı sermayeye karşı olan olumsuzlukları ortadan kaldırmak istemekte, geçmişte yaşanan kötü tecrübelerin tekrar etmesini önleme, var olan aksaklıkları gidermek konusunda kararlı bir tutum sergilemektedir. Bunun için bir dizi köklü değişimler yapmıştır. Bunun en somut örneği, 8/168 sayılı “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi” ile oluşturulan “Yabancı Sermaye Dairesi”dir. Yabancı Sermaye Dairesi'nde, yeni ekonomik ve sermaye politikasını kavramış iyi bir ekip oluşturulmuştur. Bilinçli, olumlu, dinamik bir kadro iş başına gelmiştir. Yabancı Sermaye

⁵⁹ Karluk, *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm*, s. 582-583.

Dairesi yabancı sermayenin ülkemize gelmesi için istikrarlı bir ortam olması gereğinin bilincinde, yabancı sermayeli kuruluşlarla ve dış ülkelerle gayet olumlu ilişkiler geliştirmiştir. 1980 ve 1981'in ilk yarısındaki faaliyetler sonucunda:

Mevcut yabancı sermayeli kuruluşların idare olan ilişkileri memnuniyet verici bir gelişme kaydetmiştir. Yabancı sermaye dairesi ile yabancı ortaklı kuruluşlar arasında anlayışa dayanan bir diyalog kurulmuştur. Yabancı sermayeli kuruluşların geçmiş dönemde karşılaşmış oldukları çeşitli güçlüklerle süratli bir çözüm getirilmeye gayret edilmiştir. Yeni yabancı sermaye yatırım müsadeleri verilmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların sayısında artış sağlanmıştır. Garantisiz Ticari Borçlar'ın bir bölümünün Türkiye'de yatırımlara dönüşmesi gerçekleştirilmiştir. Dört yabancı bankanın Türkiye'de şube açmasına izin verilmiştir. (City American Express Bank, Bank of Credit and Commerce International ve Mellat Bank). Bütün bu faaliyetlerin bir sonucu olarak kanaatlerde yavaş yavaş bir değişiklik kendini göstermeye başlamıştır. Tek kuşku bunun da uzun ömürlü sürekli olup olmayacağıdır. Değerlendirme için süre kısa olmakla beraber yatırımlarda bir kıpırdanma olduğu verilen yabancı sermaye izinlerinden anlaşılmaktadır. Verilen izinlerin büyük bir bölümünün kaynağı Garantisiz Ticari Alacaklar'dır. Net döviz girişleri verilen yeni izinler seviyesinde olmamakla beraber sermaye artırımları ve tevsi yatırımlar şeklindeki kullanmalar dahi yeni ekonomik sistem ve gelişmeye güven duyulduğunun bir işareti olmaktadır.⁶⁰

1980'lere kadar ülkemize yabancı sermayenin gelişi oldukça düşük bir seviyede kalmıştır. Bunun birçok sebebi vardır. Her şeyden önemlisi ülkedeki istikrarsızlık sermayenin gelmesinin önündeki en büyük engeldir. Bürokrasinin yol açtığı engeller de yabancı sermayenin isteksizliğine yol açan etkenlerden birisidir. Bu dönemde yabancı sermayeli yatırımlara iyi gözle bakılmamış ve birçok engel çıkarılmıştır.

1980 İtibariyle Türkiye'de yabancı sermayenin ülkeler itibariyle dağılımı tablo birde gösterilmiştir.

⁶⁰ Erdoğan Karakoyunlu, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulaması, 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir: 4-7 Kasım 1981, s. 430.

Tablo 2

6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'ndan Yararlanan Firmaların Ülkelere Göre Dağılımı (31 Aralık 1980)

ÜLKELER	Faaliyetteki Firma Sayısı	İzin Verile Yabancı Sermaye	Toplam Sermaye İçindeki Payı	İlgili Şirketlerin Toplam Sermayesi	Toplam Sermaye İçindeki Yeri
Federal Almanya	25	3.192	33,1	6.751	47,3
A.B.D	17	1.030	1.051	10.9	2.486
Avusturya	2	4	0.0	11	36.4
Belçika	2	9	0.1	14	64.3
Danimarka	4	445	4.6	879	50.9
Finlandiya	1	35	0.4	56	62.5
Fransa	7	1.493	15.5	3.695	40.4
Hollanda	6	449	4.7	842	53.3
İngiltere	5	505	5.2	935	54.0
İsveç	3	10	0.1	62	16.1
İsviçre	7	312	3.2	580	53.8
İtalya	4	243	2.5	640	38
Japonya	2	19	0.2	60	31.7
Kanada	1	41	0.4	100	41
Kuveyt	1	65	0.7	162	40.1
Luxemburg	1	536	5.6	536	100
Uluslar arası Kuruluşlar	7	643	6.7	6.35	10.12
TOPLAM	100	9.642	100	28.390	34

Kaynak: Hüsnü Doğan, "Türkiye'de Yabancı Sermaye", 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, s. 400

Yabancı sermaye konsundaki sorunların giderilmesi için 24 Ocak 1980'de bir dizi önlem kararları alınmıştır. Yetki sorununu çözmek için daha önce dağınık bir görünüm arz eden bu konu, bütün yetkilerin Yabancı Sermaye Dairesine devredilmesiyle tek bir muhatap oluşturulmuştur. Ayrıca konunun önemine binaen İzmir İktisat Kongresinde de geniş bir

şekilde tartışılmıştır. 2-7 Kasım İzmir İktisat Kongresinde yabancı sermayenin teşvik edilmesi için alınması gereken tedbirler sıralanmıştır:⁶¹

- a) Yabancı sermaye ve teknoloji den ileri ölçüde faydalanmak maksadıyla çıkarılmış bulunan “Petrol Aramaları Hakkında Karar”ın daha fazla teminat vermesi yönünden kanun haline getirilmesi,
- b) Bugüne kadar çok düşük seviyede faydalanılan madenlerimizin aranması, çıkarılması ve işlenmesi için 6309 sayılı Medeni Kanun’un sadeleştirilmesi ve günün şartlarına uygun hale getirilmesi; Özellikle 2172 sayılı madenlerin devletleştirilmesi hakkındaki kanunun aynı istikamette gözden geçirilmesi ve tercihen iptal edilmesi,
- c) Serbest bölgelerin kurulması,
- d) Turizm sektöründe yetki dağılımını önleyecek, bu sektördeki yatırımları ileri turizm ülkeleri seviyesinde teşvik etmeyi öngörülen, arazi tahsisini veya gerekli hallerde gayrimenkul satışını da kapsayacak şekilde Turizm Teşvik Yasası’nın çıkarılması,
- e) 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’nun kapsamı dışındaki kalan yabancı sermaye uygulamalarının bu kanunun kapsamına alınması; yabancı sermaye uygulamalarında teşkilat ve mevzuat yönünden gerçekleştirilen düzenlemelerin bahis konusu kanunun içine dahil edilmesi,
- f) Yatırımların teşvik tedbirlerinin geliştirilmesi,
- g) Yabancı sermaye yatırımlarının teşviki için genel ve sektörel tanıtma ve propagandaya ağırlık verilmesi

Dışa açılma sürecinde yabancı sermayenin Türkiye’ye gelmesi için birçok özendirici tedbir alınmıştır.

Görüldüğü gibi yabancı sermayenin iştirak alanları genişletilmiş fakat belli oranlarda sınırlar korunmuştur. Ayrıca karayolu yapımı gibi bazı alanlarda yabancı sermaye iştirakine izin verilmiştir. Yabancı bankaların Türkiye de şube açmalarının önündeki engeller de kaldırılmıştır.

Yabancı sermaye ile ilgili yeni düzenlemelerin bir yanı da petrol arama ile ilgilidir. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı’nın ruhsat sahibi olduğu sahalar dahil, arama faaliyetlerinin yeterli görülmediği bütün sahaların yeniden başka arayıcılara açılmasını temin

⁶¹ Hüsnü Doğan, “Türkiye’de Yabancı Sermaye”, 2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, s. 405.

etmek üzere 6326 sayılı Petrol Kanunu hükümlerine göre petrol işleri genel müdürlüğü gerekli çalışmaları süratle tamamlayacaktır.

3.5. 1980 SONRASI YENİ EKONOMİK DÜZEN

24 Ocak kararlarından sonra dış ticaret, finansal piyasalar, sermaye hareketleri, vergi politikaları, bütçe politikaları, borç politikaları konusunda devrim niteliğinde değişimler yürürlüğe konmaya başlandı. Artık ithal ikameci endüstrileşme modeli terk edilerek ihracata yönelik bir strateji benimsenmiş ve bu yönde kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır. Özellikle piyasa ekonomisinin güçlendirilmeye çalışılmasıyla devletin ekonomideki rolünün azaltılması ve buna paralel olarak KiT'lerin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir. İthalat libere edilmiş, ihracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörler göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edilmiştir. Uygulamaya konulan ekonomi politikalarının temel amacı Türkiye'yi değişen dünya şartlarına hazırlamak ve dünya ekonomisi ile entegre etmektir. Bu politikaların sonucunda dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payında artış görülmüştür.⁶²

3.5.1. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi

İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi'nin başarısında en önemli kriter, yüksek ve kalıcı ihracat artışı ve beraberinde getirmesi gereken ihracattaki yapı değişikliğinin sağlanmış olmasıdır. Bugün gelinen nokta da bu kritere göre, bu stratejinin başarılı olmadığı görülmektedir. 1923'den bugüne İhracata Dayalı Strateji ile ihracat artışında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak, bu gelişmeler kalıcı bir gelişme olarak nitelendirilemez. İhracatımızda sanayi sektörü lehine bir yapı değişikliği olmasına karşın, bu değişiklik yetersizdir. Toplam ihracat içinde ağırlıklı paya sahip mal ve ürün grupları, hem az sayıdadır, hem de geleneksel yapılarını korumaktadır. Ayrıca, ihracatta öncü sektörler yıldan yıla değişmiş ve bu konuda bir kararlılık sağlanamamıştır.⁶³

1980 sonrası üzerinde en çok durulan konu ihracata dayalı sanayileşme stratejisidir. Geçmiş döneme kıyasla ihracat rakamlarında artış görülmüştür. Bunun en önemli sebebi uygulanan ihracat teşvikleridir. İthal ikameci politikaların hakim olduğu dönemde de

⁶² T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, s. 18.

⁶³ Bedriye Saraçoğlu, "İhracat Önderliğinde Büyüme Politikası ve Türkiye İhracatında Beklenen Yapısal Değişiklikler", *İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 137 (Ağustos 1997), ss. 33-34.

uygulama alanı bulan ihracatı teşvik politikalarına 1980'lerden sonra sistematik bir şekilde daha da ağırlık verilmiştir. Uygulanan başlıca ihracat teşvikleri şunlardı:⁶⁴

1. İhracatta Vergi İadesi:

1986 yılında uygulanmaya başlayan 'İhracat Vergi İadesi'nde amaç ihraç edilen malların maliyetine girmiş bulunan bir kısım vergi, resim ve harç ile bunlara benzer etki yapan yüklerin ihracat gerçekleştirildikten sonra ihracatçıya iade edilmesiydi. İhracat miktarının artması halinde ilave vergi iadesi yapılıyor böylece ihracatta miktar artışı teşvik ediliyordu.

2. İhracatı Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan Ödeme:

Teşvik edilen belli malların ihracında ağırlığa göre değişen bir fon desteği getirildi. Belirli malların ihracatında prim uygulaması, ihraç edilen malın miktarı, ağırlığı esas olarak, destekleme primi, birim miktarı veya ağırlık tona göre 1 - 100 dolar arasında değişti. Bazı mallarda adet başına, kilo başına farklı uygulamalar getirildi.

3. İhracatın Teşviki İçin Düşük Maliyetli Krediler:

Kredi maliyetlerin pahalılığı karşısında kredi sübvansiyonu etkin bir ihracat teşvik aracı olarak kullanıldı. Bu sübvansiyonun faturası genellikle fonlardan karşılandı. Bir kısmı Hazine bir kısmı Merkez Bankası üzerinde kalmıştır.

4. Mal ve Hizmet ihracında Katma Değer Vergisi İstisnası:

Mal ve Hizmet ihracı KDV dışında bırakıldı.

5. Vergi, Resim ve Harç İstisnası:

İhracatla ilgili finansman işlemleri ve diğer işlemler tüm vergi, resim ve harçlardan muaf tutuldu.

6. Kurumlar ve Gelir Vergisi İstisnası:

Kurumlar Vergisi Kanununun ihracatla ilgili istisna hükümlerine göre, sanayi ürünü veya yaş meyve, sebze veya su ürünleri ihracatından sağlanan hasılatın belirli bir kısmının kurum kazancından indirilme imkanı getirildi.

7. Navlun Teşviki:

⁶⁴ GÜNGÖR URAS, **Ekonomide Özallı Yıllar**, İstanbul: AFA yayıncılık, 1993, ss. 103-114.

Türkiye limanlarından yabancı ülke limanlarına yapılan ihracat ürünü nakliyelerinde brüt ton bazında destek ödemesi yapıldı.

8. İhracat Karşılığı Gümrük Muafiyetli Mal İthalatı İmkânı ve Avantajı:

İhracatçılara ve imalatçı ithalatçılara gerek doğrudan doğruya kendilerinin, gerekse yan sanayicilerinin ihracat konusu yapılacak mamulünün bünyesine girecek hammadde,yardımcı madde veya ambalaj malzemelerini gümrük muafiyetli olarak ithal imkânı tanındı.

9. İhracat Karşılığı Dövizin Yurt Dışında Tutulması ve Kullanılması:

İhracat teşvik kapsamında yapılan ve ihracattan sağlanan dövizlerin yurda getirilmesi mecburiyeti kaldırıldı.

10. Global Döviz Tahsisi:

İhracat karşılığı gümrük muafiyetli mal ithalatı Teşvik Belgesiyle işlem bazında ve işlemleri hızlandırmak için global döviz tahsisi imkânı getirildi. Bankalar, ihracatçılara, İhracatı Teşvik Belgesinde belirtilen ve gümrük muafiyetli global ithal hakkı olarak öngörülen döviz üzerinden, ihracatçının talep ettiği döviz hiçbir incelemeye tabi tutmadan ithal müessesine bağlayabildiler.

11. Geçici Kabul Rejimi İle Mal ve Ambalaj Malzemeleri İthalatı:

Döviz tahsis edilmek suretiyle bedeli ödenerek veya bedelsiz olarak dışarıdan getirilecek ham veya yarı mamullerden elde edilecek mamul veya yar mamullerin en geç iki yıl içinde tekrar yurt dışına çıkarılması hükmü getirildi.

12. İhracat Sayılan Satış ve Teslimlerin Teşviklerden Yararlanması

Fiilen ihracat olmayan bazı satış ve teslimler ihracat teşviklerinden yararlandırıldı. Örneğin yatırım programları çerçevesinde mütalaa edilen yurt içi yatırımlardan milletler arası ihaleye çıkarılanların veya yabancı parayla finanse edilenlerin tamamının veya bir bölümünün ya da malzemelerinin ihalesinin yerli firmalarca teslimleri.

Bu alınan teşvik ve önlemlerin ihracatı arttırdığı mutlak. Fakat dış ticaret hadleri üzerindeki etkisi için aynı şeyleri söylemek pek de mümkün değildir. Her ne kadar bu dönemde ihracat artmışsa da ithalat daha çok artmıştır.

İhracattaki artış daha çok verimlilikteki artıştan kaynaklanmıyor. Zaten Türkiye’de bu dönemde üretim artışları da düşük seviyededir. İhracatın artışının en önemli nedenlerinden birisi iç talebin kısılmasıdır. Daha önce iç pazara dönük mallar dış pazara yöneltilmiştir. Ayrıca TL’nin değeri bu dönemde sürekli düşürülmüştür. İhracatın artışının bir başka nedeni de kayıt dışı dövizin kayıt altına alınmasıdır.

Bu dönemde dünya ülkeleriyle kıyaslandığında Türkiye’nin sağladığı ticaret artışı önemlidir. Fakat ihracattaki artış dış dengeleri sağlamaktan uzaktır.

Bu uygulamaların doğurduğu en önemli sonuç ise, yabancı piyasalarda oluşturduğu tepkidir. Türkiye’nin ihraç ettiği ürünler yabancı piyasalarda haksız rekabet ve dumping uygulamalarına maruz kalmıştır. Türk ihraç ürünleri için AB ülkeleri çeşitli soruşturmalar açmıştır. 1970-1990 döneminde açılan yedi soruşturma, ya Türkiye’nin ihracatını kısıtlama taahhüdü, ya da uymayı kabul ettiği fiyat taahhüdü karşılığında sonuçlandırılmıştır. Bu yaptırımlar Türkiye’nin taraf olduğu uluslar arası anlaşmalara riayet etmesi için uygulanmıştır. Bu anlaşmaların başında AB ve GATT gelmektedir. 1981 İzmir İktisat Kongresi’nde ihracat teşvikleri ile ilgili alınması gereken önlemler de dile getirilmiştir:

Teşvik tedbirlerinde mümkün olduğu kadar özel üretim yardımlarından kaçınılmalıdır. Teşvik tedbirleri, bir bakıma üretici veya ihracatçıya yardım niteliğindedir. Fakat mali yardımlar, özellikle belli bir kesimde üretimin sağlanması için yapılıyorsa, daha sonra bu yardımları ortadan kaldırmak zorlaşacağı için böyle bir teşvik politikası ekonomide etkinlikten uzak sanayilerin doğmasına neden olacaktır. Teşvikler mümkün olduğu kadar yeni ihraç ürünleri ile sınırlandırılmalı veya ihraç potansiyeli olan üretimin teşviki için kullanılmalıdır. Son olarak ihracatı teşvik tedbirleri, mümkün olduğu kadar uluslar arası alanda tarife korumalarına veya misillemelere yol açmayacak nitelikte olmalıdır. Uluslararası ticarete geçerli olan kurallara göre, ithalata tarife ve miktar kısıtlamaları uygulamak bir ölçüde mümkün iken, ihracatı geliştirmek için ihracata mali yardımda bulunmak misillemelere yol açabilmektedir. Bu teşvikler, gelişmekte olan ülkelerin dünya kaynaklarında karşılaştırmalı üstünlüklere göre ihtisaslaşmasını sağlar. Eğer teşvik tedbirleri bu ülkelerde yerinde iyi şekilde seçilerek uygulanırsa, karşılaştırmalı üstünlüğü olabilecek sınıai üretim dalları, başlangıçtaki dezavantajlarını kısa sürede ortadan kaldırarak etkin bir şekilde üretim yapabileceklerdir.⁶⁵

⁶⁵ Rıdvan Karluk, “Türkiye’de İhracatı Arttırma Politikası”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, s. 52-53.

Burada da karşılaştırmalı üstünlüklere göre bazı alanlarda uzmanlaşmaya gidilmesi için görüşler dile getirilmiştir. Temelde çok doğru olan bu düşünceler, daha sonra Türkiye'nin mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu malların daha çok yerli hammaddeye dayalı ve emek yoğun olması nedeniyle istenilen sonuçları vermeyeceği eleştirisine uğramıştır. Aynı zamanda mukayeseli üstünlükler teorisinin, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeleri sömürmek için kullandığı da ileri sürülmüştür.

Yapılan öneriler dış ticaret açığının kapatılması için oldukça önemlidir. Fakat dış ticaret açığının önünde birçok engel vardır. Türkiye'nin dış ticaretinin çoğu Avrupa pazarına yöneldiği için bu adeta başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Avrupa'nın sahip olduğu teknolojik üstünlük yurt içinde üretilen malların istenilen standartlarda olmasını zorlaştırmaktadır. Ürünlerde olan kalitedeki düşüklük ve yüksek maliyet bu ürünlerin fiyatlarının oldukça yüksek olmasına ve Avrupa pazarında tutunamamasına neden olmaktadır. Bunun için bazı önlemler alınmalıdır. Türkiye uluslar arası ürünlerde standardizasyona gereken önemi vererek ihracatın karşılaşılabileceği darboğazları yenmelidir. Çünkü uluslar arası düzeyde belirlenen standart ve belgelerdeki, tek bir kelime, tek bir rakam veya çok kısa bir cümle, yüksek kaliteli bir ürünün önemli bir bölümünün pazarlanmasını engelleyebilir. Büyük oranda tarım ürünleri ihracatçısı konumunda olan Türkiye özellikle tarım ürünleri alanında ihraca büyük önem vermelidir. Bu durum Tarım Komisyonu Tebliğlerinde şöyle dile getirilmiştir:⁶⁶

Kolay bozulabilir tarım ürünlerimiz, örneğin sebze ve meyvelerin standardizasyonu, üreticilerin, pazar isteklerine daha uygun ürün yetiştirmelerini ve bahçelerde bakım tekniklerini geliştirmelerini ve daha yüksek kaliteli ürün elde etmelerini sağlamaktadır. Ürünlerin değerini, henüz bahçeden ayrılmadan yükseltmek de, düşük kaliteli ve gereksiz fazlalık yaratacak ürünün pazara gelmesini önlemekte, fiyat dengesini sağlamaktadır. Ürünün kalitesini en uygun müşterek terminoloji ile belirlemekte ve böylece en doğru kararın oluşmasına ve tanıtımına olanak sağlamaktadır. Standartlar, alıcı ve satıcıya kalite, koşullar, boylar, ambalaj ve işaretleme konularında açık bilgiler veren niteliğindedir. Ürünün kendisi ve sunuluşu hakkında alıcıya çok değerli ve gerekli bilgileri verir. Ve böylece uluslar arası ticaret daha basit, daha hızlı ve daha uzlaştırıcı kalır. Taşımacılığı, depolamayı ve soğuk muhafazayı geliştirir, modern satış yöntem ve tekniklerinin gelişmesini sağlar. Ürünün ulaşım

⁶⁶ Mahmut Ayfer, "Tarım Ürünlerinin Standardizasyonu Çalışmalarında UN/ECE, OECD, ECE, CODEX ALIMENTARIUS VE ISO İLE İLİŞKİLERİMİZ VE SORUNLARIMIZ", **2. Türkiye İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri**, İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, ss. 785-786.

ve muhafaza koşullarının iyileştirilmesi ve dağıtım maliyetlerinin azaltılmasıyla, tüketici, düşük fiyatla belirli kalitede ve daima aynı nitelikteki ürünü gösterişli ambalaj içinde sürekli olarak bulabilir.

Burada tarım ürünlerine yönelik alınması gereken bazı tedbirler belirtilmiştir. Fakat aynı durum gelişen piyasalar dolayısıyla diğer bütün alanlarda geçerlidir. Uluslararası arenada yer alabilme için yüksek kalitede belli standartların tutturulması artık kaçınılmaz görünmektedir. Özellikle uluslar arası pazarda sahip olunan üstünlüklerin de iyi bir şekilde reklamı yapılmalıdır. Aynı şekilde uluslar arası standart çalışmaları yapan kuruluşlarla da işbirliğine gitmek elzemdir. Dış pazarlarla bütünleşebilmek için sağlam araştırmalar yapılmalı ve bu araştırmalar doğrultusunda gerekli başka tedbirle de alınmalıdır. 1981 İzmir İktisat Kongresinde bu konuya ilişkin alınması gereken bazı önlemler dile getirilmiştir:

-İhracat bakımından dış piyasalarda önem taşıyan belirli Türk ihraç malları için topluluk ve diğer ülkelerin pazarlarında incelemeler yapılması ve dolayısıyla ihracata yönelik malların pazarlama çalışmalarının tamamlanması,

-Türkiye'nin ticari ilişkileri olan tüm ülkelerin ihracatçıları ile Türk ihracatçıları arasında muntazam ve sıkı diyalog kurulması için teşvik etmek amacı ile ortak ticaret odalarının kurulması,

-Köklü çözüm düşüncesinden hareket ederek, ithalatı azaltarak değil, ihracatı arttırarak ekonomik dengenin sağlanması,

-İhraç piyasalarına girebilmek için önce dünya çapında büyük markalara fason olarak ve dikte edilen fiyatlarla yapılan imalat ve ihracat yapmak,

-İhracatımızı yavaşlatan ve formaliteler yüzünden tüccarı bıktıran bürokrasi engellerini asgariye indirgemek ve Bakanlıklar arası yazışma ve görüş teatilerini ortadan kaldırma yönünden bu işleri tek ve ilgili kuruluş eliyle yürütmek,

-Enformasyon, standart-kalite kontrol ve reklam merkezleri kurulmalı var olanlar takviye edilmeli ve çeşitlendirilmelidir, v.s.⁶⁷

Alınan kararlarla yukarıda da değinildiği gibi, Türkiye ihracata dönük ekonomi modelini kurmuş, karşılaştırmalı üstünlüklerini gözden geçirmiş; tekstil, inşaat ve hafif

⁶⁷ Yalçın Köker, "İhracatı Arttırma Politikası Ve Alınacak Tedbirler", **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, s. 101.

sanayi, ihracatın lokomotif sektörleri oluşturmuştur. Altın ve döviz üzerindeki denetimler kalkmış, borsa gelişmiş ve enflasyon gerileme sürecine girmiştir. Bütün bunlara karşılık ekonomik büyüme yeterli seviyede sağlanamamış, işsizlik artmış, sosyal dengesizlik büyümüş ve gelir dağılımı bozulmuştur. Önceleri azalan bütçe açıkları 1983'ten sonra hızla artmaya başlamıştır.

Türkiye ekonomisi, 1980 İstikrar kararlarından sonra yapısal bir değişim sürecine girmiş olmasına rağmen, kararlar ekonomide gerekli istikrarı sağlamada tam olarak başarıya ulaşamamıştır. Bunun sonucunda 1988 yılında ekonomi yeni bir kriz getirmiştir. Fakat bu defa kriz, 1970 öncesi krizden daha farklı niteliktedir. 1988 yılı başında fiyatlar yükselirken üretim düşmüş, reel yatırımlar azalırken, dış ticarete konu olmayan sektörlerle doğru bir yatırım yönelmesi olmuş, tüketim artmış, reel ücretler düşerken faizler yükselmiş, kamu açıkları büyümüş fakat cari işlem dengesi fazla vermiştir. Bu krize, 1968-1988 döneminde ekonominin önce canlanması, sonra durgunlaşması ve yeniden büyüme sürecinin başlamasıyla girilmiştir.⁶⁸ 1987 yılında genel seçimlerin de etkisiyle kamu açıkları artmış piyasa dengeleri alt üst olmuştur. Dış borçları ödemede ise hükümet oldukça zorlanmıştır. 4 Şubat 1988'de hükümet bir dizi kararlar alarak krizin önüne geçmeye çalışmıştır. Fakat alınan önlemler sonucu ekonomik durgunluk sürmüş, enflasyon ise artmaya devam etmiştir. 1988 yılının sonunda enflasyon %50'den %70'e fırlamıştır, büyüme oranları ise düşmüştür. Bunun sonucu olarak hükümetin imajı zedelenmiştir.

Hükümet almış olduğu kararlarla mevduat faizlerini serbest bırakmıştır. Müdahaleyle bir yıl vadeli mevduat faizi %85'de tutulabilmiş, sisteme çok zarar verilmeden kriz atlatılmıştır. Sermaye hareketleri, mali piyasalardaki değişikliklere çok hızlı tepki gösterdiği için aslında istikrar bozucudur. Nitekim kriz ortamında sıcak paranın ülkeden kaçışına engel olmak için faizlerin yükseltilmesine devam edilmesi, üretimi düşürmüş ve durgunluğu daha da hızlandırmıştır.

3.6. KUR POLİTİKASI VE KAMU MÜDAHALESİ

Döviz piyasasına müdahaleyi sadece döviz kuruna müdahale olarak ele almamak lazım. Çünkü bir malın ithalatı kısıtlandığı ya da yasaklandı zaman döviz alım satımına da dolaylı olarak müdahale edilmiş olur. Dolayısıyla kambiyo kontrolünü oldukça geniş ele almak lazım. Böyle düşünüldüğü zaman tarihin çok eski zamanlarına dönmekte fayda vardır.

⁶⁸ Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, s. 402.

1980 sonrası serbest kur rejimine geçmeden önce tarihsel bir süreç izleyerek konu hakkında genel bir bilgi sahibi olmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

3.6.1. Tarihi Süreç İçinde Kambiyo İşlemlerine Müdahale

Avrupa'da merkezi devletlerin ortaya çıkmasıyla düzenli ordular kurulmuş ve ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Bu durum kamu harcamalarında muazzam bir artışa yol açmıştır. Bu harcamaları karşılamak için salınan vergilerin uygulanması, izlenmesi ve toplanması yanında siyasal ve toplumsal amaçlarla kamu yönetimi örgütünü daha organize ve gerekli kılmıştır. Bu gelişmeler kamu gelirleri de önemini arttırmıştır. Bu dönemde altın temel biriktirme aracıydı. 15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla kadar olan altın birikimine dayalı bu sisteme Merkantilizm denir. Bu sistemde devletlerin zenginliği altınla ölçüldüğü için altın rezervleri üzerinde çok geniş denetimler mevcut idi. Dolayısıyla dış ticaret üzerinde büyük bir denetim mevcut idi. Bu müdahalelere tepki olarak 17. Yüzyılın sonlarına liberal düşünce gelişmeye başlamıştır. Dış ödemelerde meydana gelen dengesizliklerin kendiliğinden dengeye yöneleceğini ileri süren klasik otomatik altın standardı yaklaşımı I. Dünya savaşına kadar etkisini sürdürmüştür. Savaştan sonra ulusçuluk akımının da etkisiyle serbest dış ticaret, para birliği ve tek bir borsa merkezi düşüncesi geri plana itilmiştir. Büyük dünya bunalımı sırasında ödemeler dengesi açık vermeye ve döviz dar boğazları yaşanmaya başlandı. İhracatı daha çok tarım ürünleri ve hammaddeye dayalı olan ülkelerde yaşanan ödemeler dengesi açıkları daha da ciddi boyutlara ulaşmıştır. Çünkü bunalım döneminde sanayileşmiş ülkelerde ithalat talepleri daralmıştı. İkinci Dünya Savaşından sonra Bretton Woods konferansında Uluslar arası Para Fonu doğdu. Avrupa ülkelerinin en büyük endişesi savaş sonunda savaş sonunda yıkılan ekonomilerde oluşacak ödeme güçlüklerinin tüm ülkeleri yeniden yoğun bir kambiyo kontrolüne sevk edebileceği ve bunun da uluslar arası ticareti kısıtlayarak ekonomilerin yeniden kurulmasını engellemesiydi. Uluslararası ve uluslar üstü kuruluşlar dış ekonomik ilişkilerde liberalleşmeyi öğütler ve teşvik ederken, hükümetler de yeni uluslar arası ortamda biraz da söz konusu teşviklerden yararlanma amacıyla bu örgütlere hızla ayak uydurmuşlardır. Barışın ilk yıllarında dolar kıtlığı ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni ise aşırı tüketim ve yatırım malları talebinde doğan hızlı ithalat artışıdır. Diğer bir neden de üretim kapasitesinde savaş öncesi duruma göre meydana gelen daralmadır. 1947 yılında Genel Ticaret ve Tarife Anlaşması imzalanarak GATT örgütü kurulmuştur. Temel amaç olarak; uluslar arası ticareti geliştirmek için gümrük tarifelerinin düşürülmesini ve bazı mallarda miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını öngörüyordu. Ayrıca uluslar arası ticari ilişkilerde anlaşmazlık çıkmazı halinde taraflar uzlaşma için GATT'a başvurabiliyordu. 1950

yılında Avrupa Ödeme Birliği kuruldu. 1959 son bulan örgütün yerine Avrupa ülkeleri arasında ödeme ve konvertibilite işlemlerini daha etkin biçimde düzenlemek için Avrupa Para Anlaşması imzalandı. 1954 yılında İngiltere, Londra altın piyasasını açmış yıl sonunda da Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya ve Lüksemburg paralarını konvertibil yapmaya karar vermiştir.⁶⁹

3.6.2. Türkiye ve Kur Politikaları

Günümüzde döviz kurları, sabit kurlardan serbest dalgalanmaya kadar geniş bir yelpaze içinde belirlenmektedir. Uzun vadeli ekonomi politikalarının oluşturulmasında sabit döviz kuru rejiminin mi yoksa esnek döviz kuru rejiminin mi uygulanacağı tercihi ile karşı karşıya kalınmaktadır. Döviz kuru rejiminin oluşturduğu etki ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir. İstikrarlı bir döviz kuru, hem sabit hem de esnek döviz kuru rejiminin ortak amacıdır.

Dünya ekonomisinde ağırlığı olan sanayileşmiş ülkeler esnek kur sistemini kabul etmiştir. Sabit kur sistemini ise genelde ana ülke ile çok yakın ekonomik ilişkileri olan ülkeler benimsemişlerdir. Tüm bu sınıflandırmalar , genel hatları ile doğrudur. Aslında dünya ekonomisinde döviz kuru sistemleri mozaik görüntüsündedir. Ülkelerin paralarını tek bir paraya veya çeşitli paralara bağlamaları, ülkelerin dış ekonomik ilişkilerine bağlıdır. Eğer ülke dış ticaretinin önemli bir kısmını tek bir ülke ile gerçekleştiriyorsa, parasını bu ülke parasına bağlaması döviz kurunda istikrar için gereklidir. Eğer dış ticaret birden fazla ülke ile yapılıyorsa, bu durumda para değerinin, ülkenin ağırlıkla ticari ilişkide bulunduğu ülke paralarında oluşan bir sepete bağlanması gerekir. Bir ülkenin uyguladığı kur rejiminin sermaye hareketleri ile de doğrudan ilişkisi vardır. Sermaye hareketlerinin serbest olmasına bağlı olarak kur rejimi de esnek olmalıdır. Sermaye hareketlerine kısıtlama getiriliyorsa sabit kur rejimi uygulanmalıdır.⁷⁰

Türkiye’de kur politikalarının uygulanışı tarihsel süreç içinde farklılık göstermiştir. Birinci dünya savaşına kadar Osmanlı Devletinde herhangi bir kambiyo denetimi söz konusu değildir. 1929 yılından sonra hükümet önce 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu, sonra da 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile 1930 yılından başlayarak kambiyo kontrol rejimini yürütmüştür. 1932 tarih ve 1993 sayılı Takas

⁶⁹ Erdoğan Alkin, “Kur Politikası”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, ss. 79-83.

⁷⁰ Ridvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, Sekizinci Basım, İstanbul: Beta Yayınları, 2005, s. 408-411.

Komisyonları Teşkiline dair kanunla dış ticarete takas işlemlerinin oranı diğer ülkeler gibi genişlemiş, 1936 tarih 1705 sayılı Ticarete Tağış'ın Meni ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Kanunu ve bu konuda ek-3018 sayılı kanunla ihracat ruhsata bağlanmış ve ihracatçı birlikleri kurma zorunluluğu getirilmiştir. Dış ekonomik ilişkilerde, ödemelerde ve kambiyo piyasasında esas denetim 1940 tarihli ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu ile başlamıştır. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti OECD konseyinin yüzde atmış liberasyon önerisine uyarak ithal listelerine serbest ithalat listelerini ekledi ve döviz gereksinmelerini planlayıp ithal listelerini düzenlemek üzere Bakanlıklar arası Döviz Komitesini kurdu.⁷¹

Uygulanan bu serbest kur politikasının sonuçları henüz sanayileşmemiş Türkiye üzerinde pek de hoş sonuçlar bırakmadı. Dış ticaret hadlerinde sürekli artışlar oluşmaya başlaması nedeniyle 1952 yılında bu uygulamaya müdahale edilmiştir. 1970'li yıllara kadar aşırı değerlenen Türk Lirası dış ticaret dengelerini alınan bütün önlemlere rağmen olumsuz bir şekilde etkilemeye devam etmiştir. 24 Ocak Kararları ile devalüasyona gidilmiş bunun etkileri kısa sürede görülmüş fakat daha sonra Türk lirası tekrar değerlenmeye başlamıştır. 1981 İzmir İktisat Kongresi'nde mevcut olan kur sisteminin eleştirisi yapılmış ve atılması gereken önlemler de dile getirilmiştir.

Çoğu az gelişmiş ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de devalüasyonlara karşı gösterilen tepkiler esasen rasyonel hesaplara ve siyasi faktörlere dayanmaktadır. Bir devalüasyon, yapıldığı ülkede gelirin uluslar arası ticarete giren malların tüketicilerinin aleyhine, bu malların üreticilerinin ise lehine dağılmasına yol açar. 1960'lara kadar Türkiye daha çok tüketim malları ithal ederdi. 1960'lardan sonra ise, gerek tüketim malları gerekse de diğer bazı mallar ithal ikamesine bağlı olarak üretilmeye başlandı. Artık devalüasyondan yararlanması gereken etkili bir kesim vardı. Fakat bu büyük bir direniş ile karşı karşıya kalmıştır. Çünkü Türkiye'de üretilen mallara getirilen ithalat yasakları sonucu, bu mallar sonsuz bir himaye altına alınıyordu. Böyle olunca da iç piyasaya göre oluşan fiyatlar dünya fiyatlarının üstünde oluyor ve kambiyo kurunun da hiçbir koruyucu etkisi kalmıyordu. Türkiye, dış dengeyi sağlamayı amaçlayan bir kambiyo sistemi tatbikatına geçmeyi, yani iç piyasa satışları ile ihracat arasındaki fiyat farklılığını ortadan kaldırmayı hedef almalıdır.

⁷¹ Alkin, ss. 284.

Döviz alışverişlerinin serbestisi hususunda da gerekli ve dış finansman potansiyelini arttırıcı düzeltmeler yapabilir.⁷²

3.6.3. 1980 Sonrası Döviz Kuru Politikası

Türkiye 24 Ocak 1980 Kararları'ndan sonra içe dönük sanayileşmeden ve kısıtlayıcı dış ticaret politikalarından vazgeçerek ihracatı teşvik, ithalatı serbestleştiren politikalara yönelmiştir. Bu tarihe kadar kontrollü bir kur politikası uygulayan Türkiye bu tarihten sonra esnek kur sistemine geçmiştir. Bu kur politikasına geçişin nedenlerini Turgut Özal'da değerlendirmiştir.

Bu bir ekonomik olaydır. İçerideki enflasyon dışarıdan yüksek ise, o fiyatla ihracat yapmak mümkün olmaz. İthalat daima cazip gelir ve yıllardır Türkiye'de yapılan budur. Türkiye'de 1979 olaylarının asıl sebebi ödemeler dengesizliğidir. Osmanlı döneminin en güç yıllarında yaşanan bir durum doğmuştur. Bütün sıkıntıların sebebi bu noktaya dayanmaktadır. Gerek bu sıkıntıları atlattık, gerekse de pek moda olarak söylenen 'bağımsızlık' kavramına gerçek olarak varmak ancak ödemeler dengesi ile mümkün olabilir. Bana göre, Türkiye'nin ve Osmanlı Devleti'nin bir numaralı problemi ödemeler dengesidir.⁷³

01. 05. 1981 tarihinde yayınlanan Maliye Bakanlığı tebliği ile Merkez Bankası, TL ile yabancı paralar arasındaki pariteyi, uluslar arası piyasalar ve ekonomideki gelişmeler esas alınarak belirlemeye yetkili kılınmıştır. 1981'den önce bu yetki Bakanlar Kuruluna ait idi. 1984 yılında kur rejiminde yapılan değişiklikle, yerleşiklere, ticari faaliyetler karşısında edinilmiş dövizlerin bankalarda mevduat olarak tutulması imkanı sağlanmıştır. 1989 Ağustos ayında kabul edilen 32 Sayılı kararlarla döviz ve efektif hareketleri üzerindeki kısıtlamaların hemen hepsi kaldırılmıştır. Döviz kurlarının kamu otoritesinden bağımsız olarak belirlenmesine ise, Şubat 1990'da izin verilmiştir. 1994 – 1999 döneminde kurlar piyasada belirlenmiş fakat politika uygulayıcılarının yoğun müdahalesi ile karşı karşıya kalmıştır. 1999 yılı sonuna kadar etkileri bakımından esnek çapa, uygulamada ise kontrollü serbest kur rejimi uygulanmıştır. 2001 yılında Türkiye, yeniden dalgalı kur rejimine geçmiştir. Günümüzde bu kur uygulanmaya devam etmektedir.⁷⁴

⁷² Emre Gönensay, "Döviz Kuru Politikası", **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**, İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, ss. 274-175.

⁷³ Nazif Eksen, **Türkiye Kısa İktisat Tarihi**, Birinci Basım, Ankara: ODTU Yayıncılık, 2009, s. 202-203

⁷⁴ Karluk, **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, s. 557-558

Hiç şüphesiz her iki kurun da avantaj ve dezavantajları vardır. Esnek kur sisteminde piyasada fiyat dengesizlikleri oluşması mümkün değildir. Esnek kur sistemleri içsel ve dışsal şokların gerektirdiği ayarlamaları döviz kurlarına yansıttığından, parasal büyüklükler yabancı sermaye hareketlerinin etkisine maruz kalmamaktadır. Merkez bankaları bağımsız para politikası uygulayabilirler. Esnek kur sisteminin en büyük dezavantajı ise, kurların gelecekteki değerine ilişkin belirsizlikler, ekonomideki karar alıcıların fiyatlamalarını sağlıklı olarak yapabilmelerini zorlaştırmaktadır. Sabit kur sistemi, ekonomik birimlere geleceğe dönük olarak planlama yapma imkanı vermektedir. Mali piyasaların esnek bir döviz kuru sistemini uygulamaya imkan verecek kadar gelişmediği ülkelerde uygulanması uygun olacaktır. En büyük dezavantajı ise, kur sistemi para politikasına kısıtlar koyabilmektedir.⁷⁵

İstikrarlı bir döviz kuru, hem sabit hem de esnek döviz kuru rejiminin ortak amacıdır. Karar alıcılar çoğu zaman hangi kur politikasını uygulayacakları konusunda zor bir tercihle karşı karşıya kalabilirler. Ülkelerin hangi kur politikasını uygulayacakları ise içinde buldukları ekonomik koşullara bağlıdır.

⁷⁵ Karluk, *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm*, s. 551.

4. 1990 - 2000 DÖNEMİ VE ÜÇÜNCÜ İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

4.1. KONGRE VE İÇERİĞİ

Uluslar arası katılıma açık olan kongreye yurt dışından birçok uzman ve konuk devlet adamı iştirak etmiştir. Üçüncü İzmir İktisat Kongresi'nin düzenlendiği 4 – 7 Haziran 1992 tarihinde mevcut şartlar daha önceki kongrelerden büyük bir farklılık göstermektedir. Küreselleşmenin hız kazandığı bu dönemde dış dünya ile olan entegrasyon süreci ve AB bağlamında konular ele alınacaktır. Sermayenin dünya ölçeğinde giderek önem kazanması ve piyasa ekonomisi kongremizin ana gündemini oluşturmaktadır. Bu dönemden sonra özelleştirme adeta bir ideoloji haline gelmiştir. AB ile olan Gümrük Birliği ve Uluslar arası kuruluşlarla olan ilişkiler döneme damgasını vuran gelişmelerdir. Diğer kongreler gibi 3. İzmir İktisat Kongresi de ekonominin içinde bulunduğu olağanüstü bir dönemde düzenlenmiştir. Ekonomin var olan sorunlarının tespiti ve çözüm önerileri uzunca tartışılmıştır. 3. İzmir İktisat Kongresi'ni diğer kongrelerden farklı kılan birçok etmen vardır.

Bu kongre,Türkiye'nin bir yandan dünya ile ekonomik ve siyasal entegrasyonunu tamamlamaya ve Avrupa topluluğuna katılmaya, öte yandan yeni bölgesel ittifakların oluşturulmaya çalışıldığı bir zaman kesiminde gerçekleştiriliyor. Ve özellikle bu zaman kesitinde Türk insanı, ülkenin ekonomik başarılarının uluslar arası platformlarda siyasi başarıları da birlikte getireceğinin tam anlamıyla bilinci içinde bulunuyor. Aynen 2. İzmir İktisat Kongresi'nde büyük Atatürk'ün “zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir.”⁷⁶

Kongrede beş ayrı komiteye sunulan kırk sekiz akademik mahiyette tebliğ tartışılmış, beş panel düzenlenmiştir. Bu paneller: Makro Ekonomik Politikalar ve Gelişme Stratejileri, Sektörel Gelişme Stratejileri, Mali Yapı ve Mali Piyasalar, Sosyal Yapı ve Sosyal Gelişme Stratejileri ve Dış Ekonomik İlişkiler panelleridir.

Bu panellere ilave olarak, Ekonomik Kalkınma Sürecinde Ekonomi Basınının Yeri ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki Ekonomik İlişkilerin Geleceği panelleri ile, sadece siyasi parti temsilcilerinin katılacağı bir Siyasi Değerlendirme ve Kapanış Paneli yapılmıştır.

Yaptığımız bu çalışmada biz sadece konumuzla ilgili olan kısımları inceleyeceğiz. Özellikle Dış Ekonomik İlişkilere ilişkin Panel konumuz açısından kritik bir öneme sahiptir.

⁷⁶ İlhan Keseci, 3. İzmir İktisat Kongresi Açılış Konuşmaları, İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 15.

Kongrenin temel felsefesini anlama açısından dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yaptığı açılış konuşması önemlidir.

Ekonominin tabii kanunları vardır. Bu kanunların dışına çıkarak nehri tersine akıtmaya çalışmayalım. Arz-talep kanununu yok sayarak, fiyat kontrolü uygulamaya çalışmak, çifte fiyat, karaborsa gibi sıkıntılar yaratır. Para, döviz ve emtia fiyatlarının serbestçe oluşacağı bir ortamda ekonomik sistemleri çökerten olumsuzluklar olmayacaktır.

Bundan böyle güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir. Güçlü devlet, harcamaları çok, fakat iki yakası bir araya gelmeyen devlet değildir. Güçlü devlet, bir mabut veya baba değildir.⁷⁷

İkinci İzmir İktisat Kongresine damgasını vuran anti devletçi yaklaşım burada tartışılmaz bir biçimde de kabul görmektedir.

Çalışmamızın devamında Avrupa Birliğinin gelişim süreci ve Türkiye ile olan ilişkileri ve bu bağlamda Gümrük Birliği konusunu geniş bir biçimde ele alacağız. Aynı şekilde Türkiye'nin diğer uluslar arası kuruluşlarla olan ilişkilerine de değineceğiz. Daha önce değindiğimiz gibi uluslar arası kuruluşların etkileri günümüzde giderek artmaktadır.

Bretton Woods işbirliği felsefesinin ürünü olarak oluşturulan Uluslar arası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, OECD, daha sonra Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT) ve öteki kuruluşlar günümüze kadar devam ederek etkili olmuşlardır. Gelecekte bu etkinliğin devam edeceği kuşkusuzdur. Bugün hiçbir ülke kendi iç yapısı çerçevesinde oluşan, gelişen bilim ve teknoloji ile gelişemez; kendi kendine yeter sandığı bir ekonomi kurup onun dar bilgi ve olanakları çerçevesinde yaşayamaz. Dünya ile bilgi alışverişine girmek, onlarla ekonomik ilişkiler kurmak zorundadır. Bir ekonominin öteki ekonomilerle kuracağı ilişki geçmiş yıllarda bile karmaşık ve çetrefilli idi. Bugün böyle bir ilişki daha karmaşık, daha çetrefil, daha büyük bir bilgiyi gerektiren bir niteliğe sahip olmuştur. Günümüzde bir ülkenin ekonomi alanında başarıya ulaşabilmesi için dünyayı, dünyada meydana gelen gelişme ve değişimleri sağlıklı olarak tahmin ederek gerekli tedbirleri zamanında alabilecek bir uyanıklığa, bilgiye sahip olması zorunludur. Bu da bütün gelişmeleri devamlı olarak yakından izlemekle mümkün olabilir⁷⁸

⁷⁷ Turgut Özal, 3. İzmir İktisat Kongresi Açılış Konuşmaları, İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, ss. 22-23.

⁷⁸ Kılıçbay, s. 9.

Uluslar arası ekonomik işbirliği zihniyetinin simgesi olan bu kuruluşların amacı, ülkelerin devamlı, dengeli ve hızlı gelişmesi, dış ekonomik ilişkilerin kesintisiz, dış ticaretin engelsiz devamını sağlamak olmuştur.

4.2. AVRUPA BİRLİĞİ VE DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

Avrupa Birliği fikri her ne kadar yeni bir düşünce olarak görünse de temellerinin çok eskilere dayandığı yadsınamaz bir gerçektir. Bazıları bunu Antik Çağa kadar götürürken bazıları da Orta Çağı işaret etmektedir. Fakat sistematik bir şekilde ele alınması 16. ve 17. Yüzyıllara dayanmaktadır.

Genel olarak Avrupa uygarlığı üç önemli unsurun bileşkesi olarak görülmektedir. Bunlar din, hukuk ve felsefedir. Hıristiyanlık sadece ortaçağda değil diğer zamanlarda da toplumun birçok alanında etkili olmuştur. Öyle ki Weber kapitalizmin ortaya çıkışını Hıristiyanlığın bir mezhebi olan Protestanlığın yaşama biçimi ile açıklamaya çalışmıştır. Yine aynı şekilde Avrupa uygarlığının şekillenmesinde Roma hukuku ve Antik Çağ'ın da büyük etkisi vardır. Yunanistan'da doğan felsefe Rönesans'la Avrupa'da tekrar filizlenmiştir. Netice itibariyle Avrupa uygarlığı bu üç unsurun bir potada erimesi şeklinde ortaya çıkmıştır denebilir.⁷⁹

Bu dönemde J.J Rousseau Avrupa'nın birleştirilmesi için federal bir yapı önermiştir. Kant ise, Avrupa Birleşik Devletleri fikri ile barışı tesis etmeye çalışmıştır. 1900 yılında Paris'te toplanan Siyasal Bilgiler Komitesi'nde konuşan Ancole Loray'ın sözleri önemlidir.

*Avrupa Birliği'ni gerçekleştirmeyi düşünenler artık yalnız hayalperestler, filozoflar veya insanüstü gibi görünen barış ve adalet idealine bağlanmış olanlar değildirler. Her şeyden önce maddi çıkarlarını ya da politik avantajlarını düşünen ve ihtiyar Avrupa'yu, gelecek zararlardan kaygılanarak korumak isteyen müspet kafalardır.*⁸⁰

20. yüzyılın başında yapılan bu konuşma Avrupa birliği fikrinin artık ete kemiğe bürünmeye başladığının göstergesidir. Bütünleşme fikri yaşanan cihan harpleri dolayısıyla sekteye uğratmıştır. Savaşlar sonucu Avrupa bir harabe görünümü almıştır. Fakat bu durum birlik fikrini daha da kaçınılmaz kılmıştır. Bir nevi Avrupa'nın tekrar ayağa kalkması ve savaşın eşliğine gelmemesi için zaruri bir durum olmuştur. Birlik fikri projesinde Jean

⁷⁹ Ahmet Özer, **Tanzimat'tan Bugüne Batılılaşma ve Avrupa Birliği**, Birinci Basım, Ankara: Elips Kitap, 2003, s. 51.

⁸⁰ Özer, s. 4.

Monet'den bahsetmeden geçmek çalışmamızın eksik kalmasına neden olur. Onun şu veciz sözü ayrı bir öneme sahiptir: *"İnsanlar olmadan hiç bir şey yapılamaz, kurumlar olmadan hiçbir şey kalıcı olamaz."*⁸¹ İkinci Dünya Savaşından sonra kurumsal olarak birliğin Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile başladığını söyleyebiliriz. Ekonomik alanda başlayan birlik fikri zamanla siyasi, kültürel, vb. alanlarda da başlamıştır.

18 Nisan 1951 yılında Almanya, İtalya, Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda Paris Anlaşmasını imzalayarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurmuştur. 10 Eylül 1952 tarihinde kurulmuş olan geçici asamblenin başkanı Paul-Henry Speak, AKÇT Konseyi başkanı Georges Bidault'ya Avrupa Siyasi Topluluğu oluşturmasına ilişkin bir anlaşma taslağı sunmuştur. Topluluğun kuruluş amacı; insan hakları ve temel özgürlüklerinin korunması, saldırılara karşı üye devletlerin güvenliğinin temin edilmesi, üye devletlerin dış politikalarının koordinasyonunun sağlanması ve aşamalı biçimde bir ortak pazarın kurulması olarak belirtilmekteydi. Daha sonra Avrupa Bakanlar Konseyi, üstünde on iki yıldız bulunan mavi bayrağı amblemi olarak kabul etmiştir. 25 Mart 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisini kuran Roma Anlaşması imzalandı. 1963 yılında Türkiye ile ortaklık anlaşması imzalandı. 1969 yılında AKÇT, Euratom ve AET organları birleştirilmiş ve bu birlik Avrupa Toplulukları olarak adlandırılmıştır. 14 Şubat 1984 yılında Avrupa Birliği'nin kurulmasına ilişkin taslak Avrupa Parlamentosunda kabul edildi. 28 Şubat 1986'da Roma Anlaşması'nda değişiklik getiren Avrupa Tek Senedi imzalandı. 1987 yılında Türkiye üyelik için başvurdu. 1991 yılında Maastricht Anlaşmasıyla Avrupa birliği oluşturuldu. 1993 Kopenhag'da düzenlenen Avrupa Birliği Zirvesinde, aday ülkelerin birliğe üyelikleri için gerekli kriterler belirlendi. 1997 yılında Türkiye'nin adaylık başvurusu reddedildi. 1999 yılında ise adaylığı onaylandı. 3 Ekim 2005'de üyelik müzakereleri başladı. Hükümet ve devlet başkanlarından oluşan özel konsey, 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla, tek para biriminin kabulü için gerekli şartları gerçekleştirdiklerine karar verdiler. 1 Haziran 1998'de Avrupa Merkez Bankası kuruldu. 1 Ocak 1999'da Euro'ya resmen geçildi.⁸²

⁸¹ Özer, s. 48.

⁸² Cihan Dura ve Hayriye Atik, **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 2.Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003, ss. 473-470.

4.2.1. Avrupa Birliği ve Türkiye

Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkilerine geçmeden önce cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'n Batı hakkındaki düşüncelerine yer vermekte önem görmekteyiz. Tanzimat'la başlayan ve Cumhuriyet döneminde devam eden batılılaşma hakkında Atatürk şu görüşleri dile getirmiştir:

Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün alışmamız Türkiye'de asri binaenaleyh batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de batıya yönelmemiş millet hangisidir? Milletimizin hedefi, milletimizin ülküsü bütün cihanda tam manasıyla medeni bir toplum olmaktır. Medeni eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler, hürriyet ve bağımsızlıklarından ayrılmaya mahkumdurlar. İnsanlık tarihi baştan başa bu dediğimi doğrulamaktadır.⁸³

Nitekim İkinci İzmir İktisat Kongresi'nde Turgut zal da dünyadaki ekonomik gelişmelere kayıtsız kalamayacağımızın altını çizmişti. Dolayısıyla Türkiye dış dünyadan kopuk bir şekilde değil, yeni gelişmelerin ışığındaki düzene entegre olmalıdır.

Günümüzde halen sürmekte olan batılılaşma süreci tarihsel olarak çok eskilere dayanmaktadır. Osmanlı ile Batı'nın ilk karşılaşmaları savaş cephelerinde olmuştur. Fetihci bir politika izleyerek batıya yönelen Osmanlı batılı glerle sık sık karşı karşıya gelmiştir. Yapılan fetihler sonucu bir etkileşim ortaya çıkmış ve bu etkileşim özellikle hayatın her alanında kendisini göstermeye başlamıştır. 18. yüzyılın başlarına kadar batılılaşma adına ciddi girişimler oluşmamıştır. Bunda şüphesiz o zamana kadar Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum etkili olmuştur. Ne zaman Osmanlı Avrupa'nın gerisinde kaldığını kabul etmek zorunda kalmışsa da bilinçli bir şekilde Batılılaşma hareketleri hız kazanmıştır. Ne yazık ki bu dönemden günümüze kadar gelen batılılaşma süreci genel olarak bir taklitçilikten öteye gidememiştir. Bazen batılılaşmak batılı gibi yaşamak, bazen Batı'nın kültürünü almak, bazen de sadece kanunlarını almak olarak görülmüştür. Fakat hiçbir zaman batının teknolojisinden ve üretim şeklinden faydalanmak üzerinde yeterince durulmamıştır.

Bu yaklaşımın sonucunda, "nevi şahsına münhasır" bir taklitçilik ortaya çıkmıştır, bu da kalkınma, daha da önemlisi batılılaşma için yeterli olmamıştır. Batılılaşma, retim ve teknolojiden ziyade tüketim ve yaşama biçimlerinde taklit edilmiştir. Böylece 18. Yüzyıldan itibaren batılılaşma alt yapı kurumları ve üretim modelleriyle değil st yapı kurumları ve

⁸³ Atatürk'n Söylev ve Demeçleri, Cilt 3, s. 68.

tüketim modelleriyle alınmıştır.⁸⁴ Günümüze kadar AB-Türkiye ilişkileri inişli çıkışlı bir şekilde devam etmiştir. Kimi zaman da 1980 askeri darbesi gibi nedenlerle dondurulmuştur.

Kimi yazarlar Batı ile Türkiye ilişkilerini üç döneme ayırır. Bunların birincisi, Tanzimat'la başlayan ve 1923 yılına kadar devam eden bölümdür. İkinci dönem, 1923'den 1980'lerin başına kadar olan ve devletçi politikaların ağır bastığı dönemdir. Üçüncü dönem ise, 1980 sonrasıdır. Bu dönemde ekonomide serbest piyasa ekonomisi ve küreselleşme etkili olmaya başlamıştır.⁸⁵

Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkilerinin resmi başlangıcı, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na 1959 yılında yaptığı başvuruya dayanmaktadır. Türkiye'nin başvurusu kabul edilmiş ve 1963 yılında da Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Ankara anlaşması, ortaklığın gerçekleşmesi ve Türkiye'nin tam üye olarak katılabilmesi için üç dönem öngörmektedir. Bu dönemler şunlardır:⁸⁶

Hazırlık Dönemi: Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını tamamlaması gereken dönemdir. 1964 ile 1972 tarihlerini kapsayan dönemdir.

Geçiş Dönemi: 12 yıl olarak öngörülen bu dönem toplulukla bir kaynaşmayı öngörmektedir. Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi için ekonomik yapının topluluğun ekonomik yapısı ile uyumlaştırma çalışmalarının gerçekleştirildiği dönemi kapsamaktadır.

Son Dönem: Gümrük Birliği'nin tam olarak gerçekleştirilmesi ile başlayacak olan süreçtir. Birliğe tam üyelik ise tüm şartlar yerine getirildiğinde gerçekleştirilecektir.

Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği Anlaşması kurulmuş fakat Roma anlaşmasının tüm yükümlülüklerini yerine getirmediği için fiilen tam üye olamamıştır.

Avrupa Birliği ile bütünleşmiş bir Türkiye'yi, Avrupa için bir başarı ölçütü olarak da görenler vardır. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği Orta Doğu'da, Balkanlar'da, Kafkaslar'da oluşabilecek çatışmaları engelleyecek siyasi ve ekonomik istikrarı oluşturacaktır. Ayrıca bu pazarlar arasında bir köprü görevi gördüğünden dolayı da Avrupa Birliği için büyük bir öneme sahiptir.

⁸⁴ Özer, ss. 91-92.

⁸⁵ Özer, s. 110.

⁸⁶ Özer, s. 112.

Türkiye, AB'ye üye olduğu takdirde şu anda sayıları 626 olan Avrupa parlamenterleri içinde, büyüklüğü açısından, Almanya'nın dışında, Fransa, İtalya ve İngiltere gibi 87 parlamenter ile temsil edilecektir. Tam üyelik halinde, Türkiye diğer ülkeler gibi AB Komisyonu'nda bir komiserlik üstlenecektir. Türkiye'nin AB'ye üye olması halinde, birliğin bütçesine büyük ölçüde olumsuz etkide bulunacağı görüşü, genel olarak incelendiği zaman pek haklı bir yaklaşım değildir. Gerçek şudur ki Türkiye, hiçbir şekilde AB bütçesine aldığından fazla katkıda bulunacak bir ülke konumunda değildir. Böylece AB bütçesine, aldıklarından fazla katkıda bulunan 6 ülkenin dışındaki 9 ülke gibi, Türkiye'de bütçeden büyük ölçüde pay alacaktır.⁸⁷ Avrupa Birliği ekonomimizi rahatlatacak, yabancı yatırımlar ve sermaye girişi gerçekleşecektir.⁸⁸

Genel olarak Avrupa Birliği'ne taraf olanların görüşleri bu ortak noktalardır. Hatta bazıları Avrupa Birliğini isteyenleri ilerici, istemeyenleri de gerici olarak nitelendirecek kadar hararetli bir savunmanın taraftarı olmuşlardır. Bazıları da Avrupa Birliğinden başka bir seçeneğin olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Avrupa Birliğine karşı çıkanlar Hantington'un şu sözünü kendilerine referans almaktadırlar: "*Mekke'yi reddeden ve Brüksel tarafından da reddedilen Türkiye, Sovyetlerin çökmesiyle, Taşkent'e yönelme fırsatını ele geçirmiştir.*"⁸⁹ Batının Türkiye'yi benimsemediği ve reddettiği dolayısıyla üyelik sürecinin bir maceradan öteye gidemeyeceği de ileri sürülmüştür. Avrupa Birliğine üye olmayla Kürdistan'ın kurulacağını, Kıbrıs'ın elden gideceğini ileri sürenler Avrupa Birliğine girmenin kimliğimize gölge düşüreceğini ileri sürmektedirler.

İnişli çıkışlı bir süreç izleyen Avrupa Birliği üyeliği ağırda olsa ilerlemektedir. Avrupa'da üyeliğimize karşı çıkanlar olduğu gibi, ülkemizde de üyeliğe karşı çıkanlar da vardır. Tabi bu süreç güllük gülistanlık bir süreç de değildir. Meşakkatli bir yolculuğun sonunda gerçekleşmesi muhtemel Avrupa Birliği Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesine ulaşması için sonuna kadar gitmesi gereken bir hedeftir.

Son yıllarda uluslar arası iktisat literatürde ve iktisadi tartışmalarda en çok sözü edilen konular globalleşme veya küreselleşme ile iktisadi bütünleşmeler veya bölgesel

⁸⁷ Faruk Şen, "AB Üyeliğinin Getirecekleri" **Milliyet Ekonomi Özel Eki** 10 Aralık 1999, s. 6.

⁸⁸ Nuri Artok, "AB'ye adaylık ekonomiyi rahatlatır" **Milliyet Ekonomi Özel Eki**, 10 Aralık 1999, s. 17.

⁸⁹ Taha Akyol, "Avrupalı Türkiye", **Milliyet**, 13 Aralık 1999

bütünleşmelerdir.⁹⁰ Piyasa ekonomisine dünya ölçeğinde uygulanabilir bir alan yaratabilmek için ticaretin serbestleştirilmesi için çeşitli birlikler ve ittifaklar yapılmıştır. Günümüzde devletler ekonomik alanda var olan sınırları küreselleşmenin de etkisi ile ortadan kaldırma eğilimi içine girmişlerdir. Her ne kadar siyasi sınırlar halen mevcudiyetini muhafaza etse de Gümrük Birliği, Serbest Ticaret bölgeleri gibi uygulamalarla ticaretin önündeki engeller büyük ölçüde ortadan kaldırılmaktadır. Sınırların ortadan kalkmaya başladığı günümüzde bu sürecin ekonomik boyutunun yanında siyasal boyutunu da ele almak kaçınılmazdır. Çünkü var olan entegrasyon süreci belli bir uyumu da beraberinde getirmektedir. Ekonomi olgusu yalıtılmış bir biçimde ele alınarak var olan dönüşüm süreci tam olarak açıklanamaz. Daha önce de belirtildiği gibi hukuktan demokrasiye, toplumsal yapıdan kültürel yaşama kadar birçok unsuru beraber ele almak gerekmektedir.

Dünya ticaretini serbestleştirme çalışmaları iki yönde gelişme göstermiştir. Bunlar bölgesel ve küresel yaklaşımlardır. İlki, küresel yaklaşım, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın GATT, yeni adıyla Dünya Ticaret Örgütünün üye devletleri arasında işlerlik kazanan gümrük tarifeleri indirimine dayanır. İkincisi ise bölgesel olarak belli devletlerin kendi aralarında oluşturdukları birliklere dayanır. Bunun en bilinen örneği Avrupa Birliği nezdinde Türkiye'nin de imzaladığı Gümrük Birliğidir.⁹¹ Bu bağlamda bölgesel yaklaşım, dışa karşı uygulanan tarifeler nedeniyle daha sınırlı bir serbestleşmeyi temsil etmektedir.

Türkiye'nin AB ülkeleriyle GB'ne katılarak kendi sanayi ve işlenmiş tarım ürünleriyle bu ülkelerin ürünlerinin karşılıklı serbest dolaşımına geçmesi, 6 Mart 1995'te imzalanarak onaylanmış ve 1996 yılında AB ülkeleriyle GB uygulamasına geçilmiştir. Bu metin bir anlaşma olarak değerlendirilmemelidir; bununla sadece GB'ne geçiş onaylanmış olup bu durum, AB ülkeleri ile 1963 yılında imzalanıp 1964 yılında yürürlüğe giren ve Türkiye'nin GB'ne girişinin taahhüt edildiği Ankara Anlaşması'nın bir uzantısıdır.⁵ Böylece topluluğun tek tarafı olarak 1971 yılında birtakım petrol ve tekstil ürünleri haricinde Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mamullerine önceden uyguladığı gümrük vergilerini sıfırlayıp kotaları kaldırmasından sonra Türkiye de GB metnini imzalayarak Ankara Anlaşması'nda verdiği taahhüdü yerine getirmiştir. Aşağıda Gümrük Birliği konusunu ayrı bir başlık altında daha detaylı bir şekilde inceleyeceğiz. Aynı şekilde Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nı da ayrıca ele alacağız.

⁹⁰ Emin Çarıkçı, "Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri", **16-17 Mart 2001 Tarihlerinde Düzenlenmiş Olan Sempozyumunun Bildirileri, Soruları ve Cevapları**, Ankara: Ankara Ofset, 16 - 17 Mart, s. 399.

⁹¹ Mustafa Aykaç ve Zeki Parlak, **Tüm Yönleriyle Türkiye AB İlişkileri**, İstanbul: Başak Ofset, 2002, s. 107.

Gümrük birliği ile ekonominin daha rekabetçi bir yapıya kavuşması sağlanmıştır. Sonuç itibariyle daha önceleri ithal ikameci politikalar çerçevesinde hareket eden sanayici artık gelişmiş batı ekonomileri ile rekabet etmek zorunda kalmıştır. Bu uygulamalar çerçevesinde Türk firmaları ya daha sağlam bir yapıya kavuşacak ya da rekabet ortamına dayanamayarak piyasadan çekileceklerdir. Türk ekonomisinin rekabet etme gücü ve bunun için izlenecek yol İzmir İktisat Kongresinde dile getirilmiştir. Kongrede ülke stratejisi olarak “Rekabet Ortamı Yaratma” stratejisi önerilmiştir.

Bu stratejiye göre, başarılı sektörler, merkezi bürokratik kurumlar yerine istikrarlı ve teknolojik değişmeyi destekleyen bir ortamda rekabet mücadelesi ile belirlenmelidir. Bazı sektörler kayırılmamalıdır. İçerik olarak; devletin rolü, istikrarlı makroekonomik ortam ve teknolojik altyapı olmak üzere üç unsurdan oluşur. Devlet üretim alanından mümkün olduğunca uzak durmalıdır. Devletin ekonomideki rolü basitleştirilerek, üretici konumdaki devlet yerine, faaliyetlerini eğitim, sağlık, adalet, ulaştırma, çevre gibi altyapı konularında yoğunlaştıran işlevci devlet ön plana çıkmaktadır. İstikrarlı Makroekonomik ortam, fiyat artışlarının en az olduğu, izlenen makroekonomik politikaların tutarlı, inanılabilirlik ve süreklilik kazandığı bir ortamı içermektedir. Teknoloji altyapısının geliştirilmesi önerilen stratejinin yaşamsal bir parçasıdır ve toplumdaki insan sermayesinin harekete geçirilerek, uluslar arası rekabete açık bir ekonomik yapı oluşturulması için zorunludur. Dünya ekonomisindeki gelişmeler, nitelikli ve hareket edebilirliği yüksek insan gücünü, uluslar arası rekabet mücadelesinin en önemli bir unsuru haline getirmiştir.⁹²

Kongrede rekabetçi bir ekonominin sahip olması gereken nitelikler dile getirilmiştir. Türkiye'nin burada sayılan kriterleri tam olarak sağlayamadığı bir gerçektir. Kamu sektörü halen ekonomide büyük bir alan işgal etmektedir. Uluslararası ölçekte pazarlanabilir mal üretmek için ise henüz yeterince hazır değildir. Sanayi ürünlerde AR-GE için ayrılan pay oldukça düşük bir düzeyde kalmaktadır.

Türkiye'nin uluslar arası alanda rekabet gücünü görebilmek için dünya ülkeleri arasında hangi sırada olduğunu bilmek önemlidir.

⁹² Okan H. Aktan, “ GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin İhracatı Teşvik Politikası”, **3. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri**, İzmir: 1992, ss. 17-22.

Tablo 3

Dünya Rekabet Sıralaması (2007)

100.00	1- ABD
99.121	2- Singapur
93.541	3- Hong Kong
92.207	4- Lüksemburg
91.926	5- Danimarka
90.432	6- İsviçre
88.689	7- İzlanda
85.864	8- Hollanda
84.119	9- İsveç
83.824	10- Kanada
83.184	11- Avusturya
82.387	12- Avustralya
81.992	13- Norveç
81.856	14- İrlanda
79.484	15- Çin
78.022	16- Almanya
77.337	17- Finlandiya
76.050	18- Tayvan
75.506	19- Yeni Zelanda
75.447	20- İngiltere
74.321	21- İsrail
74.303	22- Estonya
74.091	23- Malezya
72.405	24- Japonya
71.543	25- Belçika
68.567	26- Şili
63.380	27- Hindistan
62.561	28- Fransa
61.564	29- G. Kore
61.208	30- İspanya
61.071	31- Litvanya
59.624	32- Çek Cumhuriyeti
57.758	33- Tayland
57.722	34- Slovak Cumhuriyeti
57.627	35- Macaristan
57.431	36- Yunanistan
57.132	37- Ürdün
56.899	38- Kolombiya
45.235	48- Türkiye

Kaynak: IMD, World Competitiveness Yearbook Aktaran: Rıdvan Karluk, Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm, 11. Baskı, İstanbul: Beta Basın Yayın, 2007 s. 232

Yukarıdaki veriler Türkiye'nin uluslar arası rekabet ortamında durumunun pek de iç açıcı olmadığını bize göstermektedir. Son yıllarda birçok alanda gerçekleştirilen reform çalışmalarına ve ekonomideki gelişmelere rağmen, Türkiye dünya rekabet gücü sıralamasında 48. sıra ile olması gereken yerden bir hayli alt sıralardadır.

1988-2001 yılları arasında % 3.4 ortalama ile büyüyen dünya ekonomisine karşılık Türkiye'nin aynı dönemde ortalama % 2.7 büyüme hızında kalması ve bu büyümenin yıldan yıla dalgalanmalar göstermesi, sorunu ortaya koymaktadır. İsviçre'nin önde gelen kurumlarından International Institute for Management Development'ın (IMD) dünya rekabet gücü 2007 raporuna göre, 2004 yılında 60 önemli ekonomi arasında 55. Sırada olan Türkiye 2007 48. Sıraya yükselmiştir. Fakat bu yeterli bir ilerleme değildir. 100 puanla birinci olan ABD'yi Singapur ve Hong Kong takip etmektedir.⁹³ Hızlı teknolojik gelişme ve dünya ticaretindeki serbestleşme ile rekabet her geçen gün daha da artmaktadır. Bir yandan beşeri sermayeye yatırım yapılırken, diğer yandan da teknolojiye yatırım yapılarak çağın gerektirdiği koşullara hızlı bir şekilde uyum sağlanmalıdır. Türkiye'nin uluslar arası rekabette gelişmiş ülkeleri yakalayabilmesi için ekonomisini bir istikrara kavuşturmalıdır. Teknolojik alt yapı yatırımlarına ve AR - GE harcamalarına büyük önem verilmelidir. Ekonomiyi istikrara kavuşturacak kalifiye eleman ihtiyacı için gerekli eğitim kurumları oluşturulmalıdır. Yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Bu gibi çalışmaları Türkiye'de de çeşitli kuruluşlar yapmıştır. Burada İktisadi Kalkınma Vakfı'nın yaptığı bir çalışmaya da yer vermek istiyoruz. Bu çalışma 1985 yılında Türkiye'deki bazı sektörler AB'nin de durumu dikkate alınarak inceleme konusu yapılmıştır. Özellikle Türkiye'nin tam üyelik başvurusundan sonra İKV'nin yaptığı genel değerlendirme önemlidir. Her ne kadar bu tarih biraz eski olsa da Türk ekonomisinde rekabet gücü olan ve olmayan sektörler hakkında bize aydınlatıcı bilgiler vermektedir.

⁹³ Karluk, Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm, s. 231

IKV DEĞERLENDİRME SONUÇLARI

Tablo 4

Uluslar arası Rekabet Gücü Olan Sanayilerimiz (1985)

Un ve Unlu Maddeler Sanayi	Tahta Levha Sanayi
Bisküvi Sanayi	Selüloz ve Kağıt Sanayi
Domates İşleme Sanayi	Ana Kimyasal Maddeler Sanayi
Şeker Sanayi	(Bir Bölümü)
Bitkisel Yağ Sanayi	Soda Sanayi
Zeytinyağı Sanayi	Sentetik ve Selüloz Elyaf Sanayi
Meyve Suları Sanayi	İlaç Sanayi
Bira Sanayi	Temizlik Malzemesi Sanayi
Sigara Sanayi	Petro Kimya Sanayi
Pamuklu Dokuma ve Giyim Eşyası Sanayi	Kimyasal Gübre Sanayi
Yünlü Dokuma ve Giyim Eşyası Sanayi	Petrol Rafineleri Sanayi
Halı Sanayi	Cam Sanayi
Deri giyim Eşyası Sanayi	Seramik Sanayi
Ayakkabı Sanayi	Çimento Sanayi
Lastik Sanayi	Demir-Çelik Sanayi
Elektrik Makinaları ve Gereçleri Sanayi	Metalurji
Dayanıklı Tüketim Malları Sanayi	Madeni Eşya, Ekipman Sanayi
Otomotiv Yan Sanayi	Makine Sanayi

Kaynak: IKV, *Avrupa Topluluğu Karşısında Türk Sanayiinin Durumu*, İstanbul: 1985, s. 3. Aktaran: İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Türkiye ve Avrupa Birliği*, Ankara: Umut Yayıncılık, 2000, s. 177-178.

Rekabet, 21. Yüzyılda ülkenin geleceğine şekil verecek temel kavramdır. Rekabette başarılı iseniz, toplumunuz da düzenli ve mutludur. Başarılı olamıyorsanız her şeyinizi, evet her şeyinizi gözden geçirerek başarılı olmak yollarına yönelmeniz gerekecektir. Dünyada rekabet üstünlüklerine dayalı kalkınma stratejilerinin ön plana geçmesi ile yabancı sermaye önem kazanmaya başlamıştır. Yabancı yatırımları yakından ve doğru olarak değerlendiren ülkeler, kalkınmada rekabetçi bir ortam yaratmada yabancı sermayeden mümkün olduğunca yararlanmaktadırlar. Türkiye'nin yabancı yatırımcılar için önemli bir ülke olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekecek yöntemler bulunmalı ve

bir an evvel uygulamaya geçirilmelidir. Gümrük Birliği ile Avrupa Birliği'ne girmek için ilk adımı atan Türkiye, gerekli yasal düzenlemeleri yaparak AB mevzuatıyla eşgüdüm sağlanmalıdır. ⁹⁴ Şimdi de rekabet gücü zayıf olan sanayilerimiz hakkında yapılan araştırmaya bakalım.

Tablo 5

Rekabet Gücü Zayıf Olup, Yaşatabilmek İçin Önemli Önlemler Alınması Gerekli Sanayiler (1985)

Et ve Süt Mamulleri Sanayi	Mobilya Sanayi
Süt ve Süt Mamulleri Sanayi	Boya Sanayi
Konserve Sanayi	Tarım İlaçları Sanayi
Şekerli Maddeler Sanayi	Kozmetik Sanayi
Şarap Sanayi	Porselen Sanayi
Yem Sanayi	Binek Arabası Sanayi
Plastik Eşya Sanayi	Elektronik Sanayi
Bıçkı Orman Ürünleri Sanayi	

Kaynak: İKV, Avrupa Topluluğu Karşısında Türk Sanayiinin Durumu, İstanbul: 1985, s. 3 Aktaran: İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği**, Ankara: Umut Yayıncılık, 2000, s. 177-178.

Bu sanayilerin Avrupa pazarlarında rekabet edebilmeleri için bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Gümrük birliğine hazırlık sürecinde ilerde doğabilecek sorunların önüne geçebilmek için kayda değer daha birçok çalışma yapılmıştır

4.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

Gümrük birliği, birliğe üye ülkeler arasında mal dolaşımıyla alakalı gümrük tarifesi, kota gibi her türlü ticari engelin kaldırılarak mal dolaşımının serbestleştirildiği ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulandığı bir sistem olup ekonomik bütünleşmenin aşamalarından birisidir. Türkiye'nin AB ülkeleriyle GB'ne katılarak kendi sanayi ve işlenmiş tarım ürünleriyle bu ülkelerin ürünlerinin karşılıklı serbest dolaşımına geçmesi, 6 Mart

⁹⁴ **Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası**, "Dünya'da ve Türkiye'de Rekabet", 1999, s. 47-55.

1995'te imzalanarak onaylanmış ve 1996 yılında AB ülkeleriyle GB uygulamasına geçilmiştir.⁹⁵

Konumuzun önemi açısından ve İktisat tarihçisi gözüyle olaya bakabilmek için konunun düşünsel temelleri hakkında genel bir bilgi vermek elzemdir. Gümrük birliklerinin ilk öncüsü olarak Viner görülmektedir. Viner'in görüşleri Gümrük Birliği için önem teşkil etmektedir:

*GB'ler statik ve dinamik olmak üzere iki grup etki doğurur. Statik etkiler, teknoloji ve ekonomik yapının sabit kalması varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden tahsisi dolayısıyla ortaya çıkacak etkileri ifade eder. Ekonomik yapı ve teknoloji uzun süre sabit kalmayacağı için statik etkiler bir defalıktır. Statik etkiler, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etki diye ikiye ayrılır. Dinamik etkiler ise, iktisadi birleşme hareketleri iç piyasayı genişleterek bir dizi dinamik etki doğururlar. Dış rekabetin artması, büyük ölçekli üretim etkileri, içsel ve dışsal ekonomiler, teknolojik ilerleme ve yatırımların özendirilmesi bunlar arasındadır. Dinamik etkiler kalkınmayı etkileyen süreklilik gösteren türdedir.*⁹⁶

Adam Smith'in bu konuda kayda değer çalışmaları olmuştur. Adam Smith'e göre, iki devlet arasındaki ticarete gümrük vergileri kaldırılıp diğer ülkelere gümrük vergileri uygulansa, ilgili ülkelerdeki üreticiler ve satıcılar bundan yarar elde edeceklerdir.

İzmir İktisat Kongresinde de Viner'in düşüncelerine yer verilmiştir. Bu da bize Viner'in söz konusu düşüncelerinin halen geçerliliğe sahip olduğunu en güzel şekilde göstermektedir.

Viner'in malların görelî fiyatlarındaki değişmelerden bağımsız olarak sabit oranlarda tüketildiği yani talep esnekliğinin sıfır, arz esnekliğinin de sonsuz olduğu yolundaki basitleştirici varsayımına dayandırdığı kuramsal açıklamaları daha sonraki çalışmalarda farklı varsayımlarla da sürdürülmesi, zaman zaman çelişkili zaman zaman da aynı yönde sonuçlara

⁹⁵ Mustafa Akgündüz, "Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrasında Türkiye ile AB Ülkeleri Arasındaki İthalat-İhracat İlişkileri", **VIII. İktisat Öğrencileri Kongresi**, İzmir: 20-22 Nisan 2005, s. 1.

⁹⁶ Aykaç ve Parlak, ss. 108-109.

ulaşılmıştır.⁹⁷ Uzun zaman süren bu tartışmalar İzmir İktisat Kongresi'nde de dile getirilmiştir:

*Birliğe üye ülkelerin ekonomileri benzer ise, daha önce üçüncü ülkelere ithal etmekte oldukları ve hiçbirinin karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı malların ithalatı sürecektir, dolayısıyla ticareti saptırıcı etki küçük olacaktır. Öte yandan eğer korunan endüstrileri birbirini tamamlıyorsa, üçüncü ülkelere ithalatlarını azaltacaklar ve böylelikle etkinlik açısından zarar meydana gelecektir. Birbirini tamamlayan ülkelerarası gümrük birliklerinin daha kazançlı olacağı görüşü ise, bu tür ülkelerin sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlüklerin birbirinden çok farklı olduğu, bu nedenle de yaratılan her bir dolarlık ticaretin sağlayacağı kazancın çok fazla olacağı şeklinde açıklanabilir. Bu da maliyet düzeylerini önemli hale getirir. Tamamlayıcılık ancak birliğe üye ülkelerin maliyetlerinin dünya maliyetlerine yakın veya altında olması halinde istenir bir özelliktir. Böylece yaratılan ticaret birimi başına kazanç fazla, saptırılan her birim ticaretten doğan maliyet artışı ise düşük olacaktır.*⁹⁸

Türkiye'nin Avrupa birliği ile imzaladığı Gümrük Birliği'nin en büyük özelliği, Türkiye AB'ye girmeden GB'yi imzalamıştır. Bu beraberinde birçok eleştiriyi de getirmiştir. Aslında Gümrük Birliğine getirilen eleştirilerin en önemlisi de budur. Çünkü daha önce Avrupa Birliği'ne üye olan devletler belli bir geçiş döneminden sonra GB'ne geçmişlerdir. Bu durum çok sert eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle bu dönemde geliştirilen bazı sloganlar çok manidardır: *"Onlar Ortak Biz Pazar. GB'ne Girmek Kapitülasyonlardan Beterdir. Avrupa'yı Bırak."*⁹⁹

GB'ne karşı çıkanların bir gerekçesi de Türkiye'nin DTÖ'ne üye olmasıdır. Çünkü Dünya Ticaret Örgütü'nün getirdiği düzenlemelerin uluslar arası ticaretin geliştirilmesi için yeterli görüldüğü bu düşüncenin savunucularına göre; Türkiye ekonomisinin uluslar arası rekabete açılması için mutlaka GB'ne girilmesine gerek yoktur. Türkiye zaten Gümrükler ve

⁹⁷Lerzan Özkale, "Avrupa topluluğu ile Türkiye Arasındaki İlişkilerin Gümrük Birlikleri Kuramı Açısından Değerlendirilmesi", **3. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri**, İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 3.

⁹⁸ Özkale, s. 6.

⁹⁹ Çarıkçı, s. 400.

Ticaret Genel Anlaşması 94 denilen anlaşmalar sistemini imzalayan devletler arasında yer almaktadır.¹⁰⁰

Gümrük Birliği'nin bu şartlar altında imzalanması tabii olarak tepkilere neden olmuştur. Fakat durum zannedildiği kadar da kötü değildi. En azından sonraki gelişmeler bize bunu göstermiştir. Gümrük birliğine taraf olanların ve karşı olanların savları şu noktalarda belirginleşmektedir. Gümrük Birliği'nin lehtarı olanlara göre:

Birlik ile olan ilişkilerimizin normalleşmesi için Gümrük birliğinin imzalanması gerekiyordu. Avrupa Birliği üyeliğine her ne kadar kuşku ile yaklaşılsak da Ankara Anlaşması gereğince zaten bu süreci başlatmak zorundaydı. Bu anlaşma AB yolunda atılan büyük bir adımdır. GB'ne sırt çevirmemiz AB'ye sırt çevirmemiz demektir. Gümrük Birliğine sadece ticari bir anlaşma gözüyle bakmak da hatalı olur. Türkiye'nin Avrupalı bir devlet olma yolunda atması gereken bir adımdır. Dolayısıyla böyle bir medeniyet projesinin dışında kalmak olmaz.¹⁰¹

Gümrük Birliğinin aleyhinde olanlar genelde eleştirilerini şu noktalarda yoğunlaştırmaktadır: Bu anlaşmayla Türkiye tek taraflı bir taahhüt altına girmiştir. Gümrük tarifelerini AB mevzuatına uyduracaktır. Fakat bu mevzuatın nasıl olacağı konusundaki karar alma sürecine dahil edilmeyecektir. Yine Türkiye üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde de burada belirtilen esaslara uyacaktır. Bu da Türkiye'nin menfaatleri ile açıkça çelişmektedir. Ayrıca bunlara göre Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi tam olarak üye yapması da gerçeği yansıtmamaktadır.¹⁰²

Yukarıda da belirtildiği gibi Gümrük Birliği sadece dış ticarete dayanan bir anlaşma niteliğinde değildir. Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda atılan önemli bir adımdır. Anlaşmanın asıl sorunlu tarafı Avrupa birliği daha önce başka bir ülke ile Gümrük Birliği anlaşması imzalamamıştır. Bu anlaşma kendine has özellikler taşımaktadır. Zaten Ankara Anlaşması'nda Gümrük Birliği Anlaşması başlı başına bir anlaşma niteliği taşımamaktadır.

Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisine muhtemel etkileri konusunda birçok araştırma yapılmıştır. Gümrük Birliği'nin birçok tartışmaya neden olması dolayısıyla bu araştırmalar anlaşmanın etkileri hakkında bize aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Bu araştırmaların hiçbirisi tam ve nesnel bilgiler vermemektedir. Hatta kimisi sadece politik bir amaca hizmet

¹⁰⁰ Aykaç ve Parlak, s. 125.

¹⁰¹ Aykaç ve Parlak, s. 14.

¹⁰² Aykaç ve Parlak, s. 15.

etmektedir. Biz burada önemli bulduğumuz ve aydınlatıcı olacağına inandığımız birkaç çalışmaya yer vereceğiz.

Bunlardan Sanayi Bakanlığı, Hazine ve Dış ticaret Müsteşarlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından ortaklaşa hazırlanan “Gümrük Birliği’nden Etkilenecek Malların Tespiti” başlıklı çalışmanın sonuç raporuna değinmek istiyoruz. Bu çalışma, sektör temsilcileriyle yapılan ve kamuoyuna yansımamasına dikkat edilen görüşmeleri de kapsar şekilde, 1994 yılı son aylarında tamamlanmıştır. Çalışmada, gümrük birliğinin sanayi üzerindeki etkileri saptanmaya çalışırken çeşitli ölçütler dikkate alınmıştır. Bu ölçütler ve çalışmanın sonuçları şöyledir:¹⁰³

- Gümrük Birliği’nin sonrasında kalkacak olan koruma düzeyi,
- Söz konusu malın ithalat değeri ve kaynağı,
- Mevcut rekabet sıkıntıları,
- İstihdam düzeyi,
- Tesislerin yöreye olan katkıları,
- Sanayinin üretimdeki ağırlığı,
- İhracat seviyesi ve performansı,
- Üretim teknolojisi,

Ayrıca, her bir mal için dış rekabetin hangi ülkeden kaynaklandığı, karşılaşılan rekabet güçlüklerinin belirli tedbirler alınarak çözüp, çözülemeyeceği; gümrük indirimlerinin bir süre ertelenerek rekabet gücünün artırılıp artırılamayacağı; devam eden yatırımların mevcut olup olmadığı; bu malın bir ara malı niteliğinde olup olmadığı vb. faktörler dikkate alınarak, mallar endikatif nitelikte şu 3 listeye dökülmüştür:

- Liste: Gümrük Birliği’nde AT+EFTA ülkeleri de dahil olmak üzere bütün ülkelere karşı korunması gereken mallar;
- Liste: AT+EFTA dışı üçüncü ülkelere karşı korunması gereken mallar;

¹⁰³ DPT, “Gümrük Birliğinden Etkilenecek Malların Tespit Çalışmasının Sonuç Raporu”, 1994 Aktaran: İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği**, Ankara: Ümit Yayınları, Ankara, 2000, s. 533.

-Liste: Gümrük Birliği'nde herhangi bir gümrük vergisi veya eş etkili vergi korunmasına gerek olmayan ancak bunlar dışında bazı tedbirlerle desteklenmesi gereken mallar,

Birinci listede, yer alan mallar petrol ürünleri, kağıt,seramik, cam madeni eşya, çeşitli elektrikli makineler, otomotiv ile ilgili birçok ürün yer almaktadır. Çalışmada ikinci ve üçüncü listeye giren mallar yanında, sanayinin tümü için faydalı olacak bazı iç önlemlere de değiniliyordu. Bu önlemler arasında, AB'ye mevzuat uyumunun hızlandırılması büyük bir tutuyordu. Ayrıca Gümrük Birliği sonrası, özellikle finansman sıkıntısı içine düşecek ve rekabet etmekte zorlanacak firmaların yeniden yapılanmaları ve kapanmalar sonucu işsiz kalacakların problemlerinin çözümüne yardımcı olmak üzere sosyal amaçlı bir fon oluşturulması öneriliyordu.¹⁰⁴

Türk imalat sanayi sektörüne, Gümrük Birliği'nin muhtemel etkileri, İstanbul Sanayi Odası tarafından yürütülen bir çalışmayla da saptanmaya çalışılmıştır. Bu araştırmanın ise sonuçları kısaca şöyledir:

Küçük işletmeler arasında giyim, otomotiv ve diğer taş ve toprağa dayalı sanayinin diğer sektörlerle göre rekabet gücü daha yüksektir. Ancak toplam rekabet gücü göstergesi bu sektörlerin rekabet üstünlüğüne değil, AB ülkeleriyle eş düzeyde rekabet gücüne sahip olduklarını göstermektedir. Orta boy işletmelerde toplam rekabet gücü göstergesi açısından orman ürünleri, petrol ürünleri, diğer taş ve toprağa dayalı sanayi ürünleri, ana metal sanayi ve diğer imalat sanayi kesimlerinin AB ile rekabet güçlerinin diğer sektörlerle göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Sektörlere göre rekabet gücü açısından büyük boy işletmelerde eş düzeyde rekabet gücüne sahip olan sektörlerin başında kağıt, giyim, dokuma, petrol ürünleri, lastik ve plastik, diğer taş ve toprağa dayalı sanayi kesimi yer almıştı.¹⁰⁵

Yapılan araştırmalar neticesinde GB'nin Türkiye için bazı kesimlerce dile getirildiği gibi, çok büyük kayıplara yol açmadığı ortaya çıkmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi GB ekonomiyi dışa açarak klasik otarşik yapısından kurtarmıştır. Bu da Türk ekonomisinin uluslar arası alanda rekabet gücünü ve daha dayanıklı bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Üretim artmış ve kalite yükselmiştir. Daha önceleri yurt dışında rağbet görmeyen Türk malları yavaş yavaş bu pazarlara nüfuz etmeye başlamıştır. Aynı şekilde GB Türkiye'nin ithalat ve

¹⁰⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği**, Ankara: Ümit Yayınları, Ankara, 2000, s. 533.

¹⁰⁵ Tekeli, Selim İlkin, s. 533.

ihracatında da önemli artışlara yol açmıştır. Çünkü Türkiye dış ticaretinin önemli bir kısmını Avrupa Birliği ülkeleri ile gerçekleştirmektedir. Bu oran yaklaşık 50% dir.

Gümrük Birliği sonrası Türkiye Avrupa ekonomik ilişkilerini bir tabloda göstermek konumuz açısından daha aydınlatıcı olacaktır.

Tablo 6

Gümrük Birliği Sonrası Türkiye Avrupa Ekonomik İlişkileri

Yıllar	İhracat	İthalat	AB'ye İhracat	AB'den İthalat
1996	23.224	43.627	11.6	23.1
1997	26.261	48.559	12.8	24.9
1998	26.974	45.921	13.5	24.1
1999	26.587	40.671	14.4	21.4
2000	27.775	54.503	14.5	26.6
2001	31.334	41.399	16.1	18.3
2002	36.059	51.554	18.3	3.3
2003	47.253	69.340	25.9	33.5
2004	62774	97.161	31.1(tahmini)	41.2(tahmini)

Kaynak: Haydar Çakmak, **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri**, 1. Basım, Platin Yayınları, İstanbul: 2005, s. 120.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi GB'nin imzalanmasından sonra ithalatında aşırı bir artışın olmadığı görülmektedir. Zaten GB öncesinde de Türkiye ithalatının büyük bir kısmını AB ile yapmaktaydı.

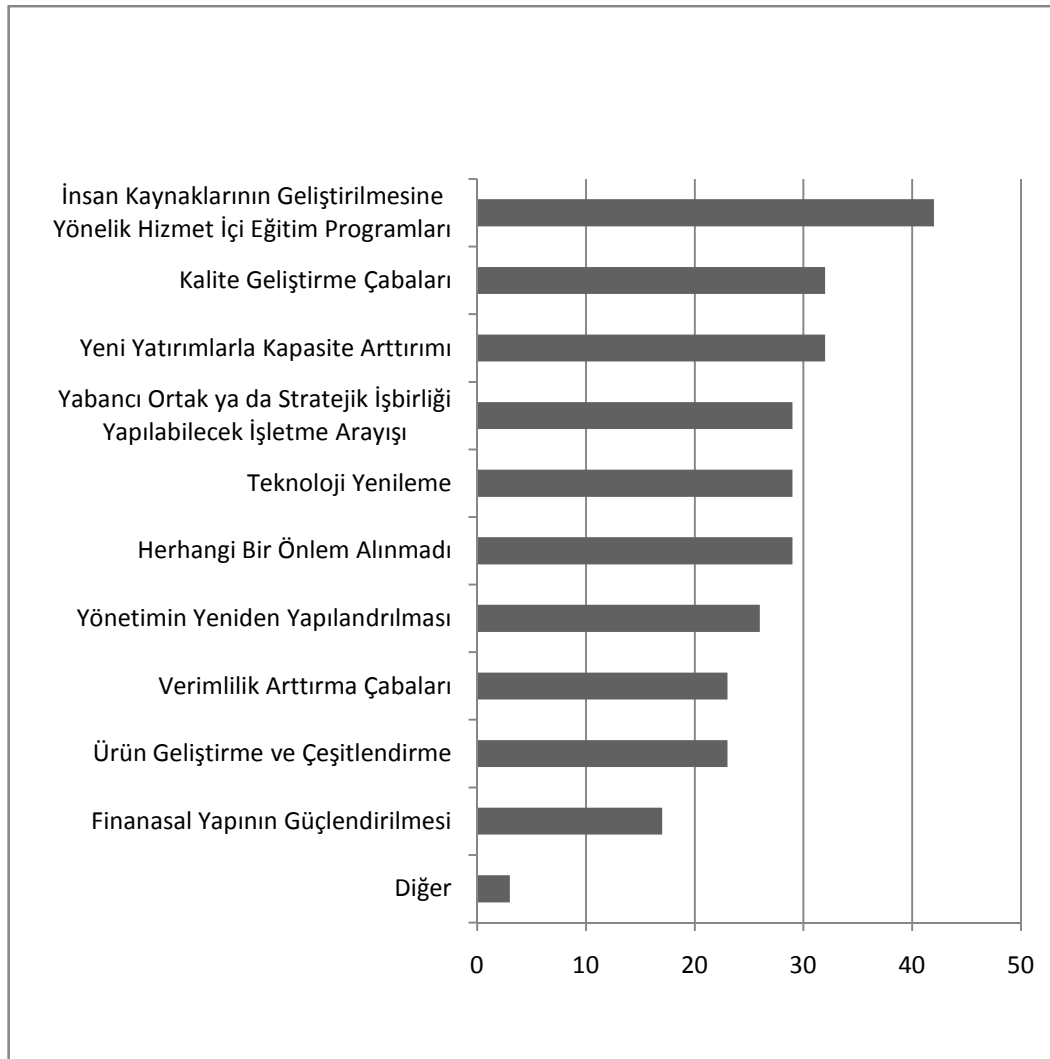
Gümrük Birliği iki temel üzerine inşa edilmiştir. Birinci bölüm; Türkiye'nin nasıl yükümlülüklerini yerine getireceği, AB mevzuatına nasıl uyum sağlanacağı ve kendi hukuk düzeninde yapmak zorunda olduğu değişiklikleri kapsamaktadır. İkinci bölümde ise; her iki tarafta da gerçekleştirilecek mevzuat uyumu ve değişiklikler nasıl yapılacağı yer almaktadır. Gümrük Birliği özet olarak, sanayi ürünlerinde gümrük vergisi, miktar kısıtlamaları, ve her

türlü etkili tedbirlerin taraflar arasında kaldırılmasını, Türkiye'nin AB ortak gümrük tarifesine tedricen uyum sağlamasını kapsıyordu.¹⁰⁶

Gümrük Birliği'nin imzalanmasından sonra olumsuz etkiler de doğal olarak meydana gelmiştir. Tam olarak nasıl uygulanacağı konusunda başta sorunlar yaşanmıştır. Yasal oramın meydana getirdiği karmaşa bunların başında gelmektedir. Ayrıca bazı sanayilerin yeni rekabet ortamına ayak uyduramaması sorunlara neden olmuştur. Ayrıca ülkedeki ekonomik kriz ve yüksek enflasyon da yatırımcıları zor durumda bırakmıştır. Gümrük Birliği'nin meydana getirdiği olumsuz etkileri bertaraf etmek için bir dizi önlemler alınmıştır.

Tablo 7

Gümrük Birliği'nden Olumsuz Etkilenmemek İçin İşletmelerin Aldığı Tedbirler (1996) (%)

Kaynak: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, "Dünya'da ve Türkiye'de Rekabet", 1999, s. 51.

¹⁰⁶ Haydar Çakmak, **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri**, Birinci Basım, Platin Yayınları, Ankara: 2005, s. 118.

Gümrük Birliği ne kadar fazla ülkeden oluşursa ticaret yaratma etkisi de o kadar fazla olacaktır. Üye sayısı arttıkça ticareti saptırıcı etkisi de azalacaktır. Buradan çıkarılacak sonuç, dünya genelinde tüm ülkeleri kapsayan bir gümrük birliğinin en ideal olacağıdır. Fakat pratikte bu pek de mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla kısıtlı sayıda ülkenin oluşturacağı gümrük birliği ikinci en iyi yol olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁷

Avrupa Birliği'nin dışında şu anda mevcut olan belli başlı birlikler bulunmaktadır. Bunların en önemlileri şunlardır: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması(NAFTA), Japonya'nın başını çektiği Uzakdoğu Bloku ve Avrupa Birliği'dir. Ayrıca Türkiye'nin de içinde yer aldığı D8'ler, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği(APEK), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi(EFTA), Asya Serbest Ticaret Bölgesi(AFTA) gibi birliklerle Rusya'nın başını çektiği Kafkas Bloku ve Türkiye'nin öncülüğünde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve daha irili ufaklı birçok blok veya ekonomik birlik ya da ülkeler arası grupsal ekonomik ve ticari anlaşma yer almaktadır.¹⁰⁸

Dünya ekonomisine uyum sağlama açısından bu birliklerden birinin hatta birkaçının içinde yer almak artık kaçınılmazdır. Nitekim Türkiye de birçok uluslar arası birlik ve kuruluşa üye olup bunlar içinde en önemlisi Avrupa Birliği'dir. Avrupa Birliği'nin Türkiye açısından bu kadar önemli olmasının birçok sebebi vardır. Sadece Türkiye'nin bölgesel birliklere göre dış ticareti bile bize bu konuda aydınlatıcı bilgi vermektedir.

Tablo 8

Bölgesel Birliklere Göre Türkiye'nin Dış Ticareti – İhracat (%)

Ülkeler	Miktar
AB Ülkeleri	49.8
Diğer OECD Ülkeleri	10.8
İslam Ülkeleri	16.8
BDT Ülkeleri	11.4
Diğerleri	11.2

Kaynak: Ahmet Özer, *Tanzimat'tan Bugüne Batılılaşma ve Avrupa Birliği*, 1. Basım, Ankara: Elips Kitap, 2003, s. 150.

¹⁰⁷ Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya, *ECO Bölgesi: Uluslar arası Aktörlerin Rolü ve Türkiye*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayını, 2002, s. 13.

¹⁰⁸ Özer, s. 145.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yaptığı ihracatın toplamı tek başına diğer tüm dünya ülkelerinin toplamı kadardır. Bu da bize Avrupa pazarının ve GB'nin önemini anlatma açısından gayet önemli bir veridir. Ayrıca Üçüncü İzmir İktisat Kongresinde o zaman ortaya çıkan bir gelişme olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi'nin AB ile olan bütünleşmeye bir alternatif olmadığı belirtilmiştir.

Ülkemizin dış ekonomik ilişkilerinde yeni ve çok önemli bir gelişme olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi Bölgesi, Türkiye'nin Batı Avrupa ile uzun dönemde entegrasyonunu öngören Cumhuriyet Hükümlerinin temel tercih ve politikalarına bir alternatif oluşturmamaktadır. Türkiye, imzaladığı Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile, Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortak üye olmak için gerekli adımları atmıştır. 14 Nisan 1987 tarihinde de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.¹⁰⁹

Yine Türkiye'nin bölgesindeki ekonomik oluşumlara kayıtsız kalamayacağı da dile getirmiştir.

Batı dünyasının en önemli ekonomik işbirliği örgütleri ve OECD'nin kurucusu üyeleri arasında yer alarak NATO, ve Avrupa Konseyi gibi Batılı askeri, ticari ve siyasi örgütlere üye ülke sıfatıyla katılarak, bu grubun ayrılmaz bir parçası olduğunu ispatlamıştır. Batı'dan kopmadan Karadeniz'e kıyısı olan diğer Doğu Avrupa ülkeleri ile yakın ekonomik işbirliğine girilmesinde büyük yarar vardır.

Türkiye,1980 yılından itibaren izlediği dışa açılma politikası sonucunda elde ettiği bilgi birikimi ve tecrübe ile liberal ekonomik düzene geçme çabasındaki Doğu Avrupa ülkelerine bir örnek oluşturabilir. Bu açıdan konuya yaklaştığımızda, imza aşamasına getirilen Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi Sözleşmesi'nin bir an önce yürürlüğe girmesi, ülkemize büyük bir imkan sağlayacaktır. Ekonomik yönden tarafların birbirlerini tamamlayıcı nitelikte bulunması, bu işbirliğinden sağlanacak kazancın artmasına yol açacak, dış ticarete konu olan malların genelde ilgili ülkelerde pahalı olarak üretilmesi, potansiyel ticaretin gelişimine katkıda bulunacaktır.¹¹⁰

¹⁰⁹ Rıdvan Karluk, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi Bölgesinde Yeralan Ülkelerde Yeniden Yapılanma Politikalarının Türk Ekonomisine Etkileri ve Bölge İçinde Ekonomik İşbirliği İmkanları, **3. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri**, İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 1.

¹¹⁰ Karluk, **3. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri**, s. 1-2.

Aynı şekilde Orta Doğu ve diğer pazarlar da dikkatle izlenmiştir. Bu pazarlara da sağlıklı bir dış ticaretin geliştirilmesi için öneriler dile getirilmiştir. Özellikle bölge ülkelerinin Türkiye ile olan tarihi bağlar ve ortak kültür bu pazarı daha da çekici kılmıştır. Günümüzde Türkiye mevcut olan bölgesel kuruluşların bir çoğuna üye statüsündedir. Küreselleşmenin de etkisiyle dünya ölçeğinde etkisini daha da arttırmaya başlayan uluslar arası kuruluşlar da ayrı bir öneme sahiptir. Yeni dünya düzenine yön veren bu kuruluşların etkiliği açısından üyelikleri de kritik bir değere sahiptir. Bunlar arasında IMF ve Dünya Bankası en başta gelmektedir. Türkiye bu iki kuruluşa da üyedir. Burada daha çok üzerinde durmak istediğimiz Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması(GATT), onun devamı niteliğinde olan Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ) ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşması(GATS) konularıdır.

4.4. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

İkinci Dünya Savaşı'ndan edinilen deneyimler, demokratik düzenin yerleşmesi ve uluslar arası ticaretin liberalleşmesinde, politik kurumların yanında, ekonomik örgütlenmelerin desteklenmesini zorunlu hale getirmiştir. Savaşın hemen ardından kurulan Birleşmiş Milletleri uluslar arası ekonomik konuların ele alındığı Havana Konferansı izlemiştir; ticaretin liberalleşmesi, koruyucu önlemlerin kaldırılması ve gümrük duvarlarının indirilmesi lider ülkelerin başlıca hedefi olmuştur. 1946 yılında toplanan Havana Konferansı'nda çok önemli iki kurumun temeli atılmıştır. GATT(General Agreement on Tariffs and Trade) ve bunun organizasyonunda, Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri(Multilateral Trade Rounds).¹¹¹

İngilizce adı “General Agreement on Tarrifs and Trade” kelimelerinin baş harflerinin bir araya gelmesinden oluşan GATT, “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması” anlamına gelmektedir.¹¹² GATT, 1947 yılında İsviçre'nin Cenevre kentinde toplanan bir uluslar arası konferans sonucu 23 ülkenin katılımı ile 30 Ekim 1947 tarihinde imzalanmış, 10 Ocak 1948 tarihinde de yürürlüğe girmiştir.¹¹³

Ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, uluslar arası ticaretin serbest olması için IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşlar daha çok uluslar arası alanda mali işbirliğini sağlamak için işlev görmüştür. Aynı şekilde uluslar arası ticaretin de

¹¹¹Çalışma Grubu Raporları, **3. İzmir İktisat Kongresi Tekstil ve Konfeksiyon Çalışma Grubu Rapor ve Tartışmaları**, İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 181.

¹¹²GİB, **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Ankara: 2009, s. 5

¹¹³Şaban Çalış ve Diğerleri, **Uluslar arası Örgütler ve Türkiye**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, s. 123.

serbestleştirilmesi için çalışmalar çoğalmıştır. GATT da bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Türkiye GATT'ı 1953 yılında imzalamıştır.¹¹⁴

GATT'ın dayandığı temel ilkeler şunlardır:¹¹⁵

En Çok Kayrılan Ülke İlkesi: Bu ilkeye göre bazı istisnalar dışında üye olan bir ülke, bir ülkeye tanıdığı bazı kolaylıkları diğer ülkelere de tanımalıdır.

Ulusal Muamele Kuralı: İç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayırım yapılmamasını öngörmektedir.

Koruma Aracı Olarak Sadece Gümrük Tarifelerinin Kullanılması: Ticarete şeffaflığın sağlanmasının en etkin yolu korumaların tarifeler yoluyla sağlanmasıdır.

Karşılıklı Ödün İlkesi: Bir ülkenin uluslar arası ticarete verdiği bir ödünü diğer ülkelerin bu konuda verecekleri karşılıklı ödümlerle dengelemeleridir.

GATT öncülüğünde yürütülen çalışmalar eşliğinde 1970'lere kadar uluslar arası ticaretin önündeki engeller büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Türkiye, 1985 yılında GATT'ın sübvansiyon kodunu imzaladıktan sonra ihracatta vergi iadesi ödemelerini uygulamadan kaldırmıştır.¹¹⁶

4.4.1. GATT'dan Dünya Ticaret Örgütü'ne

Dünya Ticaret örgütü 1995 yılında kurulmuştur. DTÖ, Uruguay Round'u görüşmeleri sonucu kurulmuş ve GATT'ın devamı niteliğindedir. Bu anlaşma ile GATT kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Aynı şekilde anlaşmanın kapsamı da gelişmiştir.¹¹⁷ Türkiye 1995 yılında anlaşmayı imzalamıştır. Gelişen dünya ekonomik koşulları diğer ülkeler gibi Türkiye'nin de bu anlaşmanın üyeleri arasında yer almasına ortam hazırlamıştır. GATT'ın yürürlüğe girmesinden sonra uluslar arası ticaretin önündeki engeller büyük ölçüde ortadan kalkmaya başlamıştır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi GATT Dünya Ticaret Örgütü'nün devamı niteliğindedir. Fakat Dünya Ticaret Örgütü'nün daha kapsamlı ve yeni düzenlemeler de

¹¹⁴ GİB, **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Ankara: 2009, s. 5.

¹¹⁵ Çalış ve Diğerleri, U ss.124-125

¹¹⁶ Hasan Aktan, "GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin İhracatı Teşvik Politikası", **3. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri**, İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 14.

¹¹⁷ GİB, **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Ankara: 2009, s. 6.

getirdiğini belirtti. Konunun biraz daha anlaşılır olabilmesi için Dünya Ticaret Örgütü'nün amaçları ve GATT ile arasında olan farklara değinmekte fayda olduğunu düşünüyoruz. Anlaşmanın amaçları:

Hayat standartlarını yükseltmek,tam istihdamı gerçekleştirmek,reel gelir ile gerçek talep hacmindeki istikrarlı artışı sağlamak, mal ve hizmet üretim ve ticaretini gerçekleştirmek, aynı zamanda da dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine en uygun bir şekilde kullanımına imkan vermek ve gerek çevreyi korumak gerekse farklı ekonomik düzeydeki ülkelerin ihtiyaç ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynaklarını geliştirmek,

Gelişmekte olan ülkelerin ve özellikle de az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma ihtiyaçları ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynaklarını geliştirmek,

Karşılıklı çıkar esasına dayalı ve gümrük tarifelerinde ve ticaretin önündeki diğer engellerde önemli indirimler sağlamak ve uluslar arası ticari ilişkilerde ayrımcı muameleyi ortadan kaldırmak,

GATT Uruguay Turu sonuçlarını içeren bütünleştirilmiş,uygulanabilir ve kalıcı birçok taraflı ticaret sistemini geliştirmek ve çok taraflı ticaret sisteminin ana ilkelerini korumak¹¹⁸

Dünya Ticaret Örgütü ve GATT arasındaki farklar şunlardır:

GATT, herhangi bir kurumsal yapısı olmayan ve kuruluşundaki amacı 1940'ta Uluslar arası Ticaret Örgütü'nü kurmak olan ve bu amaçla çeşitli kuralları içeren çok taraflı bir anlaşmadır,

GATT, geçici olarak kurulmuş ve kırk yıllık bir faaliyetten sonra anlaşmaya taraf olan hükümetler GATT'ı sürekli bir anlaşmaya çevirmek istemişlerdir. DTÖ taahhütleri buna karşın sürekli bir karakter taşımaktadır,

GATT kuralları sadece mal ticaretini kapsarken, DTÖ mal ticaretinin yanında,hizmetler ticareti ve ticari nitelikteki fikri mülkiyet haklarını da kapsamaktadır,

¹¹⁸ Çalış ve Diğerleri, s. 137.

GATT anlaşması çok taraflı bir araçken 1980'lerde yeni pek çok anlaşma ilave edilerek, selektif bir yapıya dönüşmüştür. DTÖ'nü oluşturan anlaşmalar ise neredeyse tamamı çok taraflıdır ve taahhütler üyelerin tamamını bağlamaktadır,

DTÖ, GATT'a göre anlaşmazlıkların çözümünde daha hızlı çalışan, otomatik mekanizmalara sahiptir,¹¹⁹

GATT, yaptırımları ve örgütleri olmayan bir yapılanma niteliğindedir. 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü olarak yeniden yapılandıktan sonra müeyyideleri olan bir uluslar arası kuruluşa dönüştü. Dolayısıyla ulus devletlerin serbestlik alanları böylece daraltılmış oldu.

Günümüzde hizmet ticaretinin uluslar arası alanda giderek büyük önem kazanması nedeniyle uluslar arası hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi bağlamında Hizmet Ticaret Genel Anlaşması olan GATS ayrı bir öneme sahiptir. Hizmet ticaretinin kendine özgü koşulları böyle bir anlaşmanın imzalanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Teknolojideki ilerlemeler artık hizmet sektörünün de pazarlanmasını ve dış ticaretinin yapılmasına olanak sağlamaktadır.

GATT'ın son tur görüşmeleri olan "Uruguay Müzakereleri", görüşmelerin en kapsamlısıdır. Bu dönemde mal ticaretinin yanı sıra hizmet ticareti de kapsama alınmış ve hizmet ticaretinde serbestleşmeyi gerçekleştirmek üzere Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (General Agreement on Trade in Services-GATS) kabul edilmiştir. GATS, 1994-GATT Sözleşmesinin dışında bir anlaşmadır ancak DTÖ anlaşmalarının bir parçası olup EK-1B başlıklı kısmını oluşturmaktadır. GATS hizmet ticaretini; sınır ötesi ticaret, yurt dışında tüketim, ticari varlık ve gerçek kişilerin varlığı olmak üzere dört grupta ele almaktadır.¹²⁰

Dış ticaret alanında korumacı politikalarla liberal politikalar sürekli bir rekabet halinde olmuş ve bir tartışma zemini oluşturmuştur. Ülkelerde zamana göre bu politikalar birini ağırlıklı olarak uygulamışlardır. Hatta bir sektör için korumacı politikalar uygularken diğer bir sektör için serbest politikaları benimsemişlerdir. Aynı şekilde, dış ticarete küreselleşme faaliyetleri devam ederken, diğer taraftan bölgesel entegrasyon anlaşmaları da süregelmiştir. 1986 yılında, GATT çerçevesinde başlayan Uruguay Tur Çok taraflı Ticaret Müzakereleri 1993 yılı sonunda anlaşmayla sonuçlanmış ve anlaşma sonunda kurulması kabul edilen DTÖ 1995 yılı başından itibaren yürürlüğe girmiştir. DTÖ'nün yürürlüğe girmesi ve aynı zamanda Anlaşmanın uygulanmasını kontrol etmesi, dış ticaretin serbestleşmesinde ve

¹¹⁹ Çalış ve Diğerleri, s. 137.

¹²⁰ Nihal Yıldırım Mızrak, **Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004, ss. 25-26.

küreselleşmesinde, ileri bir adım olmuştur. Türkiye DTÖ'nce tanınan haklardan faydalanmaktadır. Fakat Gümrük Birliğine de uyması gerektiğinden Dünya Ticaret Örgütünün sağladığı gümrük avantajlarından tam olarak faydalanamamaktadır. Bu da bir çelişki meydana getirmektedir.

Uluslararası ticarete, kotaların kaldırılması, tarifeleşmenin sağlanması ve tarifelerde sağlanan yüksek düzeydeki indirimlerden sonra, bu defa uluslararası yatırım ve rekabet politikaları, ticaret ve işgücü standartları ve ihtisaslaşma konuları gündeme gelmeye başlayacaktır. Bu nedenle, yatırım-üretim-dış ticaret ve teşvik politikalarında, söz konusu hususların etkisi kaçınılmaz olacaktır. Aynı şekilde, üretim ve dış ticarete uluslararası ölçeklere göre faaliyette bulunulması, ülkelerin önem vermesi gereken hususlardır.

5. SONUÇ

Türkiye ekonomisinde 1950'lerden 1980'lere kadar ekonomide korumacı politikalar uygulanmıştır. 1980'den sonra ise ihracata dayalı sanayileşme stratejisi geçerli olmuştur. Planlamayı esas alan İthal İkamesine dayalı sanayileşme ve büyüme artık terk edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde alınan 24 Ocak Karar'larının temel hedefi, devlet müdahalesini asgari seviyeye indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaktır. İkinci İzmir İktisat Kongresi bu kararlardan yaklaşık bir yıl sonra toplanmıştır.

1980'den sonra uygulamaya konulan dışa açık liberal iktisat politikaları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de kritik bir öneme sahiptir. Bu politikalar, ekonominin ulusal bir yapıdan ulus üstü bir yapıya geçişinde etkin rol oynamıştır. Uzmanlaşma ve bilgi teknolojilerine dayanan yeni ekonomik sistem ekonominin klasik yapısını değiştirmiştir.

2 – 7 Kasım 1981 tarihinde toplanan İkinci İzmir İktisat Kongresi'nde ekonominin içinde bulunduğu durum ve çözüm önerileri dile getirilmiştir. Kongre Türkiye'nin dışa açılmasında yol gösterici olmuştur. Dış ekonomik ilişkiler açısından bu dönemde ithalatta uygulanan gümrük kotaları büyü ölçüde kaldırılmış ve gümrük tarifeleri de indirilmiştir. Devletin ekonomideki etkinliğini azaltmak için daraltıcı maliye ve para politikaları uygulanmıştır.

1980'li yıllarda başlayan serbestleşme hareketleri ile sermaye alanında da köklü değişimler yaşanmıştır. Yaşanan değişimler sermayenin de ulusal kimlik yerine uluslar arası kimlik kazanmasına sebep olmuştur. Dünya ekonomisinde teknolojinin ve yeni yatırım araçlarının etkisi ile gelişen sermaye piyasası, sermayenin üretim süreci dışında geçirdiği zamanın azalmasına yol açmıştır. Sermaye için artık ulusal pazarlar değil ulaşılacak bütün pazarlar önem kazanmıştır.

1980 sonrasında üzerinde en çok durulan konulardan birisi ihracata dayalı sanayileşme stratejisidir. Bunun için birçok tedbir alınmıştır. İhracat teşvik tedbirleri bunların en başında gelmektedir. Kur politikası da bu amacı gerçekleştirmek için kullanılmıştır. Bu tarihe kadar kontrollü bir kur politikası uygulayan Türkiye, bu tarihten sonra esnek kur sistemine geçmiştir.

4 – 7 Haziran 1992 tarihinde gerçekleştirilen Üçüncü İzmir İktisat Kongresi'ne yurt dışında birçok uzman ve devlet adamı iştirak etmiştir. Küreselleşme sürecinin hız kazandığı bu dönemde dış dünya ile olan entegrasyon süreci geniş bir şekilde ele alınmıştır. AB ile olan

Gümrük Birliği ve Uluslar arası kuruluşlarla olan ilişkiler bu dönemin ana gündemini oluşturmaktadır. Uluslar arası ekonomik işbirliği zihniyetinin simgesi olan bu kuruluşların amacı; ülkelerin dengeli gelişmesi ve dış ticaretin engelsiz devamının sağlanmasıdır. Daha önceki kongrelerde olduğu gibi bu kongrede de ekonomide var olan sorunlar ve çözüm önerileri geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Son dönemlerde küreselleşme olgusu ile birlikte bölgeselleşme hareketleri de önem kazanmaya başlamıştır. Adeta birlikten güç doğar deyiminde olduğu gibi, bölgesel birlikler aracılığı ile ulus devletler dünya arenasında daha büyük bir rol oynamak istemektedirler. Küreselleşme bir yandan ulus devletlerin gücünü aşındırırken, diğer yandan da alt kimlilere vurgu yaparak özerklik kavramını ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte, ulus devletlerin hukuk, demokrasi ve diğer sosyal alanlardaki yetki ve sorumlulukları da artık ulus üstü kurumlar tarafından denetime tabi hale gelmiştir. Türkiye de yaşanan bu gelişmelerden etkilenmektedir. Özellikle bölgesel birliklerin de Türkiye'nin geleceğinde Avrupa Birliği kadar önemli bir rol oynayacağını söyleyebiliriz.

Dünya ticaretini serbestleştirme çalışmaları iki yönde gelişme göstermiştir. Bunlardan ilki olan küresel yaklaşım, Dünya Ticaret Örgütü'nün ye devletleri arasında uygulanan gümrük tarifeleri indirimine dayanır. İkincisi ise, bölgesel olarak belli devletlerin kendi aralarında oluşturdukları birliklere dayanır. Türkiye'nin de dahil olmak istediği AB ve onun nezdindeki Gümrük Birliği bunun en bilinen örneğidir. Dünya ekonomisine uyum sağlama açısından bu birliklerden birine hatta birkaçına üye olmak artık kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Türkiye'de birçok uluslararası birlik ve kuruluşu üye olup bunlar içinde en önemlisi Avrupa Birliği'dir.

Değişen dünya koşullarında İktisat politikalarını, geleceğe ışık tutması açısından altını çizerek belirlemek ve nasıl bir iktisat politikası izleneceğini tespit etmek iktisat kongrelerinin görevi olmuştur. Kongrelerin toplanmasının temel amacı Türkiye'yi değişen dünya şartlarına hazırlamak ve dünya ekonomisi ile entegre etmektir. Daha sonra uygulamaya konan ekonomik kararlarla kongrelerdeki düşünceler hayata geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Cilt 3. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

Avcıoğlu, Doğan. **Türkiye'nin Düzeni.** Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.

Aydın, M. Kemal. **Sermayenin Küreselleşmesi.** Birinci Baskı. İstanbul: Değişim Yayınları, 2003.

Aykaç, Mustafa ve Zeki Parlak. **Tüm Yönleriyle Türkiye AB İlişkileri.** İstanbul: Başak Ofset, 2002.

Başkaya, Fikret. **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına.** Ankara: Maki Basın Yayın, 2004.

Boratav Korkut, ve Diğerleri. **Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1992.

Bozkurt, Veyse. **Küreselleşmenin İnsani Yüzü.** Bursa: Alfa Kitabevi, 2000.

Çakmak, Haydar. **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri.** Birinci Basım. Ankara: Platin Yayınları, 2005.

Çalış, Şaban ve Diğerleri. **Uluslar arası Örgütler ve Türkiye.** Konya: Çizgi Kitabevi, 2006.

Dartan, Muzaffer, Esra Hatipoğlu ve Mehmet Dikkaya. **ECO Bölgesi: Uluslar arası Aktörlerin Rolü ve Türkiye.** İstanbul: Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayını, 2002.

Çarıkcı, Emin. **Yarıgelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları.** Turhan Kitabevi, 1983.

Demir, Osman. **Özelleştirme, Teori, Dünya ve Türkiye Deneyimi**. Ankara: Liberte yayınları, 2003.

Denizkurt, Hasan. **2. Türkiye İktisat Kongresi Açılış Konuşmaları**. İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992.

DPT. **DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu**. Ankara: 2000.

DPT. **Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1995)**. Ankara: DPT, 1995.

Dulupçu, Murat Ali. **Küresel Rekabet Gücü**. Birinci Basım. Ankara: 2001.

Dura, Cihan ve Hayriye Atik. **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**. İkinci Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003.

Eksen, Nazif. **Türkiye Kısa İktisat Tarihi**. Birinci Basım. Ankara: ODTU Yayıncılık, 2009.

GİB. **GATT Bilgilendirme Rehberi**. Ankara: 2009.

Güvenç, Nazım. **Küreselleşme ve Türkiye**. 1. Basım. İstanbul: BDS Yayınları, 1998.

IKV. **Avrupa Topluluğu Karşısında Türk Sanayinin Durumu**. İstanbul: 1985.

Aktaran: İlhan Tekeli-Selim İlkin. **Türkiye ve Avrupa Birliği**. Ankara: Umut Yayıncılık, 2000.

Karluk, Rıdvan. **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm** On Birinci Basım. İstanbul: Beta Basın Yayın, 2007.

Karluk, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**. Beşinci Basım. İstanbul: Beta Yayınları, 1997.

Karluk, Rıdvan. **Uluslar arası Ekonomi**. Sekizinci Basım. İstanbul: Beta Yayınları, 2005.

Kazgan, Gülten. **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**. İstanbul: Altın Kitaplar, 1985.

Kazgan, Gülten. **Türkiye Ekonomisinde Krizler**. Birinci Basım. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Kazgan, **Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Kılıçbay, Ahmet. **Değişen Dünyada Türk Ekonomisi**. Birinci Basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.

Mızrak, Nihal Yıldırım. **Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye Sorunlar ve Çözüm Önerileri**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004.

Mortan Kenan, ve C. Çakmaklı. **Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışlar**. İstanbul: Altın Kitaplar, 1987.

Öke, Mim Kemal. **Küresel Toplum**. Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları. 2001.

Özer, Ahmet. **Tanzimat'tan Bugüne Batılılaşma ve Avrupa Birliği**. Birinci Basım. Ankara: Elips Kitap, 2003.

Seyidoğlu, Halil. **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**. Ankara: Turhan Kitabevi,1982.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. **Türkiye ve Avrupa Birliği**. Ankara: Ümit Yayınları, 2000.

Toprak, Metin. **Küreselleşme ve Kriz**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001.

Uras, Güngör. **Ekonomide Özallı Yıllar**. İstanbul: AFA yayıncılık, 1993.

Ülgen, Güldan. **Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Giriş Süreci ve Sürdürülebilirliği**. İstanbul: Derin Yayınları, 2005.

KONGRE TEBLİĞLERİ

İkinci İzmir İktisat Kongresi İlimi ve Teknik Komite, **2. Türkiye İktisat Kongresi Kalkınma Komisyonu Tebliğleri**. İzmir: 1981, s. 3.

Çalışma Grubu Raporları, **3. İzmir İktisat Kongresi Tekstil ve Konfeksiyon Çalışma Grubu Rapor ve Tartışmaları Tebliği**. İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 181.

Akgündüz, Mustafa. “Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrasında Türkiye ile AB Ülkeleri Arasındaki İthalat-İhracat İlişkileri”, **VIII. İktisat Öğrencileri Kongresi**. İzmir: 20-22 Nisan 2005, s. 1.

Aktan, Hasan. “GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin İhracatı Teşvik Politikası”, **3. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri**. İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 14-22.

Alkin, Erdoğan. “Kur Politikası”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**. İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, ss. 79-83.

Ayfer, Mahmut. Tarım Ürünlerinin Standardizasyonu Çalışmalarında UN/ECE, OECD, ECE, CODEX ALIMENTARIUS VE ISO İLE İLİŞKİLERİMİZ VE SORUNLARIMIZ”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri**. İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, ss. 785-786.

Bağrıaçık, Atilla. “Gelişen Dünya Ekonomik Koşulları ve Türkiye’de İhracatın Önemi”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**. İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, s. 11.

Çarıkçı, Emin. “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, **16-17 Mart 2001 Tarihlerinde Düzenlenmiş Olan Sempozyumunun Bildirileri, Soruları ve Cevapları**. Ankara: Ankara Ofset, 16-17 Mart, s. 399.

Demir, Ahmet. “Türk İmalat Sanayinde Sektörel Risk Değerlendirmesi”, **3. İzmir İktisat Kongresi Sektörel Gelişme Stratejileri**. Ankara: DTP, 4-7 Haziran 1992, s. 55.

Doğan, Hüsnu. “Türkiye’de Yabancı Sermaye”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**. İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, s. 405.

Gönensay, Emre, “Döviz Kuru Politikası”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**. İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, ss. 274-175.

Karakoyunlu, Erdoğan. “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulaması, **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**. İzmir: 4-7 Kasım 1981, s. 430.

Karluk, Rıdvan. “Türkiye’de İhracatı Arttırma Politikası”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**. İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, s. 52-53.

Karluk, Rıdvan. ”Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi Bölgesinde Yeralan Ülkelerde Yeniden Yapılanma Politikalarının Türk Ekonomisine Etkileri ve Bölge İçinde Ekonomik İşbirliği İmkanları, **3. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri**. İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 1.

Keseci, İlhan. **3. İzmir İktisat Kongresi Açılış Konuşmaları**. İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 15.

Köker, Yalçın. ”İhracatı Arttırma Politikası Ve Alınacak Tedbirler”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**. İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, s. 101.

Özal, Turgut. **3. İzmir İktisat Kongresi Açılış Konuşmaları**. İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, ss. 22-23.

Özkale, Lerzan. “Avrupa topluluğu İle Türkiye Arasındaki İlişkilerin Gümrük Birlikleri Kuramı Açısından Değerlendirilmesi”, **3. İzmir İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Tebliğleri**. İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 3.

Serin, Necdet. “İhracatı Arttırma Politikası”, **2. Türkiye İktisat Kongresi**. İzmir: DPT, 2-7 Kasım 1981, ss. 37-38.

Uluğ, Tunç. Türk Sanayiinin Dış Rekabet Gücünün Arttırılması Ve Dışa Açılması”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Sanayi Komisyonu Tebliğleri**. İzmir: 2-7 Kasım 1981, s. 209.

Uras, Güngör. “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri**. İzmir: 2-7 Kasım 1981, s. 407.

Yüce, Uğur. “İzmir İktisat Kongreleri ve Türkiye’nin Kalkınmasında Sanayileşme Zorunluluğu”, **3. İzmir İktisat Kongresi Görüşler**. İzmir: DPT, 4-7 Haziran 1992, s. 55.

MAKALELER

Saraçoğlu, Bedriye .“İhracat Önderliğinde Büyüme Politikası ve Türkiye İhracatında Beklenen Yapısal Değişiklikler”, **İşletme ve Finans Dergis.**, Yıl: 12, Sayı: 137 (Ağustos 1997), s. 33-34.

Hiç, Mükerrerem. “Ellili Yıllardan Günümüze Kalkınma Ekonomisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 51, Sayı 2, (GÜZ 2001), s. 30-31.

T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz, 155. Baskı, Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, 1998, ss. 1-5.

Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, “Dünya’da ve Türkiye’de Rekabet”, 1999, s. 47-55.

GAZETELER

Akyol, Taha. “Avrupalı Türkiye”, **Milliyet**. 13 Aralık 1999

Artok, Nuri. “AB’ye adaylık ekonomiyi rahatlatır”, **Milliyet Ekonomi Özel Eki**. 10 Aralık 1999

Şen, Faruk. “AB Üyeliğinin Getirecekleri”, **Milliyet Ekonomi Özel Eki**. 10 Aralık 1999

İNTERNET

Akkan, Nejla Adanur. "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", 2010, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/2sa6.doc. (1 Mayıs 2010)